

Fig. 1. Kirken i landskabet set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church in the landscape, seen from the north.*

BREGNINGE KIRKE

SUNDS HERRED

Den ældste, kendte omtale af kirken findes på en gravsten over Benedikt Jakobsen, 'præst i Bregninge Kirke', †1376 (s. 2516). Kirken er indirekte omtalt 1454, da dens præst, Niels Jensen, optrådte i forbindelse med et tingsvidne,¹ og år 1500 nævnes en kapellan, Niels Hansen, der desuden var skriver på Kærstrup (Valdemars Slot).² Ifølge traditionen var kirken viet til Skt. Andreas (*værnehelgen*), og en †Skt. Andreas-figur, som i 1700-tallet henstod i Landet Kirke, sagdes at stamme fra Bregninge.³

Sognet var fattigt. Ved landehjælpen (ekstraskatten) 1524–26 ydede kirken kun 10 mark, væsentligt mindre end øens øvrige kirker, der gav henholdsvis 18 (Bjerreby) og 17 mark (Landet).⁴ 1554 bad præsten Peder Philosophus om at få del i kongetienden som supplement til den 'arme underholdning', han havde af præstegårdsavlén og tienden.⁵ 1575 nævnes, at

kaldet var 'meget ringe' og havde været ubesat i to år, mens menigheden havde søgt til de nærmest liggende sogne; derfor skulle Bregninge fremover være *anneks* til Landet.⁶ Beslutningen gentages året efter, hvor det også refereres, at Helvig Hardenberg (1540–99), der var enke efter ejeren af Kærstrup, rigsråd Erik Rosenkrantz (†1575), havde indberettet, at præstegården var brændt, så præsten ikke kunne bo i sognet. En tid var det blevet betjent af en kapellan fra Svendborg, men han havde vanskeligt ved at komme over til kirken i storm og uvejr.⁷ Anneksforholdet varede til 1738, da Bregninge blev skilt fra Landet og i stedet fik Valdemars Slotskirke (s. 2555) som anneks.⁸ I årene 1624–40 var Thuro desuden anneks til Bregninge og søgte kirken der (jf. s. 2363).

Kirken var nært knyttet til Kærstrup (fra 1637 Valdemars Slot, fra 1711 Stamhuset Thorseng), og de skif-

Fig. 2. Kirken og kirkegården set fra sydvest. Foto Sylvest Jensen Luftfoto 1956. I KB. – *The church and churchyard seen from the south west.*

tende beboere på slottet søgte kirken, der var godsets 'hovedkirke'.⁹ 1581 fik Helvig Hardenberg livsbrev på kronens og kirkens korntiende og al kronens øvrige ret-tighed af kirkerne på Tåsinge (dvs. Bregninge, Landet og Bjerreby) (*patronatsret*), mens kaldsretten (*ius vocandi*) skulle være hos biskoppen.¹⁰ Kirken fulgte derefter Valdemars Slot. 1641 fik Christian IV's søn med Kirsten Munk, grev Valdemar Christian, patronatsret til øens tre kirker.¹¹ Derefter kom den til hans mor, og 1661 til hans søster, Hedevig.¹² 1679 tilhørte patronatsretten rigsadmiral Henrik Bielke, der samme år afhændede den til Niels Juel.¹³ 1940 overgik kirken til *selveje*.¹⁴ Blandt slottets ejere markerede sig særligt Erik Rosenkrantz og Helvig Hardenbergs søn, Jakob Rosenkrantz (1567–1616) og hustru Pernille Gyldenstierne (1576–1622), der stod bag opførelsen af søndre sideskib (s. 2467) samt et gravkapel (s. 2469), og som også gav en ny $\ddot{a}$ ltertavle og prædikestol. Jakob Rosenkrantz havde desuden sammen med sin mor, Helvig Hardenberg, skænket en $\ddot{t}$ klokke.

1753 bekostede kammerherre Niels Juel (1696–1766) en større istandsættelse (s. 2472), der muligvis også omfattede gravkapellets udvidelse (s. 2470).

Sogneforhold m.m. Præstegården brændte o. 1540, i 1564 og igen o. 1573.¹⁵ O. 1631–35 var der hen ved 600 unge og gamle kommunikanter i sognet.¹⁶ 1677 var kirkebygningen i så dårlig stand, at sognepræsten frygtede 'en total ruin for samme kirke' (jf. s. 2472).¹⁷ 1721–22 ønskede kirkeejers Niels Juel gudstjenesterne forlagt fra sognekirken til kapellet på slottet, hvilket sognepræst Niels Pedersen Lucoppidan dog modsatte sig.¹⁸ 1803 var der observatorium i tårnet med en del astronomiske instrumenter, bl.a. en fem alen lang kik-kert.¹⁹

Et *sagn* fortæller, at en sten med fingermærker, som lå på Bregninge Banke, var blevet kastet efter kirken af en kæmpe på Langeland. En sten ved Lohals på Langeland sagdes at være kastet af en jættekvinde i Korsør efter en lindorm ved Bregninge Kirke.²⁰

Bregninge Kirkebakke er med sine 72 m over havet det højeste punkt på Tåsinge, og kirken er et yndet udsigtspunkt og sømærke i det sydfynske øhav.²¹ Den ligger midt i sognet, hvis udstrækning dækker den nordlige tredjedel af Tåsinge med Vindeby og Troense som de to største byer. Mod vest neden for kirkebakken ligger landsbyen omkring Sundbrovej (jf. fig. 3), som løber fra Svendborgsundbroen i nord til dæmningen til Siø i syd.

Kirkegårdens langstrakte form er resultat af fem udvidelser i henholdsvis 1822–23, 1894, 1921, 1945 og 1952.²² Den formentlig middelalderlige form blev opmålt 1786 (fig. 3), hvor den var omtrent halvcirkulær mod nordøst og retkantet mod sydvest. Ved regulering af kirkegården 1822–23 (jf. ndf.) skulle den være blevet udvidet, men udstrækningen kendes ikke. Udvidelsen 1894 blev foretaget mod sydvest ned ad kirkebakken, hvor en ‘holdeplads’ også blev etableret.²³ 1921 blev et omtrent kvadratisk landstykke sydøst for holdepladsen indlemmet i kirkegården, og 1945 blev en del af holdepladsen tilføjet, så der nu er en mindre *parkeringsplads* ved kirkegårdens hovedindgang mod sydvest (jf. ndf.). Et rektangulært jordstykke langs kirkegårdens østlige dige blev udlagt 1952, så kirkegården fik sin nuværende form.²⁴

Hegn. Kirkegården er omgivet af kampestensdiger beplantet med forskellige hække. Mellem udvidelsen fra 1952 og den ældre del af kirkegården står det gamle kampestensdige fra 1894 stadig. I løbet af 1970’erne blev digerne rettet op, og de blev istandsat 2006.²⁵

†*Hegn.* 1595 var kirkegårdsmuren dækket af tagsten (jf. s. 2472).²⁶ Muren var i dårlig stand 1678 og skulle omlægges.²⁷ 1813 blev ‘ringmuren’ mod nord repareret, da sten var faldet ud,²⁸ og 1823 nævnes, at kirkegården var omgivet af stengærder.²⁹ Udvidelsen 1894 mod syd blev indhegnet ved samme lejlighed.³⁰ Et fundament til en teglstensmur fandtes endnu vest for kirken 1916.³¹

Indgange. Kirkegården har fire indgange, henholdsvis hovedindgangen i det sydvestligste hjørne, en vest for kirken, en mod nord og en mod syd. Hovedindgangen er fra 1949 og tegnet af arkitekt Ejnar Mindedal-Rasmussen, Ollerup.³² Den består af en køreport og en ganglåde af smedjern på kraftige kvaderstenspiller med pyramidefor-

met granittop (fig. 5). Indgangen vest for tårnet er en kort kvaderstenstrappe fra 1992 (jf. ndf.) med jerngelænder uden port.³³ Mod nord er der ved endnu en *parkeringsplads* opsat en køreport og en ganglåde med samme type låger som hovedindgangen hængt på granitpiller. Den er tegnet af arkitekt Lars Mindedal og opsat 1979, hvor en kørevej derfra til kirkens hoveddør også blev anlagt.³⁴ En bred smedjernsport på granitpiller fra 1955 giver i syd adgang til en *materialeplads*.³⁵

†*Indgange.* 1678 havde kirkegården tre murede indgangspartier, men de var forfaldne og manglede en port og to låger; ligeledes manglede to †*kirkeriste*.³⁶ 1822 fik kirkegården en ny ‘smuk’ port;³⁷ året efter var en søndre indgang tilmuret.²⁹ 1848 var der mod syd et lågeparti med køreport og to ganglåger; pillerne var formentlig afsluttet med kugler (jf. fig. 103). En mindre trælåge skulle 1937 udskiftes med en støbejernslåge, og en stentrappe, sandsynligvis den mod vest, skulle omlægges;²⁴ indtil 1992 var trappen med gitterlåge afspærret.³⁸

Bygninger på kirkegården. Graverhuset med kapel, som er placeret midt for kirkegårdens østlige langside, er opført 1991 i røde normalsten lagt i løberskifte og har rødt vingetegltag; døre, vinduer og porte er grønmaledede.³⁹

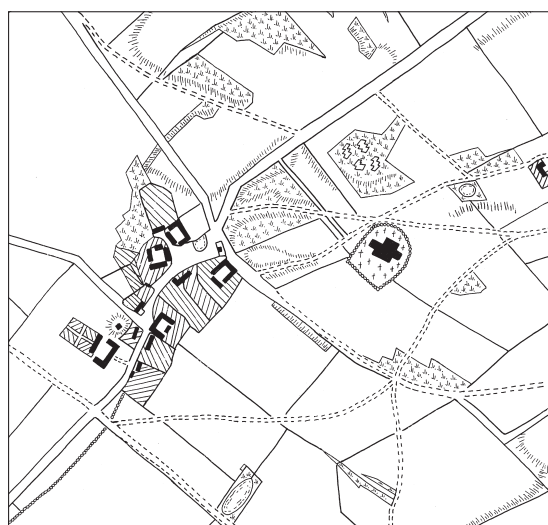

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Peder Kiellerup 1786 og tegnet af Freerk Oldenburger 2019. – Cadastral map.

Fig. 4. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the south east.*

†Bygninger på kirkegården. Vest for kirken har der stået en senmiddelalderlig *kirkelade*. 1702 var den i meget dårlig stand og var blevet plyndret for sten til markdiger; den skulle derfor repareres med 2.500 mursten.²⁷ Resterne af den skulle

Fig. 5. Kirkegårdens hovedindgang i sydvest (s. 2459). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Main entrance to the churchyard in the south west.*

stadig have stået ved kirken 1823,²⁹ og 1916 viste en forhøjning i terrænet dens placering.⁴⁰ 1935 nævnes et *nødtørftshus*.²⁴ En *toiletbygning*, omtalt som et 'skur', blev opført 1954, nedrevet 1956.²⁴ Et grundmuret *kapel*, opført i første halvdel af 1900-tallet, lå i det sydøstlige hjørne af kirkegårdsudvidelsen fra 1894 (jf. fig. 2); det stod endnu i 1950'erne.⁴¹ En grundmuret *redskabs- og toiletbygning*, opført 1956, lå indtil opførelsen af den nuværende bygning 1991 (jf. ovf.) på omtrent samme sted.²⁴

Beplantning. Fra hovedindgangen i syd og frem til kirkens indgang er der en allé af søljeegge formentlig plantet o. 1900 (jf. fig. 2). Kirkegården er desuden beplantet med flere større træer.

†*Beplantning.* Uden for diget ved trappen mod vest står stubbene af to store træer, som flankerede indgangen; de var fuldvoksne 1930.⁴² Kirkegården var 1822–23 blevet planeret og beplantet.³⁷ Årene efter blev flere træer plantet for at forskønne området.³⁷ Kirkegården var vel vedligeholdt 1935.⁴³

Fig. 6. Kirken set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the north east.*

BYGNING

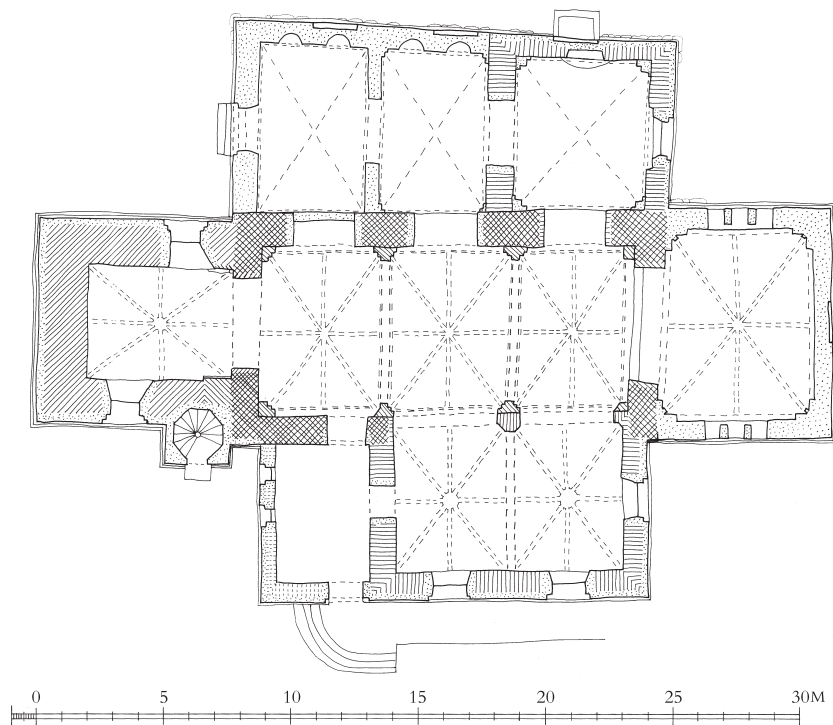
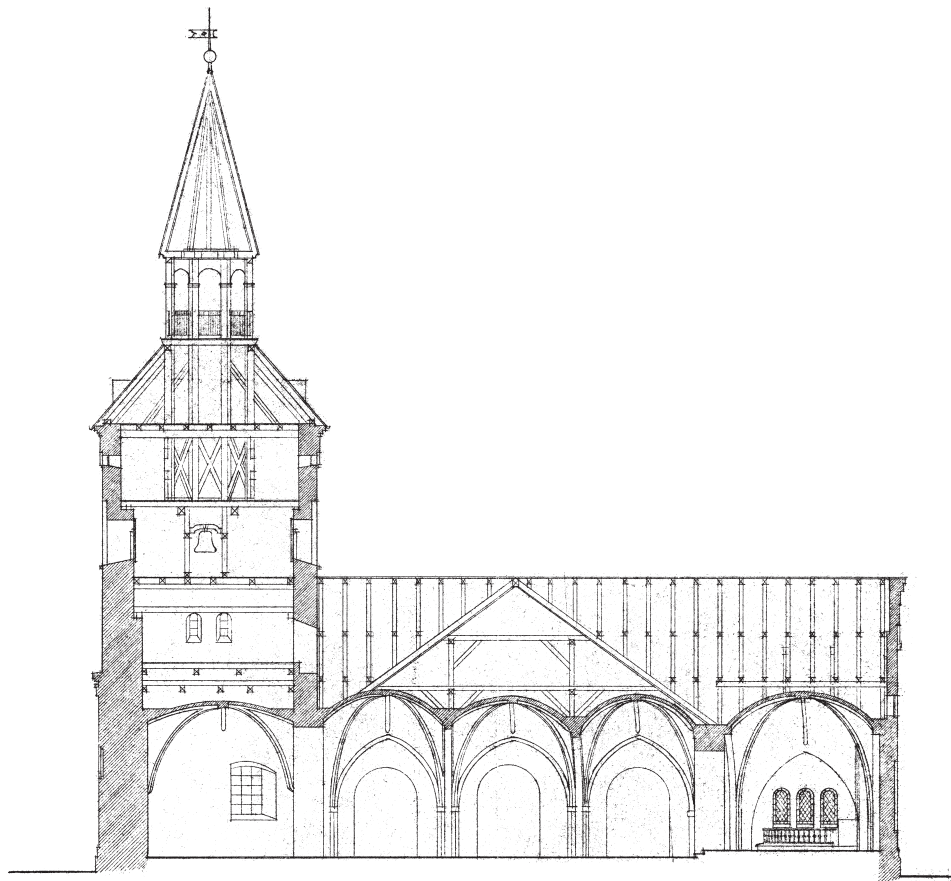
Kirken består af romansk skib, hvortil der har sluttet sig et smallere $\uparrow$ kor mod øst, nedrevet 1882–83 (jf. ndf.). Både skib og $\uparrow$ kor blev i senmiddelalderen overhvalvet, og et tårn blev opført mod vest. Efter middelalderen blev kirken kraftigt udvidet, først med et sideskib på to fag mod syd sidst i 1500-tallet, hvortil et våbenhus efterfølgende blev tilføjet. Mod nord blev et kapel på et fag opført i første fjerdedel af 1600-tallet, og udvidet med yderligere to fag o. 1760. 1793 blev tårnets overdel ombygget til en $\uparrow$ lanterne med udsigtsgalleri. En restaurering 1882–83 efterlod bygningen med et gennemført historicistisk udtryk, nyt kor og lanternespir. Kirken er orienteret omtrent solret.

Den stående kirkes udseende er resultatet af en gennemgribende restaurering 1882–83 (s. 2474), hvorfor ældre bygningsdele hovedsagelig kun kan iagttages i kirkens indre. Den romanske kirke er indkapslet i senere tilføjelser, og af denne er kun bevaret det rektangulære skib (*grundplan*), hvortil slutter sig et kor fra 1882–83 mod øst (s. 2474).

Det har erstattet et smallere, romansk $\uparrow$ kor med lige afslutning (jf. fig. 21–22),⁴⁴ som stod 'skævt' ud for skibet.⁴⁵

Materiale og teknik. De romanske mure, som er kassemure (s. 2474), står på en profileret *dobbeltsoinkel* med rundstav over skråkant. På grund af de senere tilføjede bygningsafsnit på alle skibets sider er det øverste led af soklen kun synligt udvendig på skibets sydøsthjørne og indvendig i trinnet ind til det midterste kapelfag mod nord (s. 2470) og i skibets nordfacade i det vestligste kapelfag (jf. fig. 11 og 25). $\uparrow$ Korets sokkelsten er genbrugt i det nuværende kor fra 1882–83 (s. 2474). Både skibets facader og bagmure er af rå kamp, men murene er gennembrudt af yngre arkader mod både nord, syd og vest (s. 2465, 2467 og 2469).⁴⁶ En hjørnekæde af kvadre er bevaret på skibets sydøsthjørne (jf. fig. 25). $\uparrow$ Korets mure var ligeledes af kampesten.⁴⁷

Døre. Af kirkens romanske åbninger er kun den ombyggede syddør bevaret (fig. 10). Den er let smiget og har nok sin oprindelige bredde på ca.

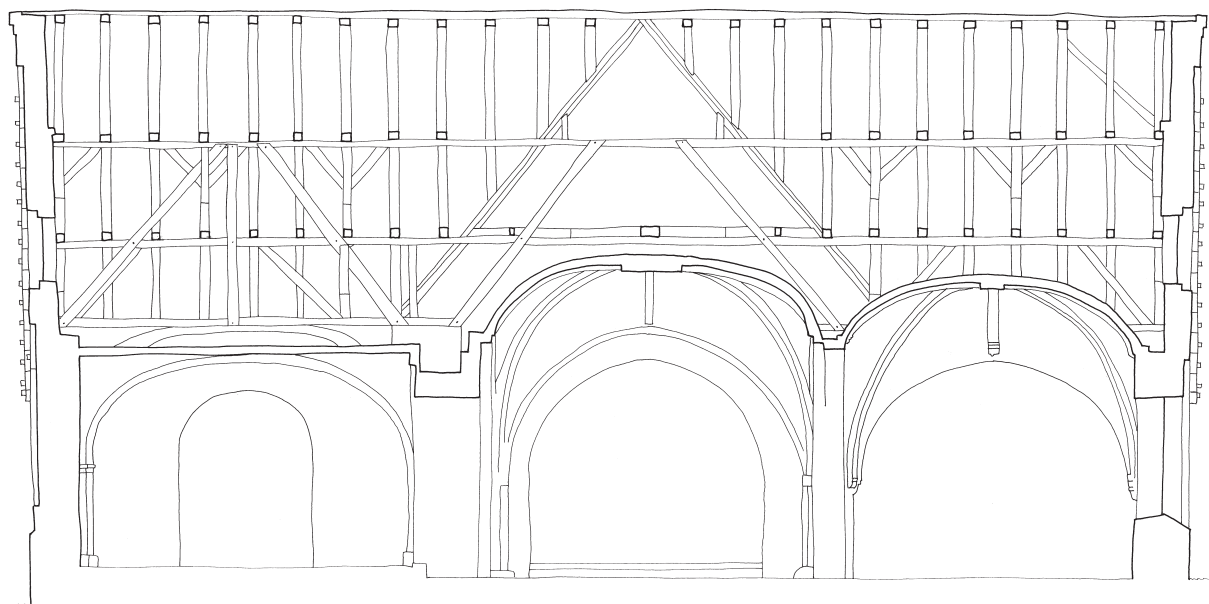

Fig. 9. Tværnsnit gennem skibets andet fag set mod øst. 1:150. Målt af Anders C. Christensen og Pia K. Lindholt, tegnet af sidstnævnte 2019. – *Cross-section through the second bay of the nave looking east.*

170 cm i bagmuren; den er sandsynligvis gjort bredere i facaden (s. 2477). Den har et nyere, rundbuet stik, men oprindeligt var den formentlig fladt afdækket. †Nordøren er forsvundet o. 1760 ved tilføjelsen af arkaden ind til det vestligste fag af et kapel mod nord (s. 2470).

†*Vinduer.* I †korets østgavl var et rundbuet vindue med vanger af tilhugne kvadre.⁴⁸ 1899 kunne et oprindeligt, rundbuet vindue stadig skimtes i skibet, men dets placering kan ikke genfindes i dag på grund af bagmurenes tykke kalklag og delvise cementpuds (s. 2474);⁴⁹ de øvrige romanske vinduer er fjernet ved tilføjelsen af tilbygningerne mod nord og syd (s. 2467 og 2469).

†*Indre.* Den romanske kirkes indre kendes kun fragmentarisk. †*Korbuen* mellem †kor og skib er formentlig ombygget inden 1866 (jf. fig. 23; s. 2464). Hele kirken, som blev overhvalvet i senmiddelalderen (s. 2463), har sandsynligvis været dækket af flade †*trælofter*.

Fig. 7–8. 7. Længdesnit set mod nord. 1:300. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1978. 8. Plan. 1:300. Målt af Lars Mindedal 1978, suppleret og tegnet af Pia K. Lindholt 2019. Signaturforklaring s. 7. – 7. *Longitudinal section looking north.* 8. *Ground plan.* Key on p. 17.

†*Taggavle.* Den romanske kirkes tre taggavle er blevet nedtaget henholdsvis ved tårnets opførelse i senmiddelalderen (s. 2465), hvor skibets vestgavl blev fjernet, og 1882–83, hvor †korets og skibets østgavle blev nedrevet (s. 2474).

†*Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer.* I senmiddelalderen blev †koret og skibet overhvalvet, hvorefter fire stræbepiller blev opført henholdsvis to på koret og to ved skibets vestgavl. Efterfølgende blev et tårn opført mod vest.

†*Hvælv i skib og †kor.* I skibet blev der opsat tre otte delte ribbehvælv. De bæres af teglstenspiller, som er forskelligt udformede; pillen i skibets nordøstlige hjørne er kvadratisk og har en sekundær kragsten af rå kamp (jf. fig. 105),⁵⁰ mens pillen i det sydøstlige hjørne er polygonal (jf. fig. 51).⁵¹ De øvrige seks piller, som står på synlige fundamentsten, er falsede og har skråt forløbende, vandrette kragbånd, som er to skifter høje på de fire midterste piller og tre skifter høje på de to vestligste piller.⁵² Helstensbrede, spidsbuede skjold- og gjordbuer bærer hvælvene; det vestligste hvælvs vestre skjoldbue er fjernet og kappen ommuret ved gennembrydningen af tårnarkaden (s. 2465). Ribberne er alle halvstensbrede på nær de nederste ca. 3 m af ribberne i første hvælvfag,

som er kvartstensbrede.⁵³ I første fag er ribbekrydset meget asymmetrisk. De halvstenstykker, flade kapper har skifter muret regelmæssigt fra ribbe til ribbe. De har et udkraget skifte langs skjold- og jordbuerne.

†Koret blev også dækket af et †ribbehvælv (jf. fig. 23),⁵⁴ formentlig med samme konstruktion som skibets hvælv.⁵⁵ Muligvis er *korbu* allerede ved opsætningen af hvælvene blevet udvidet og gjort spidsbuet.⁵⁴

Fig. 10. Den romanske syddør set mod syd (s. 2461). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Romanesque south door looking south.*

Stræbepiller. Op ad skibets vestgavl og på $\uparrow$ korets østhjørner blev der formentlig i forbindelse med overhvelvingen eller kort derefter opført fire stræbepiller (fig. 12-13 og 21).⁵⁶ Det vides ikke, om de var samtidige, da de to på $\uparrow$ koret forsvandt ved nedrivningen af dette 1882-83 (s. 2474).⁵⁷ Den søndre pille ved vestgavlen er nedskåret, så den nu er ca. 3,75 m høj og inkorporeret i tårnets mur (jf. fig. 13).⁵⁸ Den har en sokkel af en skråkantet granitkvader og er muret i teglsten i munkestensformat i en irregulær skiftegang, som er knapt synlig under kalkningen; flere skifter synes primært at bestå af bindere.⁵⁹ Den nordre ($\uparrow$)pille er delvist nedrevet, men dens kampestensfundament og en mindre del af murkernen er synlig i tårnrummet, og på loftet over tårnets hvælv kan de afhuggede rester ses (fig. 12); den var ca. 95 cm bred og ca. 6 m høj. Korets $\uparrow$ piller kendes fra tre tegninger udført i 1800-tallet (fig. 21-22 og 103) og er nævnt o. 1880.⁵⁴ På tegningerne er de rektangulære og placeret skråt på korets østhjørner; de havde falset gesims og var belagt med tagtegl.

Tårn. Mod vest blev der opført et tårn sandsynligvis efter overhvelvingen af skibet (s. 2463).⁶⁰ Indtil tårnet blev forhøjet 1882-83 (s. 2474), havde det sin formentlig oprindelige højde på ca. 14 m fra jordsmon til gesims. Skibets vestlige $\uparrow$ gavl-trekant blev revet ned, så tårnets østmur står på den romanske murkrone; i langmurene blev den sydlige stræbepille indesluttet, og den nordlige blev delvist nedrevet (jf. ovf.). Tårnet har rektangulær grundplan og var oprindeligt i tre stokværk.⁶¹ Bagmurene er opført af rå kampesten i de nederste ca. 3 m mod syd og ca. 4 m mod vest og nord; derover er der røde teglsten i munkestensformat lagt i munkeskifte. Kampestensmurværket er foroven afsluttet af et halvcirkulært forløb, hvorved der kunne laves hvælvvederlag i murene (jf. ndf.). På grund af bagmurenes kraftige kalkning er det vanskeligt at afgøre, hvor højt det senmiddelalderlige tårn er bevaret. $\uparrow$ Facaderne, som blev skalmurede 1882-83, var af kampesten.⁴⁴ Der er et *bomhul* i tårnets nordre bagmur i den nordøstlige hvælvlomme (jf. fig. 12).

Tårnrummets to vinduer – et mod syd og et mod nord – er fra 1882-83, og kun det søndre vides at have haft en forgænger.⁶² På en tegning

fra 1848 og en skitse fra o. 1850 (fig. 103 og 21) var $\uparrow$ vinduet placeret forskudt mod vest som det nuværende, på grund af trappehusets placering (jf. ndf.). Dets retkantede form på tegningerne er nyere (jf. s. 2480), men et formentlig rundbuet $\uparrow$ spejl var antagelig oprindeligt.

En spidsbuet, muret arkade blev brudt gennem skibets vestgavl (jf. fig. 61); i den søndre vange er det indre af det romanske skibs kasse-mur synlig over arkadens munkesten (jf. fig. 13). Samtidig blev skibets vestligste hvælv ombygget, idet skjoldbuen op mod vestgavlen blev fjernet og den vestlige kappe ommuret; den hviler på vederlag i den nymurede mur og har intet udkragende skifte (jf. s. 2464). Tårnrummet er dækket af et ottedelt ribbehvælv, som hviler på vederlag

Fig. 11. Skibets oprindelige nordfacade med rundstavs-profileret sokkel (s. 2461). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Original north facade of the nave with astragal-profiled footing.

Fig. 12. Rest af nedhugget nordre stræbepille på skibets vestgavl set fra tårnets hvælv (s. 2465). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Remains of demolished northern buttress on west gable of nave seen from tower vault.*

i murene (jf. s. 2465).⁶³ Ribberne er halvstensbrede, og de halvstenstykke kapper er flade; de syd- og vestlige kapper er ommuret i nyere tid (s. 2480).

Adgangen til mellemstokværket sker via et trappehus fra 1882-83 på tårnet sydside (s. 2474). Det erstattede et ældre og bredere *†trappehus* (jf. fig. 21-22 og 103), der formentlig var bygget i kamp og tegl. Døren, som var forskudt mod vest, er på tegningerne retkantet og placeret i et dobbeltfalset, rundbuet spejl. I facaden mod syd var

tre glugger forskudt for hinanden.⁶⁴ De gav lys i trappeskakten, som sandsynligvis har indeholdt en højredrejet *†spindeltrappe*; trappens øverste del kan have haft ligeløb baseret på gluggernes placering. Overdørens nederste del er bevaret, men den er blevet forhøjet 1882-83 (fig. 107). Vangerne er retkantede, men stikkets form kendes ikke. Trappehuset havde falset gesims og et halvtæg sandsynligvis belagt med tegl.

I klokkestokværket var et muligvis falset og fladbuet *†glamhul* mod hvert verdenshjørne (fig. 21-22).⁶⁵ Tårnets øvre del er ombygget flere gange (s. 2471 og 2474), men det har haft kamme, ved syn kaldet 'tindinger', og ifølge Engelstoft har det oprindeligt haft 'retvendt' *†sadeltæg*.⁶⁶

Fig. 13. Tårnarkaden (s. 2465) og søndre stræbepille (s. 2465) set mod syd. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tower arcade and southern buttress looking south.*

Fig. 14. Hvælv i skibets andet fag set mod vest (s. 2463). Foto Arnold Mikkelsen 2019. — *Vault in the second bay of the nave looking west.*

Eftermiddelalderlige tilføjelser. Kirken blev efter middelalderen udvidet kraftigt mod både syd og nord. Et sideskib blev opført mod syd i slutningen af 1500-tallet, hvortil der senere blev tilføjet et våbenhus ud for den romanske syddør. Mod nord blev der i første fjerdedel af 1600-tallet opført et kapel, og det blev efterfølgende udvidet o. 1760. Tårnets tag blev ombygget til en udsigtsplatform 1793.

Sideskib. Kirken blev sidst i 1500-tallet udvidet med et sideskib mod syd, opført af Jacob Rosenkrantz og kaldt »ny kirke« eller »Thurinerkirken«, da Thurøes beboere havde plads her (s. 2363 og 2457).⁶⁷ Sideskibet er rektangulært og inddelt i to fag ved hvælv (jf. ndf.). Det er muret af røde teglsten i munkestensformat, hvilket kun er synligt fra loftet i murkronen mod vest og i hvælvene (jf. ndf.). Mod vest er der en dør, hvis form er fra 1882-83 (s. 2474), og den har haft en $\dagger$ forgænger, hvis form ikke kendes.⁶⁸ I øst- og sydmuren er der tre vinduer fra 1882-83, men de oprindelige

$\dagger$ vinduer kendes ikke, da de er ombygget flere gange (jf. s. 2480).⁶⁹ Placeringen af et vindue i hvert fag synes dog oprindelig.

For at skabe forbindelse mellem det romanske skib og sideskibet blev de østligste to tredjedele af skibets sydmur revet ned og erstattet med to spidsbuede *arkader* (jf. fig. 15), hvis vanger er helstensbrede. Derved kom de sydlige skjoldbuer i skibets to østligste hvælv til at hvile mod arkaderne i stedet for muren. Muligvis er pillen i skibets sydøsthjørne bag prædikestolen (s. 2499) ommuret ved nedrivningen af sydmuren, så den nu fremstår polygonal (jf. s. 2463).

Sideskibet er dækket af to ottedelte ribbehvælv, hvis konstruktion svarer til middelalderhvælvene i skibet, og de bæres af både piller og konsoller. I nordøsthjørnet er der muret en trekantet pille, som har et profileret kapitel.⁷⁰ Da skibets sydmur var fjernet, kom en polygonal pille mellem tilbygningens to hvælv til at stå op ad den senmiddelalderlige, søndre pille mellem skibets

Fig. 15. Søndre sideskibs indre, set mod sydvest. Foto Ejnar V. Jensen 1949. I NM. – *Interior of south side aisle, looking south west.*

første og andet fag (jf. fig. 16). Fire profilerede konsoller bærer ribber og buer mod syd og nord-vest (jf. fig. 16 og 106). Mellem de to hvælvfag er en helstensbred gjordbue, hvis nederste del mod nord er profileret. Hvælvets ribber er halvstensbrede, og de to ribber, som udspringer fra den midterste pille mod nord, har profilerede skifter nederst som gjordbuen (jf. fig. 16). Ribberne i begge fag mødes i en cirkulær topskive. De formentlig halvstenstykke, let puklede kapper hviler på vederlag i murene mod øst, syd og vest, hvor de springer ca. 5 cm frem fra væggene; mellem fagene og mod nord hviler kapperne på gjord- og arkadebuerne. Der er muret enkelte halvstensbrede overribber over ribbernes nederste del.

1882-83 blev der opsat en ny taggavl (s. 2474), men på fig. 21-22 er sideskibets oprindelige $\ddagger$ taggavl gengivet. Den havde en vandret båndblæn-

ding lige over gesimshøjde, og mod øst var en *pinakel*.⁷¹ Derudover er der markeret flere mulige bomhuller og jernankre. Midt for $\ddagger$ gavltrekannten var placeret et $\ddagger$ *solur* (jf. fig. 22). Tilbygningen var dækket af et $\ddagger$ sadeltag (s. 2477).

Våbenhus. Formentlig kort efter sideskibets opførelse blev der i 1600-tallet opført et våbenhus foran den romanske syddør i hjørnet mellem skibet og sideskibet. Der er ikke bevaret arkitektoniske detaljer, som kan give en mere præcis datering for opførelsestidspunktet, da det er kraftigt restaureret 1882-83 (s. 2474).⁷² Det er efter al sandsynlighed opført af teglsten, hvilket dog hverken er synligt i facaden, bagmuren eller over loftet. Murene, der er blevet forhøjet ved restaureringen, har været ca. 1,5 m lavere end murkronen i dag. Den nuværende dør og vinduerne er fra 1882-83, men oprindeligt har der formentlig været en

muligvis fladbuet $\dagger$ dør sammesteds som nu, mens der antagelig ikke var vinduer i tilbygningen (jf. fig. 103). Våbenhusets indre er dækket af et fladt træloft fra 1882-83, som er placeret højere, end det oprindelige $\dagger$ træloft var (jf. ovf.). En $\dagger$ luge i $\dagger$ gavlen (jf. ndf.) og $\dagger$ halvtagets form (jf. ndf.) viser, at det oprindelige $\dagger$ loft må have været placeret ca. 1,5 m under det nuværende. $\dagger$ Gavltrekan-ten mod syd blev bygget sammen med sideskibets $\dagger$ trekant (s. 2467), så gavlen blev 'trukket skæv' (jf. fig. 21-22);⁴⁵ mod vest havde den en pinakel. Over $\dagger$ indgangsdøren var en mindre $\dagger$ luge, som sandsynligvis gav adgang til loftet (jf. ovf.), som derved kunne bruges til opbevaring. Våbenhuset var overdækket af et $\dagger$ halvtag, som blev sammenbygget med sideskibets vestre tagflade.

Jacob Rosenkrantz' og Pernille Gyldenstiernes gravkapel. Ud for skibets første fag blev der sandsynligvis i første fjerdedel af 1600-tallet opført et gravkapel mod nord af Pernille Gyldenstjerne, enke efter Jacob Rosenkrantz.⁷³ Tidligere har he-

le den nordlige kapelrække været tolket som en fase,⁷⁴ men flere bygningsmæssige forskelligheder tyder på, at det østligste fag blev opført som et selvstændigt kapel, inden det blev udvidet mod vest (s. 2470). En høj, skrånket granitkvadersokkel på tre skifter bærer murene (jf. fig. 6),⁷⁵ som er ca. 1 m tykke. Murene er formentlig af teglsten, men materiale og teknik kan ikke ses på grund af restaureringen 1882-83. I øst er der et vindue fra 1882-83 (s. 2474), og i nord er en kurvehanksbuet blænding, som er resten af et tilmuret $\dagger$ vindue (jf. fig. 18); vinduet mod nord var formentlig endnu i brug 1803 (jf. s. 2480) og blev senest tilmuret ved skalmuringen 1882-83.⁷⁶ En rundbuet arkade giver adgang fra skibet til kapellet, hvis gulv er hævet ca. 24 cm over skibets (s. 2480). Oprindeligt har der inden for arkaden været en $\dagger$ nedgang til en gravkrypt under kapellet (s. 2470); den er senest tilmuret 1882-83, hvor gulvet i kapellet muligvis er lagt (jf. s. 2480). Kapellet er dækket af et grathvælv, hvis udformning

Fig. 16. Sideskibets indre set mod vest (s. 2467). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior of side aisle looking west.*

er identisk og muligvis samtidig med hvælvene i Juels kapel (jf. ndf.); oprindeligt kan kapellet have haft et fladt $\dagger$ træloft.⁷⁷ Kappellets tag og gavl er også fra 1882-83 (s. 2474), men det havde oprindeligt tre gavltrekanter – formentlig mod nord, øst og vest – som var uden dekoration.⁷⁸ Hvorledes taget var konstrueret, vides ikke.

Under kapellet er en samtidig, rektangulær *gravkrypt* (fig. 17, 84 og 109). Nederst i bagmurene er to skifter granitkvadre, og derover er muret røde teglsten i munkestensformat lagt i en ikke erkendelig skiftegang (fig. 17). Den nuværende adgang mod nord fra kirkegården er formentlig fra 1882-83 (s. 2474), men oprindeligt var en $\dagger$ stentrappe placeret inden for arkaden mellem kapel og skib.⁷⁹ Den mandede ud i en rektantet dør (ca. 160×250 cm), som er tilmuret med røde teglsten muligvis i munkestensformat (jf. s. 2474). En rektantet, smiget glug med meget stejl sål i øst oplyser krypten. Mod vest er en tilsvarende $\dagger$ glug,

som blev tilmuret ved opførelsen af Juels kapel (jf. ndf.).⁸⁰ Krypten er dækket af et fladspændt grathvælv, som hviler på vederlag i murene (jf. fig. 17); det er muret i regelmæssige skifter.

Juels kapel. O. 1760 eller kort efter blev Rosenkrantz' kapel udvidet med to fag mod vest, så det fik samme længde som skibet. Udvidelsen kan være sket i forbindelse med kammerherre Niels Juels istandsættelse af kirken 1753 (s. 2472 og 2486); efterfølgende betegnes hele kapelrækken Juels kapel.⁸¹ Soklen består af skråkantede granitkvadre, men kun i to skifter mod Rosenkrantz' kapels tre; der er synlige fundamentsten under soklen. Murene er formentlig i gule flensborgsten, som kun kan ses i hvælvene fra loftet.⁸² Mod vest er en dør fra 1882-83 (s. 2474).⁸³ De to nye fag åbner sig mod skibet ved to rundbuede arkader magen til den i Rosenkrantz' kapel; af hensyn til skibets skjoldbuer er de forskudt mod øst. De tre arkader blev forsynet med ornamenterede gitre

Fig. 17. Kryptens indre set mod syd (s. 2470). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior of crypt looking south.*

Fig. 18. Rosenkrantz' kapel. Indre set mod nordvest (s. 2469). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Rosenkrantz Chapel. Interior looking north west.*

(fig. 73–74, s. 2517). Indbyrdes er de tre kapelfag forbundet ved to rundbuede arkader (jf. fig. 18), hvor den østlige er brudt gennem Rosenkrantz' kapels vestmur. I nordmuren i begge de nye fag er der to nicher med halvcirkulær plan og kvartkuppelformet øvre afslutning (jf. fig. 19–20). Muligvis i forbindelse med opførelsen blev væggene i det østligste af de to nye fag og i Rosenkrantz' kapel dekoreret med stuk i form af en sokkelmarkering og profilerede lister omkring arkaderne mellem kapellerne; i det midterste fag har arkaderne øverst en rocaille. Nordvæggen i det midterste rum er sirligt udsmykket med en rokokodekoration med muslingeskaller i nichernes loft hvorover en rocaille med to skjolde, omkranset af blomster og blade (jf. fig. 19). I det venstre skjold ses initialerne »CJ«, formentlig for Carl Juel (†1767, jf. sarkofag nr. 3.), der ejede Valdemars Slot efter brorens død 1766. Det højre er tomt.

Formentlig ved tilbygningen af de nye kapelfag blev hele kapelrækken overhvalvet med tre *grat-*

hvælv. I det ældste kapel hviler hvælvet på falsede piller med profilerede cementkapitæler, hvilket ligeledes er tilfældet i det midterste fag (jf. fig. 18–19); det vestligste hvælv hviler på vederlag i murene (jf. fig. 20).⁸⁴ De to østligste hvælv har smalle skjoldbuer langs væggene, mens det vestligste har et fremspringende skifte, som bærer kapperne. Sidstnævnte er fladspændte i alle tre hvælv (jf. fig. 9) og muret i regulære skifter i en ikke erkendelig skiftegang.⁸⁵ Ved tilføjelsen af de to fag til kapellet kan taget over alle tre fag være bygget om, men formen er ukendt.

Ombygning af tårnet 1793. Tårnets overdel blev ombygget ved generalløjtnant Frederik Juel, så det blev til en ottekantet *†lanterne* med et udsigtsgalleri øverst (fig. 21–22 og 102); det var bygget af træ, og tårnets højde op til lanternen var ca. 13,5 m.⁸⁶ Lanternen beskrives 1823 som en 'liden sal med vinduer til alle sider og ovenpå en åben altan'.⁸⁷ Den blev fjernet ved restaureringen 1882–83 (s. 2474).

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1595 var kirken grøn i den ene ende, og tagsten fra kirkegårdsmuren var blevet brugt på kirken (s. 2459).²⁶ 1678 var kirkens mure i dårlig stand, og stykker af våbenhusets mure var faldet ud både ude og inde.⁸⁸ Vinduerne trængte til at blive repareret, og i kirkens indre skulle gulvet lægges om (s. 2480) og hvælvene repareres. Tårnet og det murede trappehus på dets sydside var meget faldefærdige. 'Tindingerne', dvs. kammene, på tårnets gavle var 'affaldne', og den nordre gavl på Rosenkrantz' kapel var helt nedfalden.⁸⁹ Hele kirkens tagværk og -beklædning var i dårlig stand, og meget tømmer

skulle udskiftes (s. 2481–82). Til reparationerne skulle rejses stilladser samlet af fyrretømmer, bast og søm.²⁷ Af efterfølgende kilder at dømme blev ikke alle skader udbedret på dette tidspunkt (jf. ndf.).

I første fjerdedel af 1700-tallet var kirken stadig forfalden. Tårnets gavl blev repareret 1720 og nordgavlen på Rosenkrantz' kapel 1729.⁹⁰ Året efter lovede oberstløjtnant Niels Juel at give penge til kirkens istandsættelse, men en større istandsættelse fandt tilsyneladende først sted 1753 (jf. s. 2486); på tårnet blev efterfølgende opsat *†jernankre* med årstallet.⁹¹ Kirken omtales som 'fuldt repareret' 1794.⁹²

Fig. 19. Juels kapel. Indre af midterste kapelfag set mod nord (s. 2470). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Juel Chapel. Interior of middle chapel bay looking north.*

Måske allerede i 1700-tallet og senest i anden fjerdedel af 1800-tallet blev en *†bindingsværksvæg* opsat på tværs af tårnrummet; den er nedtaget 1966 (s. 2480).⁹³ Væggen delte rummet i en åben østlig del, hvor *†orgelpulpituret* stod (s. 2510), og en smal vestlig del, hvor to *†trætrapper* førte op til *†pulpituret* og fra *†pulpituret* til tårnets mellemstokværk (fig. 29–30).⁹⁴ Væggen var af eg med tavl af gule teglsten. Mod øst var den pudset og dekoreret med *†kalkmalerier* (s. 2483), og mod vest var den berappet. Nordligt i væggen var en rektantet dør fra *†pulpituret* ind til trapperummet.⁹⁵

Op gennem 1800-tallet blev kirken istandsat flere gange. Kirken skulle repareres 1807, og 'enhver forefunden brøstfældighed skulle udbedres', deriblandt våbenhusets rådne loft og tårnets forfaldne mure.⁹⁶ Dog var tårnet stadig forfaldent 1808, og våbenhuset uryddeligt; der stod blandt andet en fast *†kalkbænk*.²⁸ Gulvet i udsigtsgalleriet var utæt 1819, og igen 1820–21 var kirken under reparation.²⁸ 1834 var gitterrækværket omkring tårnets 'altan' råddent og usikkert.⁸¹ Året efter blev kirken hovedrepareret ude og inde.⁹⁷ Både 1823 og 1838–39 omtales kirken som meget mørk, og et vindue ønskedes indsat i nichen i det nord-

Fig. 20. Juels kapel. Indre af det vestligste fag set mod nordøst (s. 2470). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Juel Chapel. Interior of westernmost chapel bay looking north east.*

vestlige hjørne af kapellet.⁹⁸ Årene efter mentes løsningen med et vindue i nordsiden ikke at være ideel, og et vindue kunne i stedet indsættes i tårnets vestgavl. Derved skulle opgangen til tårnet fjernes (s. 2473); der blev dog hverken indsat vinduer i kapel eller tårn.⁸¹ 1846 blev murene og tagværket på kirken hovedrepareret,⁸¹ men kirken trængte igen til istandsættelse 1855 og 1860.⁹⁹

Adgangen til krypten under Rosenkrantz' kapel blev o. 1859 flyttet til kirkegården (jf. fig. 6). Fra nord fører to granittrin udvendig ned til en retkantet, smiget dør sat ind i kvaderstenssoklen (jf. fig. 109); døren kan være omsat ved restaureringen 1882-83 (jf. ndf.). Ni stentrin af genbrugt granit og tegl fører indvendig ned i krypten, og

trappen er overdækket af et stigende tøndehvælv.

1876 eller kort efter blev arkaderne mellem skibet og kapellet tilmuret i flugt med skibets oprindelige facader; de blev genåbnet 1997 (s. 2480).¹⁰⁰

Restaurering 1882-83. I nævnte år blev kirken omfattende restaureret ved arkitekt V. Hansen, Odense, og på bekostning af kirkeejer Carl Juel-Brockdorff, så den i dag i sit ydre fremstår i en gennemført historicistisk stil.¹⁰¹ De største ændringer var opførelsen af et nyt kor, en fuldstændig skalmuring af alle facader, nye gavle mod syd og nord og en ny overdel på tårnet.¹⁰²

Et nyt, rektangulært kor jævnbredt med skibet erstattede det romanske $\dagger$ kor, som var meget

Fig. 21. Kirken set fra sydøst. Tegnet af J. G. Burman Becker o. 1850. I KB. – *The church seen from the south east, c. 1850.*

Fig. 22. Kirken set fra syd. Tegnet af F. Richardt 1866. I NM. – *The church seen from the south, 1866.*

Fig. 23. Kirkens indre set mod øst. Tegnet af F. Richardt 1866. I NM. – *The church interior looking east, 1866.*

Fig. 24. Kirken set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the south west.*

faldefærdigt (fig. 25–26). På et synligt betonfundament blev den romanske dobbeltsokkel genbrugt, muligvis med enkelte nytilhugne kvadre.¹⁰³ Murene, som er ca. 70–80 cm tykke, er af røde, maskinstrøgne teglsten i munkestensformat lagt i krydsskifte. Mod øst er en facadeblænding med tre stigende rundbuer (jf. fig. 26), og mod syd og nord er to grupper af tre smalle, rundbuede vinduer med helstensstik af vekslende løbere og bindere og et prydske af bindere (jf. fig. 25). I bagmuren er pillerne mellem vinduerne afsluttet af en profileret konsol. Koret er dækket af et ottedelt ribbehvælv, som hviler på spidsbuede skjoldbuer langs væggene, og hvis halvstensbrede ribber begynder ved gulvet og derved fungerer som piller (jf. fig. 34). Kapperne er formentlig halvstenstykke, men hvælvet er pudset på oversi-

den, så deres konstruktion kendes ikke. I gavltre-kanten er et cirkulært vindue til loftet; dets stik svarer til de øvrige vinduer (jf. ovf.). Tre murank-re formet som to modsatrettede volutter er formentlig primært dekorative (jf. fig. 26, s. 2478). Langs de udkragede gesimser og taglinjer er en udsmykning bestående af en rundbuefrise med hængestav mellem hvert bueslag; i hver hængestav er en enkelt udkraget teglsten. Derover er der et savskifte mellem to ligeledes udkragede skifter (fig. 26). Korets tag blev sammenbygget med den øvrige kirkes (s. 2477).

Den oprindelige plan for kirkens ydre var at fjerne kalken fra facaderne og lade dem stå i de gamle, rå mursten. Det viste sig, at murene var for omsatte i både munkestens, kamp og gule teglsten i mindre formater, og kirkens udseende ville blive

‘uharmonisk’. Resultatet blev, at kvaderstenssoklerne blev omsat og fuget med cement, og en halv sten blev hugget af alle facader, som blev skalmuret i samme materiale og teknik som det nye kor (jf. ovf.). På kapellets nordfacade er tre store facadeblændinger som på korets østgavl (jf. fig. 6), og langs gesimser og taglinjer er en tilsvarende frise som på koret (fig. 4 og 6). Alle murkroner blev ommuret med nye teglsten, hvorved ældre materialefordelinger blev skjult (jf. s. 2461 og 2468).

Alle åbninger i murene blev fornyet, og på kirkens sydside, hvor hovedindgangen er, er de mere dekorative end mod nord. Både hoveddøren i våbenhuset og vinduerne mod syd i sideskibet og tårnet er falsede og placeret i et højt, rundbuet spejl, hvori der er en cirkelblænding (jf. fig. 24). Spejlets stik er helstensbredt og af vekslende løbere og bindere med et prydske af bindere. I Juels kapel er mod vest en falset, fladbuet dør placeret i en murblænding afsluttet af rundbuefri-

sen langs gesimsen (jf. ovf.); den har halvstensstik med prydske af fladelagte bindere. Den romanske syddør og døren fra våbenhuset til sideskibet blev begge gjort rundbuede; syddøren blev formentlig også gjort bredere i facaden.

De øvrige vinduer mod nord og øst er knap så dekorativt udført; de er fladbuede, falsede i facaden og smigede i bagmuren. Stikkenes udformning varierer mellem binderstik og helstensstik af vekslende løbere og bindere. I våbenhusets vestmur er to smalle, rundbuede og falsede vinduer omtrent magen til korets (jf. s. 2476).

Kirkens bagmure blev sandsynligvis linealpudset med cementmørtel; den blev formentlig delvist fjernet ved nykalkning 1997.¹⁰⁴ Gulvene i skib og sideskib blev nylagt, og i kapellet blev de muligvis omlagt (s. 2480).

Både mod syd og nord fik tilbygningerne fælles gavltrekanter (jf. fig. 6 og 24), hvorved hele kirkebygningen – på nær tårnet – kunne samles under et nyt, stort tag (s. 2481).¹⁰⁵ Våbenhusets

Fig. 25. Koret set fra syd (s. 2474). Bemærk skibets romanske hjørnekæde af kvadre (s. 2461). Foto Arnold Mikelsen 2019. – *The chancel seen from the south. Note the Romanesque ashlar corner of the nave wall.*

mure blev forhøjet, så det og sideskibet kunne få en fælles gavltrekant; dets loft blev også hævet i højde med den nye murkrone. Ligeledes blev de to faser af kapellet samlet under en gavltrekant; i begge gavltrekanter er et cirkulært vindue og jernankre som i koret (jf. s. 2476). Sidstnævnte fastholder tagstolen til gavltrekanterne (fig. 28, s. 2481).

Ved ombygningen af *tårnet* blev det blandt andet forhøjet (jf. ndf.), hvor *†*lanternespiret fra 1793 blev fjernet inden (s. 2471), og den søndre, faldefærdige side blev nedrevet. En dobbeltsokkel af

cement med rundstav over en retkant blev støbt. Murene blev skalmuret som resten af kirken, og på vestgavlen blev der indsat en roset af cement i en cirkelblending; oven for denne er jernankre med årstallet for restaureringen. En kordongesims blev muret i højde med gesimsen på et nyt trappehus (jf. ndf.). Både langs kordongesimsen og den øvre gesims er en rundbuefrise som på resten af kirken (fig. 24; jf. ovf.). Tårnrummet har et vindue mod henholdsvis syd og nord (jf. ovf.); hvorvidt det nordre har haft en forgænger, er uvist, mens det søndre erstattede et ældre *†*vindue (s.

Fig. 26. Koret set fra øst (s. 2474). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The chancel seen from the east.*

Fig. 27. Model af ikke realiseret restaurering 1943-44 (s. 2479). Foto i Svendborg Byhistoriske Arkiv. – *Model of unrealized proposed restoration, 1943-44.*

2465). Et *trappehus* med ottekantet skakt erstattede det senmiddelalderlige $\dagger$ trappehus (s. 2466). En rundbuet dør med stik som korets vinduer (s. 2476) leder ind til en spindeltrappe af træ op til mellemstokværket. En rundbuet glug på sydsiden giver lys i trappeskakten. Den senmiddelalderlige ($\dagger$)overdør blev forhøjet og fik et stigende, asymmetrisk og tøndehvælvet loft (fig. 107). Trappehuset er dækket af et valmtag belagt med skifer.

Tårnets nuværende inddeling i tre stokværk og en forhøjelse er resultatet af denne restaurering. Mellemstokværket oplyses af fire rundbuede glugger, henholdsvis to mod syd og to mod nord. Derfra er adgang til kirkens loftrum ved en retkantet dør (jf. fig. 7). I klokkestokværket er mod hvert verdenshjørne to koblede, rundbuede glamhuller i et rundbuet spejl, hvori der er en cirkelblending (jf. fig. 24); spejlets stik er som de øvrige på sydsiden (s. 2477).

Over klokkestokværket er der opført en *tårnforhøjelse* på ca. 3 m, hvor lanternens ottekantede, bærende konstruktion er placeret (jf. fig. 7). Den består af otte kraftige stolper af amerikansk fyr

med et krydsbånd imellem hver. I tagrummet fortsætter konstruktionen, og en trætrappe fører op til lanternen, hvis otte stolper med profileret kapitæl bærer rundbuede arkader. Imellem stolperne er støbejernsrækværk; både træ- og rækværket er grønmalet. Lanternen er dækket af et kobberbeklædt spir, hvis konstruktion består af otte gratspær. Efter restaureringen blev kirken omtalt som en af landets skønneste landsbykirker.¹⁰⁶

1894 var tårnets hvælv blevet beskadiget ved nedtagning af klokken (s. 2512).³⁰ I 1930'erne beskrives kirken som solid og vel vedligeholdt.¹⁰⁷

Ikke realiseret restaurering 1943-44. Under Anden Verdenskrig var der planer om endnu en omfattende restaurering af kirken ved arkitekt Andreas Jensen, Svendborg.¹⁰⁸ Man fandt nu, at den gennemgribende restaurering 1882-83 havde bragt kirkens udseende »... i Strid med alt, hvad man forbinder med en dansk Landsbykirke«, ¹⁰⁴ og der blev udarbejdet en model af kirkens kommende udseende (fig. 27), for at sognets beboere kunne se resultatet. Ombygningen blev ikke gennem-

ført, men hovedelementer skal nævnes her. Skalmuringen og de profilerede gesimser ønskedes fjernet, men det fandtes ikke tilrådeligt at nedhugge facaderne igen; kirken skulle kalkes i stedet for. Hovedindgangen skulle anbringes i tårnets vestgavl og våbenhus indrettes i tårnrummet. Derudover ønskedes vinduernes form ændret; i koret skulle tregrupperne udskiftes med et enkelt vindue mod både syd og nord, og i kapellet skulle tre nye indsættes mod nord. Arkaderne ind til kapellet skulle åbnes og igen forsynes med gitrene (s. 2517) og glasvægge for at holde på varmen. I gulvet skulle et 'cementbånd' mellem kor og skib erstattes af sten eller fliser. I første udkast til restaureringen af våbenhuset skulle et kulkab og en trappe op til loftet fjernes og loftet sænkes; i andet udkast skulle våbenhuset rives ned og en ny dør placeres i sideskibets vestmur. Gavlene på sideskibet og kapellet skulle henholdsvis to- og tredeles, og 'linjerne i tag og spir' på tårnet skulle gøres buede. I gravkrypten skulle anbringes et nyt varmeanlæg. Taget på kirken skulle lægges med tegl og tårnets med kobber.

Efter stor modstand fra både menighedsråd og sognets beboere blev den ydre restaurering skrinlagt, men en istandsættelse af inventaret (s. 2486), planerne om et nyt varmesystem (s. 2482) og fjernelse af kulskabene og trappen i våbenhuset blev gennemført.⁹⁹

† Bindingsværkswæggen og † trappen i tårnrummet blev nedtaget 1966, hvorefter hullet i den vestlige hvælvkappe i tårnhvælvet blev tilmuret.¹⁰⁹

Hvælvene blev repareret 1979, da der var opstået revner mellem buer og kapper, i buernes top og i kapperne; 1986 blev tårnets hvælv ligeledes repareret.¹¹⁰

1991 blev tårnets murværk, spir og de ydre søjler i lanternen restaureret; vindfløjens hæftning på spiret blev også istandsat (s. 2482).¹¹¹ 1994 blev sideskibets facader istandsat, da fugerne i skalmuren var i dårlig stand. Fugerne blev kradset ud, og ødelagte sten blev udskiftet.¹¹²

Indvendig istandsættelse 1997. Ved en omfattende istandsættelse af hele kirkens indre, hvor en del af cementpudsen formentlig blev fjernet, blev de to østligste arkader mellem kapellet og skibet

genåbnet, og de ældre jerngitre blev genindsat (s. 2517).¹¹³ Derudover blev gulvet i koret udskiftet (s. 2482), knæfald og alterparti fornyet (s. 2486), og gravkrypten blev istandsat.¹¹⁴

2006 var mindst fem af de otte fyrretræssøjler, der bærer tårnlanternens spir, angrebet af råd, og de blev i årene efter repareret og fornyet i nødvendigt omfang.¹¹⁵

Gulve. Korets gulv af gule teglstensfliser lagt diagonalt er fra 1997; trinnet mellem kor og skib af gule normalsten lagt på fladen kan være fra 1950 (jf. ndf.).¹¹⁶ I skib og sideskib er kvadratiske, gule teglfliser fra 1882-83, og i kapellet er røde og mørkegrå Ølandssten muligvis fra samme restaurering; delvist omlagt 1979.⁴³ I tårnrummet ligger et nyere plankegulv, og våbenhusets gulv af kvadratiske, gule fliser som korets er også nyere (jf. ndf.); under stolestaderne er trægulve. I krypten er et uregelmæssigt gulv af grove mørkegrå og røde Ølandsfliser, genbrugte røde munkesten og gule flensborgsten.

† *Gulve.* Kirkens gulv skulle lægges om 1678.²⁷ Våbenhusets gulv trængte til at blive omlagt 1806, og 1819 var gulvet i Rosenkrantz' kapel utæt.⁹⁶ I 1830'erne blev kirkens gulv forhøjet, omlagt og fornyet nogle steder, da det manglede sten og var sunket.¹¹⁷ Gulvet inden for knæfaldet, som bestod af både mursten, fliser og brædder, var sunket 1855; det blev udskiftet med brædegulv fem år senere.⁹⁹ 1861 var en del af våbenhusets gulv tjæret.⁹⁹ I 1870'erne skulle gulvene omlægges med nye fliser,¹¹⁸ og 1895 var gulvene under stolene af sten.³⁰ 1950 blev cementtrin fra 1882-83 mellem kor og skib fjernet og erstattet af fliser (jf. ovf.).⁴³ I våbenhuset lå 1968 fladelagte teglsten i munkestensformat.¹¹⁹

Vinduer. Kirkens vinduer har støbejernsrammer fra 1882-83. Korets to tregrupper har ruderformede ruder, og i det midterste vindue er der en firbladet blomst (jf. fig. 25). Over dørflojlene (s. 2508) i hovedindgangen og kapellet er fladbuede, sprossedelte vinduer i trærammer. Over dørflojlene mellem våbenhus, skib og sideskib er rundbuede vinduer med firdelte trærammer (jf. fig. 10 og 16).

† *Vinduer.* Angiveligt manglede de fleste vinduer ruder 1678, og to vinduesrammer i kapellet

Fig. 28. Kirkens tagkonstruktion med nord-sydgående tagstol (s. 2481) set mod sydøst. I forgrunden ses kapellets flade hvælv (s. 2471) og bagerst skibets hvælv (s. 2463). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Roof construction of the church with north-south-going truss, looking south east. In the foreground, the flat vault of the chapel and farthest back, the vaulting of the nave.*

var væk.¹²⁰ Seks vinduer i kirken og to i begravelsen havde dobbelte karme med bly i trærammer 1803,²⁸ men 1805–06 var flere ruder i kapellet og på kirkens sydside itu eller borte.¹²¹ 1817 skulle tre nye vinduer indsættes mod syd, men 1820 blev fem udskiftet i stedet for tre.²⁸ Kirken havde 1830 spidsbuede vinduer sat i mursten foruden det romanske vindue i $\dagger$ koret (s. 2463); det kan muligvis være de oprindelige vinduer i tårnet eller sideskibet, som endnu var bevaret.⁴⁴ 1834 beskrives vinduerne som små og mørke,⁸¹ og på et tidspunkt før 1848 blev store, rektantede åbninger indsat (jf. fig. 103). 1861–62 var vinduerne på kirkens sydside faldefærdige, hvorefter de – fem i søndre og også et i nordre side – blev udskiftet med fladbuede jernvinduer før 1866 (jf. fig. 22).¹²² Et vestvindue i tårnet skulle fornyes 1950, men der er ikke spor efter et vindue mod vest (jf. s. 2473).⁴³

$\dagger$ *Løfter.* Våbenhusets loft var løse brædder 1803; det var i forfald og råddent 1847.¹²³ 1873 trængte våbenhuset til et nyt gipsloft, hvilket der allerede 1857 var blevet fremsat ønske om; 1876 var det endnu ikke udskiftet.¹²⁴

Tagværker. Kirkens tagværker er alle fra 1882–83,⁹⁹ og de er af fyr med enkelte granlægter.¹⁰⁴ Ved restaureringen blev hele kirken på nær tårnet samlet under en stor, korsformet tagkonstruktion, hvorved der blev dannet et højt, åbent tagrum (fig. 28). Sideskibet og våbenhuset blev samlet under et sadeltag, og det samme gjorde kapelrækken mod nord. Fire diagonale gratspær fra korets og skibets vesthjørner mødes over skibets andet fag (jf. fig. 7 og 9). De retvendte spærfag er samlet med to hanebånd; der er henholdsvis 15 fag over koret og den østlige del af skibet, 8 fag over den vestlige del af skibet, 11 fag over sideskibet og våbenhuset og 12 fag over kapellerne. En kraftig,

nord-sydvendt tagstol bærer tagets vide spænd; den består af tre bjælkelag støttet af stolper og skråstivere og hviler på murede forhøjninger på skibets murkroner. Skibets og korets spær er nummereret med romertal fra vest mod øst og tagstolen fra syd mod nord. Taget blev repareret 1972.¹⁰⁴

†*Tagværker*. Ved et syn 1678 var kirkens tagværker faldefærdige, og der skulle udskiftes både bjælker, lægter, stivere, hanebånd og remme på alle kirkens bygningsdele.⁸⁸ 1806 trængte tømmerværket til istandsættelse,¹²¹ og 1837 manglede der et nyt spær og lægter over kapellet mod nord-øst.¹²⁵ Tagværket blev hovedrepareret 1846.⁸¹

Klokkestolen, som sandsynligvis er fra ombygningen af tårnet 1882–83 (s. 2474), består af to

remme, hvorpå er fire stolper støttet af krydsbånd og skråstivere. Klokkens bom (s. 2512) hviler på to bjælker mellem stolperne. Stolen er fastgjort til en ankerbjælke i tårnets mure.

†*Tagbeklædning*. Kirkens sadeltage og tårnets pyramidetag er dækket af skifer, mens lanternens spir har kobbertag; alt fra 1882–83, men skifertaget har synlige yngre reparationer (jf. ndf.).⁹⁹

†*Tagbeklædning*. Jacob Madsen nævner 1595, at tagsten fra kirkegårdsmuren var lagt på taget.²⁶ Kappellets tag, som skulle istandsættes, var 1678 af skifer og bly, hvor sidstnævnte trængte til at blive omstøbt; tårnet havde tegltag.¹²⁶ Taget var utæt mod syd 1729, så det regnede på præsten.⁹⁰ Der var hul i tagets nordvestre hjørne 1806.¹²¹ 1855 var taget belagt med spåner, som skulle tjæres og reparerer.⁹⁹ 1862 skulle der indsættes fire tagvinduer eller 16 glastagsten.¹²⁷ Skiferen på søndre ‘korsarm’ skulle fornyes 1935,⁴³ og skiferen over tårnets vestside blev repareret 1953.⁴³

Opvarmning. Kirken har elektriske rørovnere under stolestaderne fra 1950,¹²⁸ mens der i koret, tårnrummet og våbenhuset er panelradiatorer, hvoraf størstedelen er fra 1993.¹²⁹ Kappellet er uopvarmet.

†*Opvarmning*. En ‘varmeindretning’ blev anskaffet inden vinteren 1875;³⁰ den stod i våbenhuset, hvorved den fyldte kirken med røg. Indfyrringen ønskedes placeret uden for kirken og aflukket fra våbenhuset.¹²⁷ En *kakkelovn* stod i den midterste arkade 1886, men skulle rykkes frem, da placeringen forhindrede varmen i at sprede sig i rummet (jf. fig. 31).³⁰ Efter overgangen til selveje 1940 betalte den tidligere kirkeeejer for reparation af kakkelovnen.²⁴ 1953 blev skorstenspipen fjernet.⁴³ En *kalorifer* stod i kirken, inden rørovnene blev indsat 1950 (jf. ovf.).¹⁰⁴

Elektricitet. 1989 opstod der brand i kirkens el-tavle fra 1986 placeret i tårnrummet. Inventaret blev tilsødet, men bygningens indre tog ingen skade.¹³⁰

Vindfløj. På tårnets spir er en vindfløj formentlig fra 1882–83 (fig. 108). Den er placeret på en fløjstang med to forgyldte kugler og afsluttet af et cirkelkors. Den forgyldte smedejernsfløj er faneformet og ornamenteret med en gennembrudt, femtakket stjerne. Den blev istandsat 1991.¹¹²

Fig. 29. †Trappe til tårnets mellemstokværk bag †bindingsværkssvæg i tårnrummet (s. 2473) set mod syd. Foto Mogens Larsen 1966. I NM. – †Staircase to middle storey of the tower behind the †half-timbered wall in the tower interior, looking south.

Fig. 30. †Kalkmalerier på †bindingsværksvæggen i tårnrummet, 1849 (s. 2483). Foto Mogens Larsen 1966. I NM.
– †Wall paintings on the †half-timbered wall in the tower interior, 1849.

Fortov. Trappen og rampen op til kirkens hoveddør er fra 2007; de er lagt af granitkvadre og chausséstén.¹³¹ †*Fortov.* 1873 skulle kirken have nyt fortov, enten brolagt eller af grus.³⁰

Farveholdning. Kirkens ydre står i blank mur, mens det indre er hvidkalket.

†*Farveholdning.* Indtil 1882–83 var kirkens ydre hvidkalket (jf. s. 2474). Sommeren 1887 blev kirkens indre kalket med en lys grålig farve (jf. s. 2483).⁹⁹

KALKMALERIER

†*Eftermiddelalderlige kalkmalerier.* 1) (Fig. 30), 1849. I forbindelse med nedtagningen af †orglet 1966 (jf. s. 2509) fremkom en kalkmalet dekoration på den †bindingsværksvæg, der var opsat på tværs af tårnrummet (s. 2473). Dekorationen, hvis ne-

derste kant fandtes ca. 100 cm over †orgelpulpiturets gulv, målte ca. 147×392 cm og havde et tunget forløb med enkelte tunger yderst og dobbelte mod midten, udført med blegrodt farve med skyggevirkning i lyse og brune nuancer. Bunden var blå med hvid rudeskravering, og over de dobbelte tunger var okkergule rosetter med nedhængende kvaster. Midt for fandtes en vase, flankeret af kvastprydede volutter, og derunder var et rødt draperi med to kronede monogrammer samt årstal, udført med okkergult: »CJB SFJB 1849« for Carl Juel-Brockdorff og Sophie Frederikke Juel-Brockdorff (s. 2486).¹⁰⁹

2) Ved kalkningen i sommeren 1887 (jf. ovf.) blev væggene i koret malet som store kvadre,¹³² og skjoldbuerne og ribberne malet stribede (jf. fig. 34). Korbuen fik et mønster af kvadratiske rosetter omgivet af bladslyng.

Fig. 31. Indre set mod øst, o. 1890. Foto Emil Hansen. I Taasinge Lokalhistoriske Arkiv. – *Interior looking east, c. 1890.*

INVENTAR

Oversigt. Ældst blandt inventaret er som vanligt den romanske døbefont. Af middelalderlige genstande er desuden bevaret hoved og overkrop af en meget fint udformet Kristusfigur fra et (†)korbuekrucifiks fra o. 1250, der kan tilskrives et sjællandsk værksted. Dertil kommer en krucifiksfigur fra o. 1475–1500 af uvis proveniens, som er foræret til kirken i nyere tid.

Reformationsårhundredet er repræsenteret ved alterstagerne fra o. 1525 med Erik Rosenkrantz og Helvig

Hardenbergs våben og initialer; de synes dog først at være kommet til kirken efter 1576. Endvidere ved en *messehagel af rødt fløjls med granateblemønster, antagelig et italiensk arbejde fra 1500-tallet, der er suppleret med applikationer af silke og metaltråd fra midten af 1600-tallet. Hagelen er antagelig foræret til kirken af Kirsten Munks datter med Christian IV, Hedeveg, o. 1661. En pengeblok fra 1500–1600-tallet opbevares siden o. 2004 ved præstegården.

Prædikestolen er skænket 1621 af Pernille Gyldenstjerne, enke efter Jakob Rosenkrantz. Et *relief med

Fig. 32. Kirkens indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church interior, looking east.*

alliancevåben for admiral Niels Juel og Margrethe Ulfeldt fra o. 1661–1700 har været ophængt på søndre sideskibs vestvæg (jf. fig. 15), men findes siden 2010 på Valdemars Slot. Alterdisken fra midten af 1600-tallet er udført af en guldsmed i Augsburg, mens den lidt yngre alterkalk har stempel for guldsmed Niels Svendsen, København, 1687; den er skænket af Niels Juel og Margrethe Ulfeldt.

Fra 1700-tallet stammer to af kirkens tre kirkeskibe. Det ældste, uden navn, fra 1727, er formentlig bygget af skibsbygmester Christen Jensen Thuroe, Troense, mens det andet, »Sophie Frederikke« fra 1791, er bygget og skænket af L. C. Møller, ligeledes fra Troense.

En *messehagel fra o. 1840 opbevares på Valdemars Slot. Dåbsfadet og -kanden er fra o. 1850; sidstnævnte, der er af tin, er sandsynligvis udført af Niels Frederik Ebbesen Sørensen, Odense. En *pengebøsse af messingblik fra o. 1860 findes i Taasinge Museum. Sygesættet er udført o. 1862 af Johan Frederik Edsberg, Svendborg. Fra slutningen af århundredet stammer kirkens tredje kirkeskib, »Ingolf«, der er bygget 1887–88 af skibsbygmester R. V. Møller, Troense, og skænket til kirken 1963 af Hans Georg Møller.

Stolestaderne i søndre sideskib er fra 1897, mens staderne i skibet er lidt yngre og tilkommet efter 1905. En *servante fra 1903 er overført til Taasinge Museum.

Oblatæskan og alterkanden er udført 1915 af Marius Rathje, Svendborg, og skænket af henholdsvis Augusta Juel-Brockdorff og hendes mor, Julie Juel-Brockdorff; førstnævnte havde desuden 1905 bestilt et altermaleri. Syvstagen er udført o. 1930 i kunstsmed Knud Eibyes værksted i Odense, mens en messehagel er syet i 1950'erne efter tegning af maler Birgitte West. Orglet er fra 1967 og bygget af Troels Krohn, Hillerød. Fire messehagler er anskaffet i perioden 1977–2007, og fra 1900-tallet stammer også tre pengebøsser, salmenummer- og præsterækketavlerne samt lysekronerne. Klokken er støbt 1983 hos Petit & Fritsen, Holland. Alterpartiet med -bord, -tavle og -skranke fra 1997 er tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen og har samtidige altermalerier af Sven Havsteen-Mikkelsen.

Farvesætning, indretning og istandsættelser. Kirken er senest farvesat 1997; dog har prædikestolen bibeholdt en mørk, gråsort marmorering med forgyldte detaljer og polykrome relieffer, antagelig fra 1753 og genfremdraget 1949. Alterbordet er blåt med alterbordsplade i naturlig træfarve, alterskranken er grøn og stolestaderne lysegrå med blå gavlfyldinger. Om den ældre staffing før o. 1750 vides kun, at prædikestolen stod i egetræets naturlige farve, indtil den nuværende marmorstaffing blev udført. 1849 blev stolen malet i hovedsagelig hvide og violette nuancer med

gyldne detaljer, og en lignende farveholdning fandtes på *†*orgelpulpituret fra 1860. O. 1875 blev inventaret egetræsmalet, og i 1940'erne blev stolestaderne og formentlig også *†*orgelpulpituret malet i grå toner, mens *†*altertavlen (nr. 3) blev gråmarmoreret som prædikestolen.

Om indretningen før reformationen vides ikke meget, således er intet sikkert overleveret om kirkens middelalderlige alterprydelser. En *†*Skt. Andreas-figur, som i 1700-tallet opbevarede i Landet Kirke, sagdes dog at stamme fra Bregninge, hvor den må antages at have indgået i en *†*altertavle. Det unggotiske korbuokrucifiks må have været opsat i eller over indgangen til koret, og den romanske døbefont har antagelig som vanligt stået i vestenden. 1595 noterede biskop Jacob Madsen, at der manglede en skriftestol, og at degnestolen var i dårlig stand;¹³³ sidstnævnte kan have været af middelalderlig oprindelse.

Det ældste inventarium, dateret 1576, opregner kirkens løsøre og omfatter to alterduge, en kalk og disk af forgyldt kobber, en messehagel af brunt silkestof, en messeskjorte og en messekløkke samt to mådelige klokker, der hang i tårnet; intet af dette er bevaret til i dag. Af bøger fandtes en bibel, et graduale, en salmebog og en alterbog, mens kirkeordinansen og et passionale manglede.¹³⁴ Prædikestol og stolestader må antages at være kommet til i århundredets anden halvdel, og 1590 skænkede Helvig Hardenberg og sønnen Jakob Rosenkrantz en klokke, der blev støbt i Rostock af klokkestøber Michel Westphal.

Vesentlige udskiftninger i det katolske inventar er antagelig først sket 1598 med Jakob Rosenkrantz og Pernille Gyldenstiernes donation af en ny altertavle, utvivlsomt i tidens renæssancestil. Godt 20 år senere, i 1621, skænkede Pernille Gyldenstjerne i sin enkestand desuden en ny prædikestol, og fra slutningen af 1500-tallet og op gennem 1600-tallet modtog kirken fornemme gaver fra kirkeejerne i form af alterkalk, alterstager og en messehagel. 1721 omtales herskabsstole for beboerne på Valdemars Slot. Et vestpulpitur, der tidligst omtales 1803, kan være opsat i 1700-tallet, ligesom der på et tidspunkt må være anskaffet nye skrifte- og degnestole.

1753 gennemførte kammerherre Niels Juel en renovering, der efterlod kirken 'ganske som af ny' både indvendig og udvendig.¹³⁵ De nærmere detaljer omkring arbejdernes påvirkning af inventaret kendes ikke, men de har antagelig omfattet en ny altertavle med maleri af Nadveren og muligvis også en alterskranke af smedjerner. Endvidere formentlig en generel staffering af inventaret, heriblandt prædikestolen, der hidtil havde stået umalet.

1842 bemærkedes, at særligt kirkens indre ikke 'tilfredsstillende de fordringer, som man kan gøre til en kirkes udseende', især i en egn, 'hvor velhavende beboere årligt gør deres huse og boliger bekvemmere

og smukkere'.⁸¹ 1849 bekostede kirkeejers Carl Juel-Brockdorff en renovering, der omfattede nye stolestader og staffering af inventaret (jf. også *†*kalkmalerier s. 2483). 1860 fik kirken sit første orgel; det blev opsat på et nyopført orgelpulpitur.

1883 blev det nyopførte kor (s. 2474) møbleret med helt nyt inventar i nygotisk stil, omfattende alterbord og altertavle, flankeret af panelvægge, samt alterskranke,¹³⁶ og i årene o. 1900 blev stolestaderne fornyet. 1966 blev orgelpulpituret taget ned og orglet anbragt på gulvet. Senest er koret nyindrettet 1997.

Alterbordet (jf. fig. 33), 1997, tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen,¹¹⁶ er en kasse af egetræ, 170×103 cm, 93 cm høj, med skabe i kortsiderne. For- og kortsiderne er malet stærkt blå, alterbordspladen og rammeværket står i lakeret eg.

Det middelalderlige *†*alterbord må være nedbrudt senest ved fornyelsen af koret 1882-83 (s. 2474). 2) 1883, antagelig en kasse af træ, dækket af et alterklæde. Bordet må være nedtaget 1997.

*†*Alterklæde (jf. fig. 31), slutningen af 1800-tallet, af rødt fløj med kors af guldgaloner.

To *†*alterduge (»alterlagen«) er omtalt 1576.¹³⁴

Altertavlen (jf. fig. 33), 1997, er tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen og illuderer en trefløjet altertavle (triptyk); den hviler på to ben.¹³⁷ De tre malerier er udført af Sven Havsteen-Mikkelsen i olie på lærred og indsat i en spinkel, tredelt ramme af eg med forgyldte profiler; samlet mål 160×388 cm.¹³⁸ Midterfeltet, 160×160 cm, viser *Korsfæstelsen* med Kristus flankeret af de to røvere; i forgrunden til venstre knæler en gruppe af sorgende. Sidefelterne, 160×75 cm, har til venstre en fremstilling af *Bønnen i Getsemane*, til højre af *Kristi genkomst*. Motiverne er malet i kraftige grønne, røde og gulbrune nuancer med sorte konturer og mørke partier.

*†*Altertavler. 1) O. 1598, angiveligt prydet med Jakob Rosenkrantz og Pernille Gyldenstiernes navne og våbenskjolde samt årstallet »1598«.¹³⁹ Tavlen, formentlig en træskåret tavle i renæssancestil med et eller flere malerier, blev 1720 beskrevet som 'noget mørk og dunkel' med behov for istandsættelse, og 1729 som 'ganske uanstændig'.⁹⁰

2) (jf. fig. 23), antagelig o. 1753 (jf. s. 2472), et træskåret arbejde med samtidige oliemalerier. Tavlen var arkitektonisk opbygget med postament, stor-, top- og gavlstykke samt vinger. På

Fig. 33. Alterbord og altertavle, tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen og med malerier af Sven Havsteen-Mikkelsen, 1997 (s. 2486). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Communion table and altarpiece designed by Alan Havsteen-Mikkelsen and with paintings by Sven Havsteen-Mikkelsen, 1997.*

storstykket stod søjler under en forkrøppet gesims, og svejfede vinger, oprullet i volutter, flankerede såvel dette som det ovale topstykke. Øverst var en topgavl, kronet af et kors. Gesimsen og postamentet var prydet med formentlig malede, forgyldte indskrifter, henholdsvis: »Jeg er Vejen, Sandheden og Livet«, og begyndelsesordene af salmen: »Tak for al din Fødsels Glæde« (*Den Danske Salmebog* nr. 427).¹⁴⁰ Tavlen var udsmykket med to malerier, udført i olie på træ: i det højrektangulære storfelt var en fremstilling af *Nadveren*, i det højoval topfelt af *Korsfæstelsen*.¹⁴⁰ 1823 blev tavlen beskrevet som værende af nyere art og 'tåleligt' malet;¹⁴¹ 1867 som 'ikke noget kunstværk'.¹⁴⁰ Den må være nedtaget ved restaureringen 1882-83.

3) (Jf. fig. 34), 1883,⁹⁹ med maleri af Anton Dorph fra 1905 (jf. †altermaleri ndf.). Tavlen, i

nygotisk stil, havde spidsbuet storfelt flankeret af pilastre med småspir og afsluttedes af en trekantgavl, kronet af et kors. Oprindeligt var rammeværket egetræsmalet, 1949/50 blev det marmorert i sort og gråt med forgyldte detaljer ved Einar V. Jensen, Køge.¹⁴² De første år stod storfeltet uden altermaleri; i stedet var opsat rødt fløjel med et gyldent kors (jf. fig. 31).¹⁴³

†Altermaleriet (jf. fig. 34), 1905, *Jesus og den samaritanske kvinde* (Joh. 4), var malet af Anton Dorph og skænket af Augusta Juel-Brockdorff.⁹⁹ Det var udført i olie på lærred og indsat i en smal ramme med trepasformet afslutning. Maleriet var en replik af Dorphs altermaleri til Thisted Kirke 1890 (*DK Tisted* 37).¹⁴⁴ Tavlen blev nedtaget 1997, og maleriet blev overført til sognehuset i Troense (s. 2600), hvor det dog ikke længere findes.

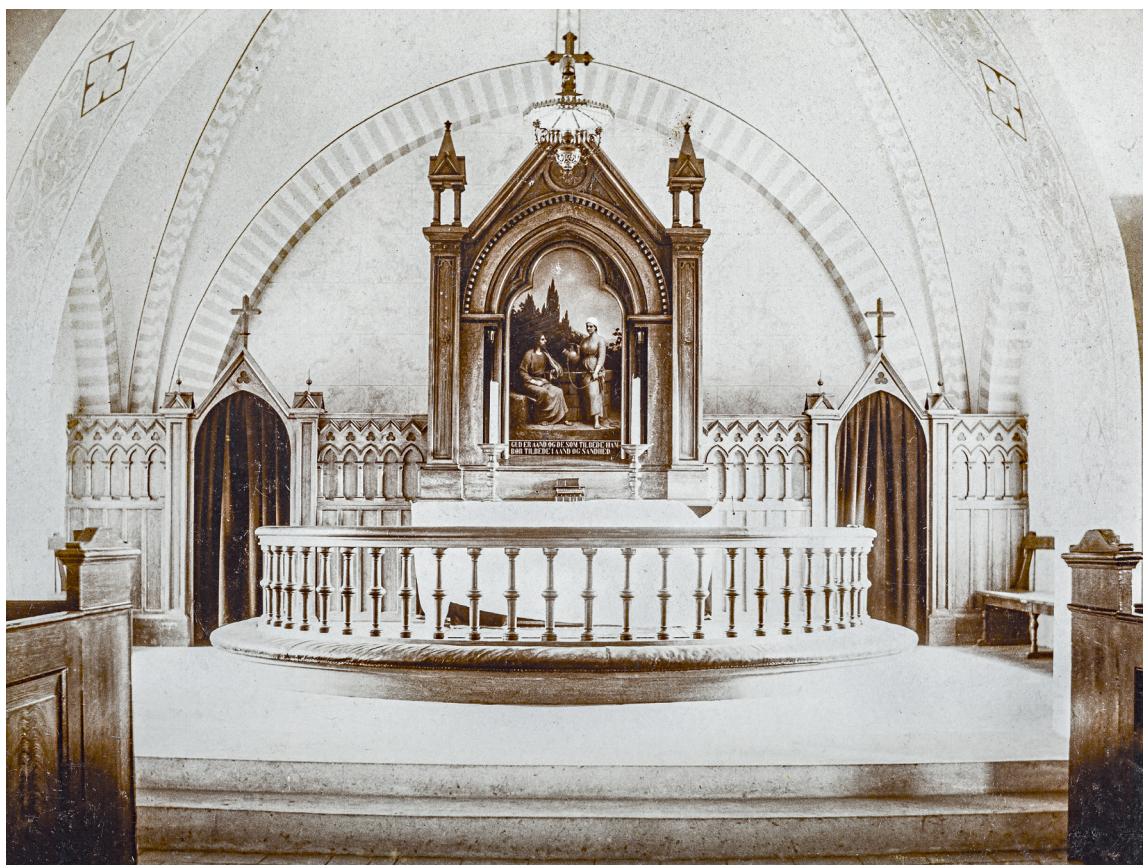

Fig. 34. Korets indre med altertavle fra 1883 med †altermaleri af Anton Dorph 1905 samt alterskranke fra 1883 (s. 2488 og 2496). Foto Hans Palludan Rasmussen 1905. I Taasinge Lokalhistoriske Arkiv. – Interior of chancel with altarpiece from 1883 with †altar painting by Anton Dorph 1905 and altar rail from 1883.

Fig. 35. Alterkalk, 1687, udført af Niels Svendsen, København, skænket af Niels Juel og Margrethe Ulfeldt, og disk, udført i Augsburg i midten af 1600-tallet (s. 2489). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Chalice, 1687, made by Niels Svendsen, Copenhagen, donated by Niels Juel and Margrethe Ulfeldt, and the paten, made in Augsburg in the mid-1600s.*

†*Alterfigur(?)*. Ifølge indberetninger fra 1700-tallet havde kirken tidligere rummet et 'Skt. Andreas krucifiks', som havde stået 'over koret'. Figuren var angiveligt blevet nedtaget i forbindelse med en reparation af en kirkeejer, der ikke brød sig om billeder i kirken, og hensat i Landet Kirkes sakristi, hvor den endnu fandtes i midten af 1700-tallet (jf. værnehelgen s. 2457).¹⁴⁵

Knæleskammel, 1997, af eg, polstret med mørkegrønt uld.

Alterkalk (jf. fig. 35), 1687, udført af Niels Svendsen, København, og skænket af admiral Niels Juel og Margrethe Ulfeldt. *Kalken*, 22 cm høj, har sekstunget, hvælvet fod på tilsvarende fodplade, knoppen er flad, og det øvre skaftled cylinderformet. Bægeret er lavt og bredt med svagt udad skrånende sider, hvorpå er graverede våbenskjolde og initialer for giverne: »HNI:MWF« (Hr. Niels Juel Margrethe Ulfeldt).¹⁴⁶ På fodpladens overside er fire stempler: guardejnmærke for Conrad Ludolph, Københavns bymærke, mesterstempel

for Niels Svendsen¹⁴⁷ og et månedsmærke fisken (fig. 111).

Diske. 1) (Jf. fig. 35), sandsynligvis midten af 1600-tallet, udført i Augsburg. Disken måler 19,4 cm i tværmål, er ottekantet med profileret kant og har under bunden tre stempler (fig. 112): mesterstempel i form af et P stillet oven på tværbjælken i et H,¹⁴⁸ Augsburgs bymærke (en pinjekogle) og oldermandsranke.

2) Nyere, 16 cm i tværmål, glat. Under bunden stemplet »T.L.M.« for T. Linder-Madsen (1967–92) samt lødighedsmærke.

†*Altersæt*, omtalt 1576, af forgyldt kobber.¹³⁴

Oblatæske (jf. fig. 36), 1915, udført af Marius Rathje, Svendborg, skænket af Augusta Juel-Brockdorff (jf. alterkande ndf.).⁹⁹ Æsken, der er 9 cm høj og måler 10 cm i tværmål, er glat med en lille udvidelse forneden og mundingsprofil. Låget er sekstunget med et hjulkors som lågknop. Under æskens bund er graveret giverindskrift med kontureret antikva: »Skænket af Augusta Juel-

Fig. 36. Oblatæske og alterkande, 1915, udført af Marius Rathje, Svendborg, og skænket af henholdsvis Augusta Juel-Brockdorff og hendes mor, Julie Juel-Brockdorff (s. 2490-91). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wafer box and altar jug, 1915, made by Marius Rathje, Svendborg, and donated respectively by Augusta Juel-Brockdorff and her mother, Julie Juel-Brockdorff.*

Brockdorff 1915» samt fire stempler: mesterstempel for Marius Rathje, bymærke 1915, guardejnmærke for Christian F. Heise og et uidentificeret stempel. Indvendig i låget er tilsvarende stempler.

†*Oblatæske*, o. 1880, af elektroplet.¹⁴⁹

Sygesæt (fig. 37), o. 1862,¹⁵⁰ udført af Johan Frederik Edsberg, Svendborg, bestående af kalk, disk og nyere oblatæske. *Kalken*, 13,5 cm høj, har cir-

kulær, profileret fod med standkant, cylinderskaft med profilringe og flad, profileret knop samt lavt, bredt bæger med udkraget mundingsrand. På standkanten er tre stempler: to mesterstempler for Johan Frederik Edsberg¹⁵¹ samt Svendborgs bymærke. *Disk*en, 9,5 cm i tværmål, er glat; under bunden er to mesterstempler som på kalken. *Oblatæske*en, formentlig nyere, er af glas med låg af sølv, 4 cm høj og 4,5 cm i tværmål. Sættet opbevares i et samtidigt, cylinderformet etui af sortmalet pap.

Alterkande (jf. fig. 36), 1915, antagelig udført af Marius Rathje, Svendborg (jf. oblatæske ovf.), men uden mesterstempel, skænket af enkebaronesse Julie Juel-Brockdorff.⁹⁹ Den 32,5 cm høje kande har sekstunget fod på tilsvarende fodplade, vaseformet korpus, svungen hank og sekstunget låg med et hjulkors som lågknop. På den ene side

Fig. 37. Sygesæt, o. 1862, udført af Johan Frederik Edsberg, Svendborg (s. 2490). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Communion set for the sick, c. 1862, made by Johan Frederik Edsberg, Svendborg.*

Fig. 38. Alterstager, o. 1525, skænket af Erik Rosenkrantz og Helvig Hardenberg (s. 2491). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar candlesticks, c. 1525, donated by Erik Rosenkrantz and Helvig Hardenberg.*

af korpus er indgraveret to våbenskjolde for Juel-Brockdorff og baron Reedtz-Thott¹⁵² og derunder årstallet »1915«. Indvendig i det hængslede låg er to stempler: gardejnsmærke for Christian F. Heise og Københavns bymærke 1915; tilsvarende stempler findes under kandens bund.

Alterstager (fig. 38), o. 1525, antagelig skænket af Helvig Hardenberg efter 1576.¹⁵³ De 48,5 cm høje stager har profileret fod og lydeskål samt snoet skaft med skarpkantet vulst på midten. På foden er graverede våbenskjolde med tilhørende initialer: »ERK HHB« for Erik Rosenkrantz og Helvig Hardenberg (fig. 39). Nært beslægtede stager findes i bl.a. Sønderborg (†)Skt. Marie og Lysabild (DK Sjy 2081 og 2414) samt Hasle (DK Bornholm 79).

Syvstage, o. 1930, udført i kunstsmed Knud Ei-byes værksted i Odense. Den 49 cm høje stage har høj, profileret fod, konkave skaftled adskilt af profilringe og leddelte arme med vaseformede lydeskåle. Under foden et mesterstempel: »K. Ei-bye«.

†*Alterbøger*.¹³⁴ 1) 1550, Christian III's bibel. 2) 1556, Peder Palladius' alterbog. 3) 1573, Niels Jespersens graduale. 4) O. 1576 modtog kirken som hovedparten af herredets øvrige kirker et eksemplar af Hans Thomesens salmebog (1569). Den jernlænke, der fulgte med til at fastgøre bogen, var dog for skrøbelig.¹³⁴

Messehagler. ★1) (Fig. 40–41), efter materialet at dømme et italiensk arbejde fra 1500-tallet med applikationer fra midten af 1600-tallet, vistnok skænket af Kirsten Munks datter med Christian IV, Hedeveg, o. 1661.¹⁵⁴

Hagelen er syet af flere stykker rødt fløj med granatæblemønster og sekundært prydet med applikerede kniplingsborter og reliefbroderier af metaltråd og silke, formentlig fra midten af 1600-tallet. Den er foret med groftvævet, blåt stof¹⁵⁵ og måler ca. 104×78 cm. Fløjlet fremstår med en del små huller, og rygstykket er noget falmet i modsætning til forstykket, der har bevaret sin dybe, røde farve.

Forstykket (fig. 40) er samlet af tre stykker stof, et bredt stykke i midten og to smallere ved siderne, mens rygstykket (fig. 41) er samlet midtpå af to lige brede stykker. Fløjlets mønster udgøres af granatæbler indrammet af rudeværk, der er dannet af bladstave med dråbeformede sideblade;¹⁵⁶ i skæringerne mellem ruderne er ligeledes

Fig. 39. Våbenskjolde og initialer for Erik Rosenkrantz og Helvig Hardenberg. Detalje af alterstage o. 1525 (s. 2491). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Arms and initials of Erik Rosenkrantz and Helvig Hardenberg. Detail of altar candlestick c. 1525.*

Fig. 40. *Messehagel nr. 1, formentlig fra 1500-tallet med applikationer fra midten af 1600-tallet (s. 2491). Forside. I NM. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Chasuble no. 1, presumably from 1500s with appliqué from mid-1600s. Front.

granatæbler. Langs kanten løber en smal, gylden kniplingsblonde, og skuldर्सømmene er dækket af brede guldkniplinger. Lignende galoner kanter brystslidsen, som lukkes med bindebånd foroven, og fortsætter til hagelens nedre kant. På ryggen er påsyet et krucifiks af gul silke med relief-

broderier i metaltråd, suppleret med kulørt silke- eller bomuldstråd; det måler 52×49 cm. Kristusfiguren hænger i skrå arme, den venstre er strakt og den højre bøjet. Hovedet, med tornekrone og langt lokket hår, hviler på højre skulder, øjnene er lukkede og munden let åben. Kroppen er musku-

Fig. 41. *Messehagel nr. 1, formentlig fra 1500-tallet med applikationer fra midten af 1600-tallet (s. 2491). Bagside. I NM. Foto Arnold Mikkelsen 2019. — *Chasuble no. 1, presumably from 1500s with appliqué from mid-1600s. Back.

løs med markerede ribben, benene let bøjede og venstre fod lagt over højre. Det smalle lændeklæde har lang, flagrende snip bag højre lår. Figurens konturer er trukket op med sort tråd, håret og skægget er mørkebrunt, tornekronen gyldenbrun, og fra kronen og vunderne er røde blodspor, som

dog er falmet til en lys, blegrød farve. Korset har afrundede ender med broderede bladornamenter og har tilsvarende båndsyng langs kanten. Foroven på korsstammen er påsyet et bånd af blåt stof, svarende til foret, med versalindskrift broderet med gylden metaltråd: »INRI«. Korset flan-

Fig. 42. Våbenskjold for Hedevig grevinde til Slesvig-Holsten. Detalje af *messehagel nr. 1, formentlig fra 1500-tallet med applikationer fra midten af 1600-tallet (s. 2491). I NM. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Arms of Hedevig Countess of Slesvig-Holsten. Detail of *chasuble no. 1, presumably from 1500s with appliqué from mid-1600s.*

keres af to reliefbroderede våbenskjolde på silke, ledsaget af initialer og årstal. Skjoldene krones af femtakkede kroner og støttes af løvefigurer, der står på bagbenene med løftede haler. Tv. slægten Munk, ledsaget af bogstaverne: »KMGTSH« (Kirsten Munk grevinde til Slesvig-Holsten) og årstallet »1656«, th. Slesvig-Holstens våben (fig. 42) med hjelmklæde af akantus, bogstaverne: »HGTSHFTT« (Hedevig grevinde til Slesvig-Holsten frue til Tåsinge) og årstallet »1661«.

Messehagelen må antages at være skænket til kirken af Kirsten Munks datter Hedevig o. 1661. Rester af gyldenbrunt silkestof mellem lokkerne i løvernes pels og mellem kronernes takker kunne tyde på, at skjoldene oprindeligt har været applikeret på en anden baggrund og siden er flyttet til deres nuværende placering. Selve skjoldene har ensartet præg, men kronen, løverne, initialerne og årstallet på højre side er langt grovere

end de tilsvarende elementer på venstre side og må være udført af en anden hånd.¹⁵⁷ Der kan dog ikke redegøres for de nærmere omstændigheder omkring disse forhold.

1707 fandtes messehagelen i kirken;¹⁵⁸ 1721 blev den beskrevet som 'kostelig'¹⁰⁶ og 1764 som 'forhen meget prægtig' med omtale af våbenskjolde og indskrifter.¹⁵⁹ Endnu 1823 var den i kirken,¹⁶⁰ men blev siden opbevaret på Valdemars Slot, hvorfra den ved ophævelsen af Stamhuset Thorseng 1922 blev erhvervet til Nationalmuseet (inv.nr. D10285).¹⁶¹

*2) (Fig. 43), o. 1840, af rødt fløjel med lyst rødt for, kantet med guldgalon og med tilsvarende kors på ryggen.¹⁶² Opbevares på Valdemars Slot.

3) (Fig. 44), 1950'erne, efter tegning af maler Birgitte West, af lys, finmønstret uldbrokade med lyst for.²⁴ På rygsiden er indsat et vævet bånd med motiv af Kristus som verdensdommer, omgivet af

valmueranker. Over hans hoved er en skyhånd og forneden en siddende skikkelse, der rækker hånden op mod ham. Båndet er udført i blå, røde, grønne, brune og gyldne farver.

4) 1977, fremstillet i Sverige,¹⁶² af rødt uld med rødt for. På forsiden er et Kristusmonogram broderet med orange og gylden tråd, på ryggen et ornament i tilsvarende farver.

5) 1984/85,¹⁶² udført af Elisabeth Hofman, af lys grøn silke med grønt for, kantet med en smal guldgalon. På forsiden er symbolerne kors, anker og hjerte (Tro, Håb og Kærlighed) broderet med guldtråd, på ryggen er et tilsvarende, stort kløverbladskors.

6) Moderne, af violet fløj med lyserødt for. På forsiden er et indsat bånd i mørkere violet med tryk af små, gyldne kors, på ryggen et stort gaffelkors dannet af trykte, gyldne kvadrater omkring tre kors.

Fig. 43. *Messehagel nr. 2, o. 1840 (s. 2494). På Valdemars Slot. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Chasuble no. 2, c. 1840. At Valdemar's Castle.

Fig. 44. Messehagel nr. 3, 1950'erne, efter tegning af maler Birgitte West (s. 2494). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Chasuble no. 3, 1950s, after a design by the painter Birgitte West.

7) 2007, fra Selskabet for Kirkelig Kunst, af lys uld med orange for. På ryggen et stort kors, dannet af påsyede, gyldne snore.

†Messehagel, omtalt 1576, af brunt »Silcke Setteni« (silkestof).¹³⁴

†Messeskjorte, omtalt 1576.¹³⁴

†Messeklokke, omtalt 1576.¹³⁴

Altersranken (jf. fig. 32), 1997, er tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen.¹⁶³ Den halvcirkulære skranke består af spinkle stivere af grønmalet metal under en håndliste af lakeret eg. Knæfaldet, der er betrukket med grønt uld, hviler på ben af grønmalet metal.

†Altersranker. 1) (Jf. fig. 23), muligvis o. 1753. To buede gitre af smedjern, bestående af krydslagte stivere under en håndliste, opstillet på hver side af alterbordet med en åbning midtfor. 1853

blev skranken beskrevet som et 'vansirende jern-gelænder', der burde udskiftes med et af træ.¹⁶⁴

2) (Jf. fig. 34), 1883, af træ, halvcirkulær, dannet af balustre med midtvulst under en profileret håndliste. Håndlisten var malet med sort og gråt, balustrene bronzerede. Knæfaldet, af træ, var beklædt med rødt plys.

Døbefont (fig. 45), romansk. Foden og skaftet, der er hugget i ét stykke, er af grå granit, mens kummen er af grovere, mere rødlig granit; de to dele er samlet med grov cement. Samlet højde 90 cm. Foden er et omvendt terningkapitel med hjørnehoveder, og de mellemfaldende felter er smykket med liljer flankeret af kors. En vulst

danner overgang til det glatte, keglestubformede skaft. Kummen, 83 cm i tværmål, har foroven et bredt omløbende bånd med rankeslyng i relief hvorover rundstav. Fonten tilhører den sydfynske types 'øgruppe'.¹⁶⁵ 1887 blev den flyttet fra korbuen til skibets nordøsthjørne.⁹⁹

Dåbsfad (fig. 46), o. 1850, af messing, 71 cm i tværmål. Fanen er seksdelt ved smalle ribber, mens de lodrette sider har præget rudemønster.

†*Dåbsfåde*. 1) 1600-tallet(?). Ifølge *Hofmans Fundationer* (1760) stod Niels Juel og Margrethe Ulfeldts navne 'på fonten', måske på et †dåbsfad eller †fontelåg. 2) Omtalt 1842, 'en tallerken af tin'.⁸¹

Fig. 45. Døbefont, romansk (s. 2496). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Font, Romanesque*.

Fig. 46–47. 46. Dåbsfad, o. 1850 (s. 2496). 47. Dåbskande, o. 1850 (s. 2497). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 46. Baptismal dish, c. 1850. 47. Baptismal jug, c. 1850.

Dåbskande (fig. 47), o. 1850, sandsynligvis udført af Niels Frederik Ebbesen Sørensen, Odense.¹⁶⁶ Af tin, 27,5 cm høj, med cirkulær, profileret fod, urneformet korpus, svungen hank og kuplet låg med profileret lågknop. Kanden har en stor reparation på den ene side. Tilsvarende kander findes i bl.a. Fangel og Fraugde kirker (*DK Odense* 3186 og 3559).

†*Fontelåg*, omtalt 1842, af umalet træ, beskrevet som 'yderst tarveligt'. Låget blev lagt hen over døbefonten og †dåbsfadet anbragt derpå.⁸¹

Af et (†) *korbuekrucifiks* o. 1250 (fig. 48–49) er bevaret Kristusfigurens hoved og den øvre del af kroppen med et lille stykke af lændeklædet, højde 61 cm; armene mangler. Hovedet, der hælder lidt imod højre skulder, har rester af en kongekrone med spor af indskæringer for fem, nu manglende, oprindelige blade, tre store og to mindre, mellemfaldende og højere siddende. Ved siderne er indskæringerne delvist opslugt af to dybe, sekundære indskæringer for større kroneblade. Det midtdelte hår er i to lokker ført bag om ørerne og danner bølger ned på skuldrene. Ansigtet har lukkede øjne og antydning af et smil, næsen er lige med store bor. Det korte fuldskæg har knop-

agtige, krogede lokker, der mødes under hagen. Kroppen er modelleret uden ribben, men med brystben og let markeret bugmuskulatur. Et stort, buet sidesår i højre side kan være sekundært eller udvidet, men er nu udluset ved en restaurering 1951. Figuren er afsavet lige over maven, men med lidt længere ender ved siderne.

Figuren har haft mindst to sæt arme. De oprindelige har været indsat i firkantede og let koniske taphuller og vistnok fæstnede med søm. Hullerne er nu blottet af meget store, skråtstillede og forskudte bladudstemninger for sekundære arme, hvis svære dyvelfæster forpå er udluset 1951 (fig. 49). Issen har nedboring og bagsiden en huling med flad bund og rette sider.

Træet står siden 1951 afrenset og glattet med enkelte farvespor. Dette år fjernedes nyere farver og uægte forgyldning.

Figuren kan tilskrives et sjællandsk værksted, der arbejdede midt i 1200-tallet i forlængelse af de formentlig franske billedhuggere, der o. 1220–30 udførte Roskilde Domkirkes korbuekrucifiks.¹⁶⁷ Til gruppen kan henregnes en Madonnafigur i Selsø Kirke (*DK Frborg* 2614) og de ligeledes sjællandske krucifikser i Vallensved (*DK Sorø* 1038)

Fig. 48. Kristusfigur fra (†)korbuekrucifiks, o. 1250 (s. 2497). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Christ figure from (†)chancel arch crucifix, c. 1250.*

og Ølsted (DK *Frborg* 1545) samt fra *Søstrup og *Særslev (DK *Holbæk* 174 og 1703, nu i Nationalmuseet); endvidere et stort korbuekrucifiks i Sorø Klosterkirke (DK *Sorø* 67), der må være tilkommet efter kirkens brand 1247 og dermed giver et holdepunkt for gruppens datering.¹⁶⁸ Endvidere tilslutter sig det skånske krucifiks i Önnarp.¹⁶⁹

Krucifikset må fra første færd have haft plads i eller eventuelt over korbuen. I senmiddelalderen er kronen som nævnt gjort større, og nye arme er påsat, hvis skrå fæstelse viser, at figuren har fået et dybere og mere lidelsesfuldt hæng. Formentlig i forbindelse med prædikestolens opsætning 1621 er krucifikset blevet reduceret til det eksisterende og opsat som topstykke på stolens himmel (jf. fig. 31 og s. 2504). Her fandtes figurresten i slutningen af 1800-tallet og indtil 1949.¹⁷⁰ 1951 blev den restaureret. Nu ophængt på hvælvrribben i skibets nordøsthjørne (jf. fig. 105).

Krucifiksfigur (fig. 50), o. 1475–1500, af uvis proveniens; angiveligt reddet fra et sankthansbål af maler Albert Hansen og siden skænket til kirken.¹⁷¹

Den 66 cm høje figur mangler armene. Hovedet, med snoet tornekrone hvori huller efter $\dagger$ pigge, hælder mod højre skulder; øjnene er lukkede og munden let åben. Skægget er kort, og det halvlange hår falder foran højre skulder og bag venstre. Mellemgulvet er indtrukket over den runde mave, knæene er let bøjede og højre fod lagt over venstre. Lændeklædet med regelmæssige folder er bundet med en snip mellem benene og en ved højre hofte. Stafferingen, måske fra 1600-tallet, er stærkt afskallende; den omfatter lys, grålig karnation, mellembunt hår og skæg, sort krone, røde læber og tilsvarende blodspor fra vunderne. Selve sidevunden er en sort streg, lændeklædet er forgyldt. Figuren hænger på hvælvrribben i søndre korsarms sydøsthjørne (jf. fig. 51).

Prædikestol (fig. 51–58), 1621, skænket af Pernille Gyldenstjerne, enke efter Jakob Rosenkrantz. Stolen, i renaissancestil, omfatter en kurv i fem fag med relieffer samt et smallere, glat fag, der danner overgang til væggen; endvidere en underbaldakin, en opgang og en himmel. Fra en omfattende restaurering 1949 stammer bl.a. kurvens og opgangens gesimser, samtlige hænge-

Fig. 49. Bagside af Kristusfigur fra ($\dagger$)korbuekrucifiks med spor efter $\dagger$ arme (s. 2497). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Back of Christ figure from ($\dagger$)chancel arch crucifix with traces of ($\dagger$)arms.*

kugler, himlens bræddeloft og et enkelt topstykke samt adskillige profilled, tandsnit, bosser, rosetter og andre ornamentdele. Alle indskrifter er med reliefversaler.

Kurvens fag adskilles af en frisøjle og to halvsojler (ved første og sidste fag er dog kun én halvsojle) sat tre og tre på retkantede hjørnefremspring.

Fig. 50. Krucifiksfigur o. 1475-1500 (s. 2499). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Crucifix figure, c. 1475-1500.*

Fig. 51. Prædikestol, 1621, skænket af Pernille Gyldenstjerne, enke efter Jakob Rosenkrantz (s. 2499). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pulpit, 1621, donated by Pernille Gyldenstjerne, widow of Jakob Rosenkrantz.*

Søjlerne har korintiske kapitæler og prydbælter med beslagværk med pyramidebosses og rosetter over attiske baser, og tilsvarende beslagværk findes på hjørnefremspringene. Postamentfelterne har gennemløbende, tolinjet indskrift: »Hvo mig elsker hand holder mit ord oc min fader skal elske hannem oc wi skvle komme til hannem oc giøre bolig hos hannem Iohan: 14 anno 1621« (Joh. 14,23). Derunder er hængestykker i form af rulleværkskartoucher med draperier med frugtklaser ophængt i ringe, og under hjørnerne er profilerede hængesknapper. I frisefelterne er indskrifter med versaler af vekslende størrelse, fra nordøst: 1) »Himmel oc iord forga men mine ord forgaa icke Mar: 13« (Mark. 13,31). 2) »Hvo som er af Gvd hand hører Gvds ord Ioh: 8« (Joh. 8,47). 3) »I skvle icke aleniste høre ordet men giøre d der efter Iac: 1« (Jak. 1,22). 4) »Salige ere de som høre Gvds ord oc bevare det Lvc: 11« (Luk. 11,28). 5) »Hvo som holder mit ord hand skal icke see døden evindelige Iohan: 8« (Joh. 8,51). Øverst er tandsnit under et forkrøppet gesimsbræt. Storfelternes arkader har kannelerede pilastre med profilkapitæler og tilsvarende bueslag, mens sviklerne udfyldes af englehoveder. De to første og de to sidste fag har forneden en rulleværkskartouche med indskrift, der betegner motivet. Det midterste fag er vandret delt i to og har under hver del en tilsvarende, diminutiv kartouche med initialer. Fra nord viser reliefferne: 1) (Fig. 52). *Bebudelsen*. Maria knæler ved en pult med en opslået bog. Foran hende står Gabriel med en liljegren i venstre hånd og højre hånd løftet til velsignelse. Over dem svæver helligåndsdue i en stråleglorie. Under motivet: »Bebvdelsen«. Motivet er udført efter kobberstik af Hieronymus Wierix. 2) (Fig. 53). *Jesu fødsel*. Jesusbarnet ligger i en krybbe, og bag krybben knæler en engel med hænderne samlet i bøn. Ved den ene ende af krybben knæler Maria med venstre hånd på barnets knæ og højre hånd på brystet, og bag hende står Josef. Ved den anden ende af krybben er en knælende og en stående

Fig. 52-53. Detaljer af prædikestol 1621. 52. Bebudelsen (s. 2500). 53. Jesu fødsel (s. 2500). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Details of pulpit, 1621. 52. The Annunciation. 53. Nativity.

hyrde; i baggrunden ses deres dyr foran stalden, og over motivet svæver en engel i en skybræmme med højre hånd løftet til velsignelse. Under motivet: »Fødselen«. 3) (Fig. 56). I det øvre felt ses sammenstillede våbenskjolde for Rosenkrantz og Gyldenstjerne og derunder: »IRK F FPGS F« (Jakob Rosenkrantz' fædrene fru Pernille Gyldenstiernes fædrene). I det nedre felt sammenstillede våbenskjolde for Hardenberg og Rud og derunder: »IRK M FPGS M« (Jakob Rosenkrantz' mødrene fru Pernille Gyldenstiernes mødrene). 4) (Fig. 54). *Korsfæstelsen*. Den døde Kristus hænger på korset. Ved hans højre side står Maria med hænderne samlet i bøn, ved hans venstre Johannes, der holder hænderne op foran sig i en afværgende gestus. Ved korsfoden ligger et kranium (Adams kranium), og omkring korsets top er en skybræmme; øverst på korsstammen et ark med »INRI«. Under motivet: »Christvs døde«. Motivet

er udført efter kobberstik af Hieronymus Wierix efter tegning af Maerten de Vos. 5) (Fig. 55). *Opstandelsen*. Kristus står på kisten med sejrspanen i venstre hånd og højre hånd løftet i velsignelse. Bag ham flagrer ligklædet, og han omgives af en stråleglorie. Omkring kisten ses tre soldater, den ene i flugt, den anden nyligt opvågnet og den tredje sovende. Under motivet: »Christvs opstod«.

Underbaldakinen er svejftet og omfatter seks fag, adskilt af ribber og samlet forinden i en hængekugle med en profilknop.

Opgangen er lige og ved påsatte lister delt i tre glatte felter; under håndlisten er tandsnit. Forinden afsluttes opgangspanelet af et smalt, tværstillet bræt med profileret afdækning over en vandret profil; vistnok svarende til endegavlne fra *†stolestader* nr. 2 (s. 2506).

Himlen er seksidet med fem fag mod kirken. Frisen er glat med parvis anbragte diamantbopper

Fig. 54–55. Detaljer af prædikestol 1621. 54. Korsfæstelsen (s. 2502). 55. Opstandelsen (s. 2502). Foto Arnold Mikkelson 2019. – Details of pulpit, 1621. 54. The Crucifixion. 55. The Resurrection.

på hjørnerne hvorunder profilerede hængekugler, og den afsluttes forneden af en svejft bort, foroven af tandsnit. Som topstykker ses rulleværskartoucher med rosetmedaljoner og kronende kors med en rund bosse i skæringen. Loftet er ved profilerede lister delt i seks fag omkring en cirkelmedaljon med profileret knop.

Prædikestolens *staffering*, antagelig fra 1753, blev genfremdraget, istandsat og suppleret 1949 af Einar V. Jensen, Køge.¹⁷² Stafferingen, der er stolens ældste, er malet på en grå understrygning direkte på træet. Kurv, underbaldakin og himmel har mørk, gråblå marmorering, kurvens søjler og hængestykker er sortmarmorerede og indskriftfelterne sorte, mens indskrifter og detaljer er forgyldt og reliefferne polykrome i rødt, grønt, blå, gult, gråt og brunt.¹⁷³ Opgangspanelet har mørkt, gråblåt marmoreret rammeværk og lysegrå felter med mørkegrå medaljoner i hvide bladkranse og

indskrift med hvide versaler: »Gud alene æren«, udført 1949.¹⁷⁴ Himlens loft er gråmalet.

Farveundersøgelser foretaget 1945 og 1949 viser, at prædikestolen oprindeligt stod umalet.¹⁷⁵ Over den genfremdragne 1700-talsbemaling fandtes to sekundære farvelag. A) Ældst var en staffering fra 1849 domineret af hvid og violetagtig farve, suppleret med ultramarinblåt, grønt og lidt uægte forgyldning. Storfelternes relieffer var hvidlige med blå skyer, søjlerne hvide, indskrifterne gyldne på ultramarinblå bund og hængeornamenterne mørkviolette med grønne blade og frugter. Underbaldakinen var violet med hvide ribber og ornamenter på fagene, og opgangspanelet var ligeledes violet med et ultramarinblåt skjold med en lyre i hvert felt, malet med violet, hvidt og blå (fig. 57). På et fyrrebræt, der var fastgjort bag hængestykket under opgangsfaget, var en tandskrift med sort skriveskrift til min-

Fig. 56. Detaljer af prædikestol 1621. Våbenskjolde og initialer for Rosenkrantz og Gyldenstjerne (øverst), og for Hardenberg og Rud (nederst) (s. 2502). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Details of pulpit, 1621. Arms and initials of Rosenkrantz and Gyldenstjerne (top), and of Hardenberg and Rud (bottom).*

de om restaureringen: »Kjerken Repareret af J. Kjellerup Sneker af Pederskov E. Ericksen Maler af Haderslev 1849«. På himlens frise var violette rankeornamenter med hvide lys og mørkeblå skyggefarve, mens loftet var blå med orange ornamenter. B) Over den hvidlige bemaling lå en mørk egetræsmaling, vistnok fra 1874 (jf. fig. 58). Søjlerne var hvidlakerede, og kapitæler, baser og indskrifter havde uægte forgyldning. Himlens underside var hvid.¹⁷⁶

Ændringer og istandsættelser. Formentlig blev figuren fra (†)korbuekrucifikset opsat som topfigur på lydhimlen allerede fra første færd, men det kan også være sket senere (jf. s. 2499 og fig. 113).¹⁷⁷ 1729 var taget så forfaldent, at det regnede på præsten, når han stod på prædikestolen (jf. s. 2482).⁹⁰ Antagelig i forbindelse med renove-

ringen 1753 blev prædikestolen malet for første gang. Den synes da at have været i dårlig stand, bl.a. var kurvens gesimsbræt erstattet af et fyrretræsbræt, og størstedelen af arkitraven samt af lydhimlens tandsnit på undersiden manglede. Det samme gjaldt vistnok nogle cirkelrunde profileringe af vekslende størrelse, der havde været pålimet i felterne på lydhimlens underside. Manglerne blev ikke udbedret før stafferingen.¹⁷⁸

1849 blev stolen istandsat af snedker J. Kjellerup, Pederskov, og maler E. Ericksen fra Haderslev (jf. ovf.). Kurvens gesims synes at have været yderligere beskadiget siden 1700-tallet, og under det sekundære gesimsbræt påsattes en hulkelliste. De oprindelige hængekugler under kurvens og himlens hjørnefremspring blev erstattet af knægte, og mellem himlens topstykker anbragtes udsavede fyrretræsornamenter som erstatning for småspir eller lignende (jf. fig. 31 og 58). Endvidere tilføjes en drejet bærestolpe, opgangspanelets gesims blev erstattet af en moderne håndliste, og formentlig blev også selve trappen fornyet. Endelig blev stolen helt nymalet i overvejende hvide og violette toner (jf. ovf.), hvilket 1874 erstattedes af en mørk egetræsmaling.¹⁷⁹ 1892 blev prædikesto-

Fig. 57. Lyre. †Ornament, malet på opgangspanel af prædikestol, 1849 (s. 2503). Foto Einar V. Jensen 1949. I NM. – *Lyre. †Ornament painted on ascent panel of pulpit, 1849.*

Fig. 58. Prædikestol, 1621, før restaureringen 1949 (s. 2499). Foto Niels Termansen 1923. I NM. – *Pulpit, 1621, before restoration of 1949.*

len og himlen sænket trekvart alen og flyttet mod syd (jf. fig. 23), hvorved himlen måtte beskæres, og der måtte fjernes en fylding fra opgangspanelet.¹⁸⁰

1949 gennemgik prædikestolen en omfattende restaurering ved Einar V. Jensen, Køge, der i vidt omfang fjernede tilføjelserne fra 1849 og erstatte dem med stykker, svarende til de oprindelige. Stolen blev taget ned og skilt ad, der blev sat nye profillister på gesimsen, hængestykkerne blev suppleret og knægtene erstattet af kugler, og der udførtes mange reparationer på de bevarede proffilled. Bærestolpen blev erstattet af en hængeskugle, og opgangen fik nyt gesimsbræt og tandsnitsprofil. Himlens form blev rekonstrueret, hvorved den blev forøget med ca. 30 cm mod væggen, der blev opsat et nyt topstykke mod søndre sideskib, manglende proffilled, tandsnit og hjørnekugler blev tilføjet, og loftet blev fornyet med genan-

vendte profillister. Endelig blev den oprindelige staffering fremdraget. Stolen blev genophængt i skibets sydøsthjørne, en smule længere mod vest og med himlen en smule lavere end før.

Stolestader (jf. fig. 15–16 og 61), 1897 og begyndelsen af 1900-tallet.¹⁸¹ De 106 cm høje endegavle har hver en høj, smal fylding og afsluttes foroven af en vandret profil hvorover et halvcirkulært, profileret topstykke med midtknap. Armlænene er svejfede, og ryglænene har tværrektangulære fyldinger. Stolene er 1997 malet lysegrå med blå gavlfyldinger; de var oprindeligt egetræsmaledede³⁰ og blev 1943 malet grå.⁹⁹ De er opstillet med 11 rækker i skibets sydside og 10 rækker i nordsiden samt 10 rækker i sideskibets sydside (den forreste stol er anbragt med ryggen mod øst) og syv i nordsiden. 1979 forsynedes stolene i sideskibets sydrække med indergavle som erstatning for et tvægpanel.¹⁰⁴

†*Stolestader*. 1) Antagelig anden halvdel af 1500-tallet; dog må sideskibets stader være tilføjet efter opførelsen af dette i slutningen af århundredet (s. 2467). Ifølge traditionen var sideskibets stolestader forbeholdt menigheden fra Thurø, mens denne søgte kirken (jf. s. 2457).¹⁸² 1698 var en strid om retten til et stolestade for Tåsinge Birke-ting; det fremgår heraf, at Thurø's beboere af sognepræst Peder Sørensen Aarhus (1618–49) havde fået lov at stå, hvor i kirken de ville; da thurinerne havde fået deres egen kirke (1640, jf. s. 2363), skulle alle igen finde deres rette stolestade.²⁷

1678 skulle stolene repareres, hvortil behøvedes tre dusin brædder.²⁷ 1729 trængte samtlige stole til reparation.⁹⁰ I begyndelsen af 1800-tallet nævnes gentagne gange, at stoledørene var løse eller manglede,⁹⁶ og 1834 var stolestaderne brøst-

Fig. 59. Pengeblok, 1500-1600-tallet (s. 2507). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Poor box*, 1500-1600s.

Fig. 60. *Pengebøsse nr. 1, o. 1860 (s. 2508). I Taasinge Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Money box* no. 1, c. 1860.

fældige og havde brug for en hovedreparation,⁸¹ hvilket gennemførtes 1836.¹²⁵ 1838 nævnes, at staderne burde males, 1846 nævnes atter et behov for reparation, forskønnelse og maling, og 1847 blev noteret, at stolene i skibet var brøstfældige af ælde og trængte til forbedring i en grad, der krævede nedbrydning og ombygning af samtlige stole der.⁸¹

2) (Jf. fig. 23 og 31), antagelig 1849 (jf. †restaureringsindskrift på prædikestol s. 2504). Endegavlene var glatte med en vandret profil foroven hvorover et svejftet topstykke,¹⁸³ og skibets stader øst for gangen til våbenhuset var forsynet med døre. I 1890'erne nævnes, at staderne i sideskibet var tillagt beboerne i Troense.³⁰ 1873 ønskedes stolene malet med egetræsfarve,¹²⁷ og 1887 blev sæderne gjort bredere og mere bekvemme.⁹⁹ 1895 nævnes dog, at især stolene i søndre sideskib var ubekvemme med 'simpel maling, stengulve og fodbrædder'; de blev herefter nedbrudt.³⁰ Få år senere fulgte staderne i skibet.

†*Præstestole*. 1) Uvis datering, omtalt 1855, da en †bænk og et trekantet †bord ønskedes forny-

et, ligesom der burde ophænges et grønt gardin foran stolen.⁹⁹ Stolen var vistnok indrettet bag alteret (jf. fig. 23).⁹⁹ 2) 1883, jf. præsteværelse ndf.

†*Degnestole*. 1) Muligvis senmiddelalderlig, omtalt 1595 af biskop Jacob Madsen med betegnelsen »Skarns«, dvs. dårlig.¹⁸⁴ 2) Uvis datering, omtalt 1858, da den efter en ikke nærmere beskrevet ændring året før var blevet for lille og burde erstattes af en større, som helst skulle indrettes i det forreste stolestade i skibets sydrække.⁹⁹

†*Herskabsstole*, omtalt 1721, tilhørende den på Tåsinge boende adel, dvs. beboerne på Valdemars Slot.¹⁸⁵

17 *løse stole*, nyere, af eg med flettet sæde, er opsat i koret, tårnrummet og våbenhuset.

**Servante* (fig. 115), 1903,¹⁸⁶ af metal. Den cylinderformede servante hviler på tre løvefodder, og har låge i forsiden samt fladt, hængslet låg. Den er egetræsmalet i mørkebrun med næsten sort ådring. Af servantesættet findes vaskefad og potte af hvid emalje. Tilsvarende servanter findes

i Landet og Bjerreby. Møblet stod i præsteværelset bag alteret til 1997. Nu i Tåsinge Museum (inv.nr. 8.156).

Særlige rumindretninger (jf. fig. 34), 1883. Præsteværelse bag alteret, afskærmet ved to ↑paneler i nygotisk stil med dekoration af spidsbuede arkader, opsat mellem altertavlen og korets langvægge. I hvert panel var en spidsbuet portal, kronet af et kors, der gav adgang til rummet bagved. For åbningerne hang gardiner. O. 1949 blev panelet afkortet i hver side;⁹⁹ det blev endeligt nedtaget 1997.

Pengeblok (fig. 59), 1500–1600-tallet, af eg, ca. 38×38 cm i grundplan, 67 cm høj, hugget i et stykke. Den relativt lave, kompakte blok er beslået med 11 vandrette jernbånd, der er fastgjort med store jernnagler. To af båndene er hængselbånd, hvori forsiden låge, der er en plade af jern, hænger; den låses med to ældre taskelåse. Tværs over den flade top er et jernbånd, der på midten udvider sig omkring en pengerille. Blokken har

Fig. 61. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church interior, looking west.*

været nedgravet eller faststøbt i kirkegulvet; den er nu nedsat i et firkantet postament, hvis sider er dækket med plader af jern. Blokken fremstår umalet. Den er omtalt 1729 ('de fattiges blok'), da den manglede en lås.⁹⁰ 1943 stod den under prædikestolen,⁹⁹ siden i våbenhuset, til den o. 2004 blev hensat i præstegårdens udhus.¹⁰⁴

Pengebøsser. ★1) (Fig. 60), o. 1860,⁹⁹ af messingblik, 20,5 cm høj, cylinderformet på profileret fod og med dobbelte profilringe foroven og forneden på korpus. Låget, ligeledes profileret, er let nedadbuget med pengesprække og lukkes med et overfaldslukke. Korpus er sortmalet med indskrift med lys skriveskrift: »Til Bregninge Kirkeblok For gamle Sømænd Enker og Trængende«. I Taa-singe Museum (inv.nr. 3095).

2) 1900-tallets første halvdel, af messing, 18 cm høj, klokkeformet med kuplet låg med overfaldslukke og pengetragt. Fastgjort til korpus er et hængslet greb. Ude af brug.

3) (Fig. 116), nyere, af mørkgylden messing, 18 cm høj, cylinderformet med let nedadbuget låg hvori pengesprække. Nederst på korpus er ind-

skrift med reliefversaler: »Bregninge kirkebøsse«. Ved døren mellem skibet og våbenhuset (jf. fig. 10).

4) Moderne, af egetræ, 40 cm høj, rektantet med pengerille og låge i forsiden under skråstillet overdækning hvori fordybet kors. Opsat på våbenhusets vestvæg.

†*Pengetavle*, omtalt 1857, da degnen vægrede sig mod at ombære den, idet han mente, opgaven burde påhvile bestyreren af fattigvæsenet.⁹⁹

Dørfloje. Udvendige. 1) Antagelig 1859, til gravkrypten under kapellets østfag. Grønmalet dobbeltfløj med gitre og beslag af sortmalet jern. 2) 1982, i kapellets vestvæg. Dobbeltfløj af grønmalet fyrretræ. Hver fløj har to profilerede fyldinger, hvoraf de øvre har fremskudt, profileret fodliste, svarende til de ældre fløje.¹⁰⁴ 3-4) (Jf. fig. 24), 1985,¹⁰⁴ henholdsvis en lige afsluttet dobbeltfløj til våbenhuset og en rundbuget enkeltfløj til trappehuset, udført som kopier af de ældre fløje og med genanvendelse af ældre beslag af sortmalet jern. Ydersiderne er malet grønne, indersiderne henholdsvis lysegrå og grøn.

Fig. 62. ★Relief, o. 1661-1700, med alliancevåben for Niels Juel og Margrethe Ulfeldt (s. 2511). På Valdemars Slot. Foto Arnold Mikkelsen 2019. — ★Relief, c. 1661-1700, with alliance arms of Niels Juel and Margrethe Ulfeldt. At Valdemar's Castle.

Fig. 63. Kirkeskib nr. 1, 1727 (s. 2511). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Church ship no. 1, 1727.*

Indvendige. 1-2) (Jf. fig. 10 og 16), antagelig 1882-83, fra henholdsvis skibet og sideskibet til våbenhuset. Dobbeltfløje, hver fløj med fire smalle, parvis anbragte højrektangulære og profilerede fyldinger; malet lysegrå.

†*Pulpitur*, muligvis 1700-tallet, men tidligst omtalt 1803,²⁸ opsat i vestenden mod †bindingsværkswæggen (s. 2473) med adgang via en trappe i tårnrummets vestlige del. Nedtaget senest 1860.

Orgel (jf. fig. 61), 1967, med 11 stemmer, to manualer og pedal. Bygget af Troels Krohn, Hillerød. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8', Oktav 4', Gedaktfløjte 4', Waldfløjte 2', Mixtur III-IV, Tremulant (justerbar). Brystværk: Gedakt 8', Koppelfløjte 4', Principal 2', Nasat $1\frac{1}{3}'$, Tremulant (justerbar). Pedal: Subbas 16', Spidsfløjte 8'. Manualomfang C-g³, pedalomfang C-f¹. Koblinger: HV+BV, P+HV, P+BV. Svelle for BV. 1986 udvidet af Frederiksborg Orgelbyggeri med to stem-

mer. 1993 udvidet med yderligere to stemmer af Frederiksborg Orgelbyggeri's Efterf., Melby. Ombygget og udvidet 2008 af Frederiksborg Orgelbyggeri's Efterf., Skævinge, herunder omflytning af pedalet i to nye pedaltårne flankerende hovedværket, med elektrisk traktur og registratur. Disposition 2008, 16 stemmer: Hovedværk: Principal 8', Rørfløjte 8', Oktav 4', Gedaktfløjte 4', Waldfløjte 2', Mixtur III-IV, Dulcian 8', Tremulant (justerbar). Brystværk: Gedakt 8', Koppelfløjte 4', Principal 2', Nasat $1\frac{1}{3}'$, Sesquialtera II, Tremulant (justerbar). Pedal: Subbas 16', Spidsfløjte 8', Oktav 4', Fagot 16'. Opstillet på gulvet i tårnrummet med østvendt facade og spillebord. Den oprindelige facade var tegnet af arkitekt N. M. Nielsen, Svendborg, medens udvidelsen skete ved Creo Arkitekter, Odense.¹⁸⁷ Facaden har gylde rammeværk med røde og blå fyldinger.

**Orgel*, 1910,⁹⁹ med fem stemmer, bygget af A. H. Busch & Sønner, København. Orglet, der stod

Fig. 64. »Sophie Frederikke«. Kirkeskib nr. 2, 1791, bygget og skænket af L. C. Møller, Troense (s. 2512). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – “Sophie Frederikke”. Church ship no. 2, 1791, built and donated by L. C. Møller, Troense.

på orgelpulpeturet, blev 1968 flyttet til Valdemars Slotskirke af organist, sadelmager Falentin (s. 2583).¹⁸⁸

†*Orgel*, 1860, anskaffet halvt på menighedens bekostning,¹⁸⁹ opsat på det samtidige orgelpulpetur.

†*Orgelpulpetur*, 1860, opsat i forbindelse med anskaffelsen af torgædet.⁹⁹ Pulpituret, der var af fyrretræ, hvilede på en tværbjælke, hvis hjørner havde trekvartcirkulære profiler mellem smalle hulkele. Brystningen, der var relativt lav, bestod af fyldingspanel med ni afplattede fyldinger under en dæklade. Adgangen var via en trappe i tårnrummets vestlige del. Forud for nedtagningen stod pulpituret med lysegrå rammeværk med mørkegrå fyldinger og profiler, formentlig fra 1940'erne. 1964 konstateredes tre ældre farvelag: Ældst var en svagt rødviol, lysegrå farve, der forekom overalt, og derover lå to egetræsådringer, først en gulbrun ådring med lysere, mere gullig ådring på fyldingerne, og derpå en groft

udført, gulbrun ådring. Pulpituret blev nedtaget 1966.

Lysekronerne er nyere barokkopier. 1-5) (Jf. fig. 14, 32 og 61), med 2×5 s-slyngede arme med delfinled og mandsprofil i de indre slyng samt balusterstamme afsluttet af hænekugle med profileret knop forneden og af en flakt ørn foroven. Ophængt i kæder af sortmalet jern med forgyldte kugler i skibet og sideskibet. 6) Lille krone med otte s-slyngede, fligede arme og balusterstamme med hænekugle med profilknop. Ophængt i en gylden kæde i våbenhuset.

To moderne *lysuer* er opsat ved korbuen og orglet.

†*Petroleumslamper* (jf. fig. 31 og 34), slutningen af 1800-tallet, af messing med glasskærm. Ophængt i skib og kor.

To *kandelabre*, nyere, af sortmalet støbejern med detaljer i messing, hver til syv lys, er opsat i koret.

Salmenummertavler. 1-3) (Jf. fig. 32), antagelig 1900-tallets første halvdel, af træ, 95×59 cm, med

Fig. 65. »Ingolf«. Kirkeskib nr. 3, 1887-88 (s. 2512). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – «Ingolf». Church ship no. 3, 1887-88.

hulkelprofileret fodliste og stærkt profileret, brudt trekantgavl med en knap i midten. Tavlerne er malet lysegrå og har cifre af messing til ophæng.

4-6) (Jf. fig. 31), moderne, af træ, 39×45 cm, med profileret fod- og kronliste. Taverne er malet lysegrå med »Dåb« og »Nadver« med sort antikva; tilhørende cifre af messing til ophæng.

†*Salmenummertavler*. 1-3) (Jf. fig. 16), antagelig o. 1800, to tvillingbuede og en kurvehanksbuet, sortmalede til påskrift af salmenumre med kridt.

To moderne *præsterækketavler* (jf. fig. 16), af eg, med præsternes navne i fordybede versaler, er opsat på sideskibets vestvæg. Yderligere to tavler er hensat i kælderen under graverbygningen. Tilsvarende tavler findes i bl.a. Egense og Ollerup (s. 1943 og 2045).

Kirkestævnetavle, 1900-tallets første halvdel, af lakeret fyr med smal, sortmalet ramme. På tavlen er indskrift med sort antikva: »Lyses til Kirkestævne«. Opbevares i kælderen under graverbygningen.

**Relief* (fig. 62), o. 1661-1700, af træ, ca. 130×154 cm, med alliancevåben for admiral Niels Juel og Margrethe Ulfeldt. Våbenerne, med hjelmfigur og hjelmklæde af frodig akantus, er indrammet af to sammenbundne palmegrene. Juels våben er malet i heraldiske farver, Ulfeldts er ensfarvet brunt og palmegrenene grønne. Relieffet må være udført i årene for parrets ægteskab 1661-97.¹⁹⁰ 1861 hang det 'på døren' mellem våbenhuset og søndre sideskib;¹⁹¹ 1949 på søndre sideskibs vestvæg (jf. fig. 15). Siden 2010 på Valdemars Slot.

Kirkeskibe. 1) (Fig. 63), 1727, formentlig bygget af skibsbygmester Christen Jensen Thurøe, Troense.¹⁹² Tremastet fregat med 2×5 kanoner. Agterpartiet har vinduesparti og balkon samt yderligere to vinduer på hver side; galionsfiguren er en havmand eller -frue. Skroget er sortmalet med hvid bund, lysebrune portgange og røde faldporte samt grønne og gyldne detaljer. På styrbord side er indskrift med forgylde versaler

Fig. 66. Klokke, 1983, støbt hos Petit & Fritsen, Holland (s. 2512). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Bell, 1983, cast by Petit & Fritsen, Holland.*

og antikva: »CJST A(nn)o 1727 den 7. Aprilis«¹⁹³ for bygmester Christen Jensen Thurøe. På bagbord side er indskrift med forgyldt antikva: »af Hans og Jens Turøs Repareret Anno 1795 R 24 Febeuarius«. ¹⁹⁴ Skibet er ophængt i en hvidmalet jernkæde med forgyldte kugler i buen mellem skibets første og andet fag.

2) (Fig. 64), »Sophie Frederikke«, 1791, bygget og skænket af L. C. Møller, Troense. ¹⁹⁵ Tremastet fregat med 2×12 kanoner og galionsfigur i form af en kvinde. Agterkastellet har vinduesparti med pilastre og balkon; på styrbord side hænger en lejder. Skroget er sortmalet med bronzefarvet bund, hvide portgange med røde rammer og forgyldte detaljer. På skrogets sider er indskrifter (fra 1842) med lys skriveskrift, på bagbord side: »Skjenket til Thorseng 1791 af L. C. Møller omtaklet 1842 af C. K. Storm«, på styrbord side: »Sophie Frederikke v(on) Juel Brockdorff, Kammerherreinde til

Thorseng«. Skibet er ophængt i en sortmalet jernkæde i sideskibet.

3 (Fig. 65), »Ingolf«, bygget 1887–88 af skibsbymester R. V. Møller, Troense, tilrigget 1914 af hans søn, Henrik Georg Møller, og skænket til kirken 1963 af Hans Georg Møller. ¹⁹⁶ Tremastet fuldrigger. Skroget er sortmalet med gylden bund, navnet er anført med forgyldte versaler agter samt på en rød vimpel i stortoppen. Ophængt i en sort jernkæde i buen mellem skibets andet og tredje fag.

†*Lighbåre*, omtalt 1808, da den stod i våbenhuset. ²⁸

Klokke (fig. 66), 1983, støbt hos Petit & Fritsen, Holland. ¹⁹⁷ 95 cm i tværmål. Om halsen er to ornamentborter, den øvre med musicerende engle i rankeslyng, den nedre med fladbuede arkader hvorimellem versalindskrift: »Støbt af Petit & Fritsen i Holland og ophængt af Bregninge menighed i 1983«; på legemet endvidere: »Gud alene æren«. Ophængt i slyngebom.

†*Klokker*. 1–2) Omtalt 1576 med betegnelsen 'mådelige'. ¹³⁴ Muligvis omstøbt til nr. 3.

3) (Fig. 67), 1590, støbt af Michel Westphal, Rostock, bekostet af Helvig Hardenberg og sønnen Jakob Rosenkrantz. ¹⁹⁸ Klokken var 31 tommer høj (uden krone) og målte 37 tommer i tværmål (ca. 81×97 cm); den vejede 905 pund. Om halsen var ornamentborter omkring en tolinjet giverindskrift med versaler: »Anno Domini 1590 Frv Hellewig Hardenberg till Areskoaf och hines søn Iackop Rosenkrantz till Kestrrwp lod dene klook støp den 8 jvlivs«; som skilletegn mellem ordene var anvendt rosetter. På legemet var våbenskjolde for Rosenkrantz og Hardenberg ledsaget af initialer, henholdsvis: »ERK« for Erik Rosenkrantz (Jakob Rosenkrantz' far) og »HHB« for Helvig Hardenberg. Ved overgangen til slagkanten var tre profilringe, og på selve slagkanten en delvist ødelagt, plattysk støberindskrift, ligeledes med versaler og rosetter som skilletegn: »Vst dem fvr bvin ych gefaten[!] M[eis]ter Michkel Westfal fan Rosto[ch] [hat] nicht gazen« (af ilden er jeg flydt, mester Michel Westfal fra Rostock har mig støbt). Støberindskriften blev afsluttet af en cirkelmedaljon med et lille relief, vist nok et korslam. ¹⁹⁹ Michel

Fig. 67. †Klokke nr. 3, 1590, støbt af Michel Westphal, Rostock, og skænket af Helvig Hardenberg og sønnen Jakob Rosenkrantz (s. 2512). Foto L. Andersen 1896. I NM.
– †Bell no, 3, 1590, cast by Michel Westphal, Rostock, and donated by Helvig Hardenberg and son Jakob Rosenkrantz.

Westfal har leveret klokker til talrige danske kirker, særligt på Lolland og Falster, bl.a. Kettinge 1591 og Sædinge, Toreby og Horbelev 1595 (DK Maribo 1098, 794, 1020 og 1443), samt til flere fynske kirker, bl.a. Assens 1592 (†nr. 4) og Odense Vor Frue 1599 (DK Odense 2558 og 1136).

1813 var et stykke af kanten slået af.²⁰⁰ 1892 ønskede man klokken repareret, da dens klang var 'meget uheldig', hvilket imidlertid ikke lod sig gøre. 1897 blev klokken omstøbt til nr. †4.²⁰¹

4) 1897, omstøbt af L. Andersen, Århus, af nr. †3, med smuk klang.³⁰ Klokken målte 95,6 cm i tværmål og var ophængt i en vuggebom.¹⁰⁴

Fig. 68. Gravsten nr. 1, romansk, o. 1200-50, over Svend Sassersøn (s. 2514). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Tombstone no. 1, Romanesque, c. 1200-50, of Svend Sassersøn.

GRAVMINDER

Kirken rummer to middelalderlige gravsten: Den ene er romansk med runeindskrift, den anden er fra o. 1376. Længs skibets nordside findes Juels kapel med fem sandstensarkofager fra anden halvdel af 1700-tallet, og under kapellets østfag er en muret krypt med ni kister af træ fra o. 1736-1859. Af gravudstyr er bl.a. bevaret en trompet, udført af den nürnbergiske instrumentmager Paul Hainlein 1666.

†*Epitafium*, 1657, over Jokum Ernst Baltzarn (Baltersen), forpagter, samt hustru og børn. Epitafiet, der var prydet med portrætter (»kontrafejer») af afdøde, hang 1707 i koret;¹⁵⁸ det er ikke omtalt siden.

Gravsten. 1) (Fig. 68), romansk, o. 1200-50, over Svend Sassersøn. Indskrift med fordybede runer: »Sven Sazær sun liggær hæunde. Hælge Diakæn ristæ mæk, mæstær Bo giorpæ mæk« (Svend Sassersøn ligger herunder. Helge Degn ristede mig. Mester Bo gjorde mig).²⁰²

Kisteformet sten af rødgrå granit, 132×53-46 cm, 34 cm høj, med runeindskrift på de skrå lågflader. I hovedenden er hjørnehoveder (fig. 70). Længsiderne er udsmykket med arkaderækker,²⁰³ der ved hovedenden på den nordvendte side afsluttes af et blandingsornament af en knude og en sløjfe. På hovedendens kortsider er et kors, på fodendens en lilje. Lågfladen udfyldes af en Kristusfigur med glorie om hovedet, et proces-

Fig. 69. Gravsten nr. 1, romansk, o. 1200-50 (s. 2514). Tegnet af sognepræst Peder Jensen Lucoppidan 1707. I KB. – Tombstone no. 1, Romanesque, c. 1200-50.

sionskors i venstre hånd og en firkantet genstand, muligvis en bog eller skriftrulle, i højre. Ornamenter og indskrift er 1987 opmalet med sort farve (kønrøg).²⁰⁴

Stenen er tidligst omtalt 1701.²⁰⁵ Den blev ifølge sognepræst Peder Jensen Lucoppidans indberetning 1707 fundet af ham 'for nogle år siden' på kirkegårdens nordlige del, hvor den lå nedsunket i jorden med indskriften nedad.²⁰⁶ Stenen blev taget op og indskriften og ornamenterne aftegnet (fig. 69). 1823 var stenen forsvundet,²⁰⁷ men 1875 blev den genfundet som sokkelsten under gravkapellets vestmur, hvorfra den blev udtaget

og henlagt i kirken ved foden af prædikestolen.²⁰⁸ Stenen ligger nu på en muret, hvidkalket sokkel ved våbenhusets nordvæg, vest for døren.

Fig. 70. Hoved. Detalje af gravsten nr. 1 (s. 2514). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Head, detail of tombstone no. 1.

2) (Fig. 71-72), o. 1376, over Benedikt Jakobsen, præst, †7. jan. 1376. »hic iacet Benedictvs [I] ac(obi) rector ecc(lesi)e Bregning i(n) Thoslandia qvi obiit anno D(omi)ni M CCC LXX V I die Kanvthi req[ui]esca[t] i(n) pace«²⁰⁹ (Her hviler Benedikt Jakobsen præst i Bregninge Kirke på Tåsinge, som døde Skt. Knuds dag (7. januar) 1376. Gid han må hvile i fred).

Fig. 71. Gravsten nr. 2, o. 1376, over sognepræst Benedikt Jakobsen (†1376) (s. 2516). Foto Arnold Mikelsen 2019. — *Tombstone no. 2, c. 1376, of parish priest Benedikt Jakobsen (†1376).*

Rød kalksten, nu 147×60 cm, med en stor ortoceratit i øverste venstre hjørne og en mindre forneden. Stenen er kun fragmentarisk bevaret. Nederste del af venstre side og øverste del af højre side samt stenens øverste del mangler, hvorved den oprindelige trapezform (jf. fig. 72) er gået tabt. De bevarede dele er samlet med cement. Den fordybede indskrift, der er anbragt som randskrift, er næsten helt udvisket, men anes langs den nederste del af højre og den øverste del af venstre side. På fladens øvre halvdel er stærkt slidte, fordybede ornamenter: en kalk hvorover en velsignende hånd og øverst en oblat.²¹⁰

I 1700-tallet lå stenen i midtergangen ved de forreste stole.²¹¹ 1876 var den brækket i tre stykker og benyttet som træppesten ved døren fra våbenhuset til skibet.²¹² Efterfølgende blev den samlet og indmuret i våbenhusets vestvæg.

3) (Jf. fig. 93), o. 1743, over jomfru Anna Margareta Hyltoft, †28. juli 1743, 29 år, 9 måneder og fem dage gammel.

Liggelsen af rød sandsten, 194×126 cm. En lang, hædrende indskrift med fordybede, til dels kursiverede versaler udfylder hele fladen.²¹³

Stenen lå oprindeligt i gangen neden for prædikestolen, men blev taget op i forbindelse med fornyelsen af gulvet 1878.²¹⁴ Nu på kirkegården på fælles gravsted med kirkegårdsmonument nr. 3, 5 og 8 syd for kirken (nordligst).

†*Gravsten*, romansk, med korsstav. I slutningen af 1800-tallet lå stenen som trin i døren fra kirkegården til våbenhuset.²¹⁵ 1905 var den forsvundet.²¹⁶

1823 fandtes 'en del' †*gravsten* i kirkegulvet, men alle, på nær stenen fra o. 1376 (gravsten nr. 2), var nye og ingen af dem af særlig interesse.⁸⁷

Jakob Rosenkrantz og Pernille Gyldenstiernes kapel, o. 1616-22, udvidet o. 1760 og siden betegnet *Juels kapel* (fig. 18-20 og 73-82). Kapellet omfatter siden udvidelsen en tilbygning i tre fag langs skibets nordside (s. 2470), hvis nuværende indretning er resultat af en istandsættelse 1997. De to østlige fag

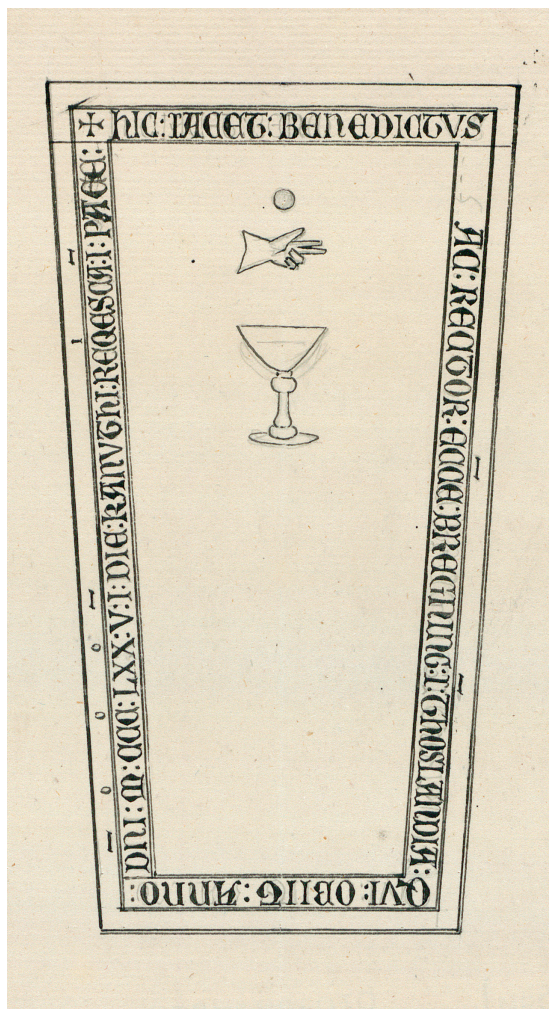

Fig. 72 . Gravsten nr. 2, o. 1376, over sognepræst Benedikt Jakobsen (†1376) (s. 2516). Tegnet af Søren Abildgaard 1761. I NM. – Tombstone no. 2, c. 1376, of parish priest Benedikt Jakobsen (†1376).

er afskærmet mod skibet med gitre af smedjærn fra henholdsvis o. 1760 og o. 1800, mens vestfagets arkade mod skibet er tilmuret. Yderligere et gitter fra o. 1760 er indsat i åbningen mellem kapellets andet og tredje fag. I de to østlige fag står i alt fem sarkofager af sandsten fra anden halvdel af 1700-tallet (fig. 18-19), mens det vestlige fag, der tjener som privat gravkapel for familien Juel-Brockdorff, rummer en sarkofag af sandsten, to kister af træ og tre urner, alt fra 1900-tallet; endvidere er to lågplader fra (†)sarkofager fra 1760'erne samt en mindetavle fra o. 1974 opsat på væggene

(fig. 20 og 82). I krypten under østfaget findes ni kister af træ fra 1700-1800-tallet.

Kapellets østligste fag blev opført af Pernille Gyldenstjerne som gravkapel efter ægtemandens død 1616 ved nordsiden af skibets første fag med en muret og hvælvet gravkrypt nedenunder (jf. s. 2469).¹⁵⁸ 1707 blev kapellet betegnet som 'meget smukt', men det noteredes samtidig, at hverken ægtefællerne eller deres børn var begravet der; tværtimod havde begravelsen stået tom, 'indtil for kort tid siden', hvor et par lig var blevet nedsat, dog uden noget gravmæle.²¹⁷ 1721 blev kapellet beskrevet som en 'prægtig, grundmuret begravelse'.¹⁰⁶ 1755 var antallet af kister i krypten øget til fem.¹³⁵ O. 1760 blev bygningen udvidet med to fag mod vest (jf. s. 2470), muligvis som led i kammerherre Niels Juels renovering af kirken 1753¹³⁵ eller kort efter, og den er siden benyttet som gravkapel for familierne Juel og Juel-Brockdorff. To gitre af smedjærn blev indsat i arkadeåbningerne mod skibet; et tredje gitter tilkom o. 1800.²¹⁸ 1876 eller kort efter blev åbningerne tilmuret, og gitrene anbragt inde i kapellet, der på dette tidspunkt rummede 14 sarkofager og kister.²¹⁹ Ved overgangen til selveje 1940 bestemtes, at kun den hidtidige kirkeejer og hans slægt skulle have rådighed over og adgang til kapellet og krypten, ligesom der ikke måtte foretages væsentlige ændringer uden familiens samtykke. Vedligeholdelsen påhvilede kirken.²²⁰

1997 blev kapellets indre istandsat. Arkadeåbningerne i de to østlige fag blev genåbnet og to af de ældre smedjærnsgitirer indsat i åbningerne mod kirken, mens det vestlige fag blev bevaret som privat gravkapel for familien Juel-Brockdorff, afskærmet mod de øvrige fag ved et smedjærnsgitter. Fem sarkofager af sandsten (nr. 1-5), der stod i det østlige fag, blev fordelt langs nordvæggen i de to østlige fag, mens syv træsarkofager, der stod i det midterste fag, blev begravet i et nyanlagt gravsted på kirkegården (jf. s. 2540).¹⁰⁴

Gitre. 1) (Fig. 73), o. 1760, af smedjærn, bestående af to bevægelige dørfløje kronet af et fast, svejftet topstykke. Fløjene har rammeværk af fladjærn, der deler hver fløj i et storfelt og et lavere postamentfelt. Felterne udfyldes af tætstillede fladjærn, hvis ender er parvis samlet i bueform. Mel-

lem dem er dobbelte volutbøjler og ringe, som i postamentfelterne er suppleret med fliget bladslyng, alt prydet med flammespids. Låsekassen er trepasformet. Topstykket har spinkelt volutslyng i svejftet indfatning omkring tre kartoucher af jernblik og kronet af en tilsvarende grevekrone. Gitteret er grønmalet med forgyldte detaljer, kronen rødgylden med kulørte sten og kartoucherne lysegrå med våbenskjold for Juel (tv.) og von Schlei-

nitz (den nedre står tom) (jf. sarkofag nr. 2-3). Gitteret er indsat i den østlige åbning mod kirken.

2) (Fig. 74), o. 1760, næsten svarende til nr. 1, dog er den nederste af topstykkets tre kartoucher anbragt på bagsiden. De øvre kartoucher har våbenskjold for Juel (tv.) og Holsten (jf. sarkofag nr. 1 og 4), den nedre for Parsberg (fig. 75) (jf. sarkofag nr. 5). Gitteret er indsat i åbningen mellem kapellets andet og tredje fag.

Fig. 73. Gitter nr. 1, o. 1760, med våbenskjolde for Juel og von Schleinitz (s. 2517). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Grating no. 1, c. 1760, with Juel and von Schleinitz arms.*

3) (Fig. 76), o. 1800, af smedjærn, bestående af to bevægelige dørfløje, der tilsammen danner en let svejftet, nedadgående bue, kronet af et fast, svejftet topstykke. Fløjene har rammeværk af rosetprydede fladjærn, hvis vandrette led deler hver fløj i tre felter. Felterne udfyldes af tætstillede opstandere, udformet som skiftevis lange hellebarder og kortere spyd, sidstnævnte flankeret af spidse blade. Låsekassen er trepasformet. Topstyk-

ket består af fliget volut- og bladslyng og krones af en grevekron. Midtfor ses tre kartoucher, de to øvre af uregelmæssig form, den nedre tværoval. Gitteret er stafferet som nr. 1. De øvre kartoucher har våbenskjolde for Juel (tv.) og von Krogh (jf. kiste nr. 8), mens den nedre har indskrift med forgyldt skriveskrift på mørkegrå bund: »Salige ere de Døde som døe i Herren« (Åb. 14,13). Gitteret er indsat i den anden åbning mod skibet fra øst.

Fig. 74. Gitter nr. 2, o. 1760, med våbenskjolde for Juel og Holsten (s. 2518). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Grating no. 2, c. 1760, with Juel and Holsten arms.*

Fig. 75. Våbenskjold for Parsberg. Detalje af gitter nr. 2, o. 1760 (s. 2518). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Parsberg arms. Detail of grating no. 2, c. 1760.*

Mindetavle (jf. fig. 20), o. 1974, over Ada Julie Alexandra baronesse Reedtz Thott, *14. juni 1877, 1° g.m. lensbaron Juel-Brockdorff, 2° g.m. Gustav W. Kiær.

Tavle af hvidt marmor med sorte årer, 47×70 cm, indskrift med påsatte versaler af bronze. Indmuret i nordvæggen i kapellets vestfag.

Blandt de begravede i kapellet og krypten er (jf. kister og kisteplader samt mindetavler ndf.): Lene Cathrine Juel †19. april 1689; jomfru George Cathrine Seefeld, datter af Laurids Seefeld til Øland og Margrethe Cathrine Brockenhuus, †7. sept. 1700 i Roskilde Kloster, 78 år gammel, begravet i kirken 6. okt. s.å.;²²¹ Knud Juel, †10. jan. 1714, 5 år gammel, søn af Knud Juel og Christine Elisabeth von Knuth;²²² Margrethe Juel †10. marts 1736; Ida Juel, f. Holsten, †24. juli 1754; Christiane Henriette Louise von Schleinitz †12. aug. 1756; Anna Margrethe Juel †8. maj 1761; Niels Juel †20. april 1763; Niels Juel †1. dec. 1765; kammerherre Niels Juel †7. april 1766; Carl Juel †1. sept. 1767; Carl Juel †2. marts 1772; Jens Juel †6. dec. 1774; Sophie Amalie Juel, f. Parsberg, †29. okt. 1788; Henning Bendix von Juel †9. marts 1789; Amalie Christiane von Krogh †11. juli 1791; Christiane Margrethe von Krogh, f. Juel, †29. marts 1803; Carl Juel-Brockdorff †15. marts 1859; Frederik Carl Vilhelm Niels Adolph Krabbe Juel-Brockdorff †25. aug. 1876; Augusta Juel-Brockdorff, f. Utke, †16. febr. 1879; Vibeke Juel-Brockdorff †5. april 1879; Otto Juel-Brockdorff †16. febr. 1882; Carl Juel-Brockdorff †20. sept. 1896; Carl Juel-Brockdorff †12. sept. 1900; Frederik Carl Niels Otto August baron Juel-Brockdorff †13. okt. 1912; Julie Juel-Brockdorff, f. Reedtz-Thott, †6. juli 1936.

Sarkofager i kapellet. 1) (Fig. 77), o. 1754,²²³ over Ide de Juell (Ida Juel), f. Holsten, *23. april 1706 på Arreskov, gift 5. maj 1741 (med Jens Juel, jf. nr. 4), †24. juli 1754 på Lundsgård.

Lys, grå sandsten, 221×103 cm, 92 cm høj.²²⁴ Den barokprofilerede sarkofag, der hviler på en profileret, riffelhugget sokkel, har på alle fire sider svejfede felter med prikhugget bund. Låget har karnisprofil, og for enderne er rocaillekartoucher, som er hugget i et med låget, den øvre tom, den nedre med Holstens kronede og vingede våbenskjold. På lågfladen, der måler 174×58 cm og er malet med mørkere, grå farve, er indskrift med fordybede versaler. Sarkofagen står som den vestligste i det midterste fag (jf. fig. 19).

2) (Jfr. fig. 18 og 78), o. 1756, over Christiana Henriette Lovise von Schleinitz (Christiane Henriette Louise von Schleinitz), *24. sept. 1704 i Sachsen; hendes liv var »en kæde af velsignelser og dyder«: 1728 blev hun hofdame ved det højfyrstelige Württemberg-Stuttgartske hof, 1732 hofdame hos dronning Sophie Magdalene, 6. aug. 1738 g.m. Carl Juell (Juel) (jf. nr. 3), ridder af Serafimer- og Dannebrogordenen, gehejmeråd, overhofmester for Sorø ridderlige Akademi og amtmænd over Sorø og Ringsted amter, 1742 hofmesterinde hos prinsesse Louise, 1743 hos kronprinsesse Louise og 1746 overhofmesterinde hos dronning Louise, 1751 beskikket til de kon-

gelige børns opfostring og varetægt, 1752 overhofmesterinde hos dronning Juliane Marie, 1754 forflyttet med sin ægtefælle til Sorø; †12. aug. 1756 på Thorsing Slot (Valdemars Slot) i sit 52. år.

Gråmalets sandsten og lys marmor, 282×150/140 cm, 110 cm høj. Den barokprofilerede sarkofag har udad skrånende langsider med let fremskudt

midterparti med rocaillekartoucher med von Schleinitz' våbenskjold. Lågets hjørner er prydet med store akantusblade og på lågfladens øvre del en indskrift med fordybede versaler (personalia). Derunder ligger en indskrifttavle af marmor, 93×71 cm, med rektantede hjørneindsnit og lang, hædrende levnedsbetegnelse med tæt-

Fig. 76. Gitter nr. 3, o. 1800, med våbenskjolde for Juel og von Krogh (s. 2519). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Grating no. 3, c. 1800, with Juel and von Krogh arms.*

skrevne, fordybede versaler, hvoraf de sidste linjer lyder: »Saaledes mistede verden en mageløs frue. Hvad under hun saa høyt begrædes af sin mageløse herre. Hendes navn skal til velsignelse tegnes blant de dydigste i verden. Men hans sorg og klage er beskrevet med en iern-stiil i denne steen, hende til et ævigt monument«. Efter beskrivelsen følger et vers med fordybet antikva. Sarkofagen er opstillet som den midterste i det østligste fag.

3) (Jfr. fig. 18 og 78), o. 1767, over Carl Juel til stamhuset Thorseng, *22. juni 1706 i København, ridder af Serafimer- og Dannebrogordenene, gehejmekonferentsråd og stiftsbefalingsmand over Fyns Stift »etc. etc.«, søn af etatsråd og amtmænd over Københavns Amt Knud Juel og (Christine) Elisabeth Knuth. »Sine ungdoms aar anvendte hand paa at gjøre sig duelig til at tiene sit fædeme land, og efter nogle aars opmerksomme rei-

Fig. 77. Sarkofag nr. 1, 1754, for Ida Juel, f. Holsten (†1754) (s. 2520). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Sarcophagus no. 1, 1754, of Ida Juel, née Holsten (†1754).*

Fig. 78. Sarkofager i kapellets østligste fag. Fra venstre ses nr. 5, o. 1788, for Sophie Amalie Parsberg (†1788) (s. 2525), nr. 2, o. 1756, for Christiane Henriette Louise von Schleinitz (†1756) (s. 2520), og nr. 3, o. 1767, for Carl Juel (†1767) (s. 2522). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Sarcophagi in eastern bay of chapel. From the left, no. 5, c. 1788, of Sophie Amalie Parsberg (†1788), no. 2, c. 1756, of Christiane Henriette Louise von Schleinitz (†1756), and no. 3, c. 1767, of Carl Juel (†1767).*

ser« blev han 1730 kongelig kammerjunker, 1738 stiftsbefalingsmand over Kristiansand Stift, 1742 hofmester hos prinsesse Louise og samme år ridder af Dannebrogordenen, 1743 overhofmester hos kronprins Frederiks gemal(inde), prinsesse og siden dronning Louise, 1751 ambassadør ved det svenske hof og samtidig beæret med Serafimerordenen, 1752 overhofmester hos dronning Juliane Marie, 1754 overhofmester ved Sorø ridderlige Akademi og amtmænd over Sorø og Ringsted amter, 1760 stiftsbefalingsmand over Fyns Stift og amtmænd over Odense, Dalum, Skt. Knuds og Rugaards amter, 1762 udnævnt til kongressen i Berlin mellem Rusland og Danmark. Han var gift tre gange: 1° g.m. Christine (Christiane) Henriette de (von) Schleunitz (Schleinitz) 1739 (jf. nr. 2), †1757[!] uden livsarvinger. 2° g.m. (Anna) Margretha (Margrethe) Juel 1759 (jf. † sarkofag nr. 1), »som vel glædede ham med een

søn, men bedrøvede ham endnu meere, ved hendes derpaa fulgte død« (1761). 3° g.m. Amalia Christiana (Amalie Christiane) Raben²²⁵ 1762, »denne dydige ægtefælde lønnede hans oprigtige kierlighed med 4re sønner og een datter hvor af een søn og een datter sukkendes saae een umistelig faders skilsmisse, men den yngste søn som 18 dage efter faderens død fik lyset af at see, maatte lade sig fader løs føde til verden«. Han døde †1. sept. 1767, »sorgens og graadens dag for det bedrøvede Thorsing«. »Tre store kongers naade, et væ-klagende stift og det hylende Thorsing ere ubenævnte fortienesters sande tolk«.

Gråmaletsandsten og lysmarmor, 297×118/104 cm, 116 cm høj. Selve sarkofagen, der hviler på en profileret sokkel med riffelhugning på det nederste led, har let skrånende sider med profilerede, rektangulære felter i riflet indramning. Det karnisprofilerede låg har fascies langs kanten, og på

Fig. 79. Våbenskjold med ordenskæder. Detalje af sarkofag nr. 3, o. 1767, for Carl Juel (s. 2522). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Arms with colours of orders. Detail of sarcophagus no. 3, c. 1767, of Carl Juel.*

lågfladen, under en svejftet palmettegesims, ligger en indskrifttavle af marmor, 86×60/55 cm, med svejftet overkant og lang, hængende indskrift med tætskrevne, fordybede versaler. Over tavlen er en reliefhugget baldakin, bundet med sløjfer og kro-

net af strudsefjer, omkring en bladværksrocaille med afdødes våbenskjold, der er indrammet af Dannebrogordenens kæde med Valdemar II's og Christian V's monogrammer samt kors (inderst) og Serafimerordenens kæde med englehoveder

Fig. 80. Kartouche med våbenskjold og ordenskæde. Detalje af (†)sarkofag nr. 1, o. 1761, for Anna Margrethe Juel (†1761) (s. 2526). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Cartouche with arms and colours. Detail of (†)sarcophagus no. 1, c. 1761, of Anna Margrethe Juel (†1761).*

og patriarkalkors (fig. 79). Sarkofagen er opstillet som den østligste i østfaget.

4) (Jf. fig. 19), o. 1774, over Iens Juel (Jens Juel), søn af etatsråd Knud Juel til Lundsgård på Fyn, g.m. Ide (Ida) Holsten fra Arreskov (jf. nr. 1), (†6. dec. 1774).

Lys, gullig og hvidlig sandsten, 217×120 cm, 108 cm høj, barokprofileret. Lågpladen, der er fornyet, måler 171×77 cm og har riflede sider. På fladen er indskrift med fordybede versaler og derover Juelslægtens våben i højt relief. Sarkofagen står som den østligste i det midterste fag.

5) (Jf. fig. 18 og 78), o. 1788, over Sophie Amalie de Juel, f. Pasberg (Parsberg), *4. dec. 1698, g.m. nu afdøde kammerherre Niels Juel 26. sept. 1720 (jf. (†)sarkofag nr. 2), †29. okt. 1788 på Thorsinge Slot (Valdemars Slot).²²⁶

Gråmalet sandsten og lys marmor med sorte årer, 287×118/103 cm, 117 cm høj, svarende til svogeren Carl Juels sarkofag (nr. 3). Lågets baldakin omslutter en krans af palmetter med våben for Juel og Parsberg. Sarkofagen er opstillet som den vestligste i østfaget.

6) (Jf. fig. 20), o. 1912, over Frederik Carl Niels Otto August Juel-Brockdorff, *16. febr. 1866, †13. okt. 1912.

Lys, gullig sandsten, 245×103 cm, 116 cm høj. Sarkofagen, der hviler på en sokkel med riffelhugning, har på alle sider let fremskudt midterparti, på langsiderne med portalopbygning, på kortsiderne med trekantgavl; hjørnerne har kvadderridsning. På lågfladen er indskrift med fordybede versaler, og derover ligger en krans af blade og blomster. Sarkofagen står i vestfagets østside.

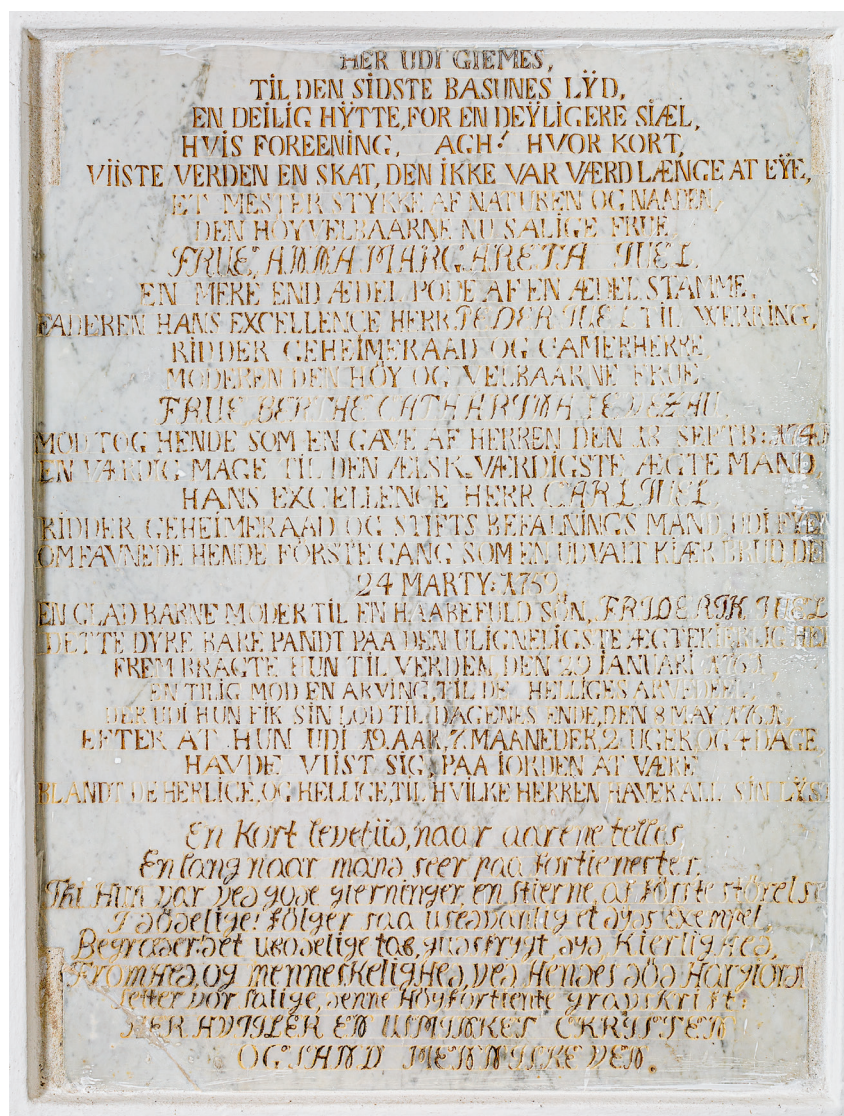

Fig. 81. Lågplade med indskrift. Detalje af (†)sarkofag nr. 1, o. 1761, for Anna Margrethe Juel (†1761) (s. 2526). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Covering slab with inscription. Detail of (†)sarcophagus no. 1, c. 1761, of Anna Margrethe Juel (†1761).

(†)Sarkofager i kapellet. 1) (Fig. 80–81), o. 1761, over »et mesterstykke af naturen og naaden«, Anna Margareta (Margrethe) Juel, *18. sept. 1741, datter af ridder, gehejmeråd og kammerherre Peder Juel til Hverring og Berthe Catharina Levezau (Birthe Cathrine Levetzau), g.m. ridder, gehejmeråd og stiftsbefalingsmand på Fyn Carl Juel 24. marts 1759 (jf. sarkofag nr. 3), mor til Friderik (Frederik) Juel, *29. jan. 1761 (jf. kirkegårdsmonument nr. 2). Hun døde †8.

maj 1761,²²⁷ 19 år, syv måneder, to uger og fire dage gammel.

Af sarkofagen er kun bevaret en udhugget kartouche af gråmalet sandsten og en indskrifttavle af hvid marmor, som begge har prydet låget. Kartouchen (fig. 80), 60×87 cm, har våbenskjold for Juel, omgivet af Dannebrog- og Serafimerordenernes kæder, svarende til udsmykningen på ægtemandens sarkofag (nr. 3). Indskrifttavlen (fig. 81), 93×71/65 cm, har hædrende indskrift med

fordybede, forgyldte og til dels kursiverede versaler og kursiv. Tavlen er indmuret i østvæggen i kapellets vestligste fag, syd for døren, og kartouchen er opsat ovenover (jf. fig. 82).

2) (Jf. fig. 20), o. 1766, over Niels Juel til Thorseng, kammerherre, *19. nov. 1696, †7. april 1766 (jf. kisteplade nr. 1).

Af sarkofagen er bevaret lågpladen af gråmalat sandsten, 233×104/95 cm, med indskrift med fordybede versaler, anbragt i et svejftet skriftfelt. Derover er Juels våben, indsat i en kartouche med laurbærkviste og frugtklase foroven. Pladen er opsat mod østvæggen i kapellets vestfag, nord for døren.

Fig. 82. Juels kapel. Indre af vestligste kapelfag set mod syd (s. 2470 og 2517). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Juel Chapel. Interior of westernmost chapel bay looking south.*

Fig. 83. Kisteplade nr. 1, o. 1766, over kammerherre Niels Juel (†1766) (s. 2528). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Coffin plate no. 1, c. 1766, of chamberlain Niels Juel (†1766).

I vestfaget findes endvidere to nyere kister af egetræ og tre *urner*, anbragt på forskelligt udformede piedestaler (jf. fig. 20 og 82).

Løse kisteplader i kapellet. 1) (Fig. 83), o. 1766, over Niels Juel, herre til Thorseng, kammerherre og løjtnant af kavalleriet, *19. nov. 1696, †7. april 1766 (jf. (†)sarkofag nr. 2).

Oval kisteplade af bly, 30,5×19,5 cm, med indskrift med fordybet kursiv. Pladen indrammes af en krans af palmetter og kronet af et englehoved; samlet mål 50×29 cm. Den er monteret på en oval plade af gråmalet træ sammen med et *kiste-beslag*: en sekstakket stjerne i strålekrans, 9×9 cm.

2) O. 1850, oval kisteplade af messingblik, 46×40 cm, indrammet af grene med spidse blade (den øverste del af rammen er afbrækket). Pladen er sortmalet med Juel-Brockdorffs kronede våbenskjold i heraldiske farver.

Krypten under kapellets østfag (s. 2470) rummer fire voksenkister og fem barnekister af træ, opstillet langs øst- og vestvæggene (jf. fig. 17 og 84). På gulvet henligger fragmenter af en (†)sarkofag af lys sandsten.

1) (Jf. fig. 17), 1736, over Margaretha (Margrethe) Juel, datter af etatsråd og amtmænd over Københavns Amt Knud Juel og (Christine) Elisabeth (von) Knuth, *20. juli 1700 i København, †10. marts 1736 på Valdemars Slot på Tåsinge, 35 år, syv måneder, en uge og en dag gammel.¹³⁵

Barokprofileret kiste af sortmalet træ, 213×96/85 cm, 60 cm høj. På lågfladen ligger en oval, hvælvet *kisteplade* af metal, 23×20 cm, med indskrift med fordybet kursiv. Kisten er opstillet som den sydligste i vestrækken.

2) (Jf. fig. 84), 1763, over Niels Juel, *7. jan. 1763, søn af gehejmekonferensråd Carl Juel og Amalia Christiana (Amalie Christiane) Raben, *7. jan. 1763, †20. april 1763.

Stærkt barokprofileret barnekiste af træ, 82×38/33 cm, 34 cm høj, betrukket med brunt skind med rester af sort farve og beslået med jernsøm i mønstre, der danner rosetter, ruder og trekkanter. På lågfladen ligger en oval *kisteplade* af metal (fig. 85), 30×18 cm, med indskrift med fordybet kursiv, omkranset af en rocaille med graveret ornamentik. Kisten står som den nordligste i vestrækken.

3) (Jf. fig. 84), 1765, over Niels Juel, *8. april 1765, gehejmekonferensråd Carl Juel og Amalia (Amalie) Christiane Rabens anden søn, †1. dec. 1765.

Barnekiste, 88×45/39 cm, 37 cm høj, svarende til nr. 2, ligesom den tilhørende *kisteplade*, der måler 28×18 cm (fig. 86). Kisten står som den tredje fra nord i vestrækken.

4) (Jf. fig. 84), 1772, over Carl Juel, *18. sept. 1767, søn af stamherre til Thorseng, gehejmekonferensråd Carl Juel og Amalia (Amalie) Christiane Raben, †[2.] marts 1772.

Barnekiste af træ, svarende til nr. 2, 113×54/41 cm, 48 cm høj. På lågfladen ligger en svejftet,

hvælvet *kisteplade*, 25×19 cm, med indskrift med fordybet kursiv. Pladen fremstår med flere huller. Kisten er anbragt som den femte fra nord i vestrækken.

5) (Jf. fig. 84), 1789, over Henning Bendix von Juel, *17. juli 1788,²²⁸ søn af kammerherre Fride-ric (Frederik) Juel og Lucie Magdalene (Magdale-ne Lucia) Charlotte von Rumohr, †9. marts 1789.

Stærkt barokprofileret barnekiste af gråmalet træ, 86×46/37 cm, 40 cm høj. På lågfladen ligger en oval *kisteplade* af metal, 16×11 cm, med indskrift med fordybet kursiv, indsat i en smal, led-delt ramme. Kisten står som den anden fra nord i vestrækken.

6) (Jf. fig. 84), 1791, over Amalia Christiana (Amalie Christiane) von Krogh, *6. april 1790, †11. juli 1791.

Stærkt barokprofileret barnekiste af gråmalet træ, 94×49/39 cm, 36 cm høj. På lågfladen ligger

en oval *kisteplade*, 15×11 cm, med indskrift med fordybet kursiv, indrammet af perlestav. Kisten står som den fjerde fra nord i vestrækken.

7) (Jf. fig. 17), o. 1800, over et medlem af slæg-ten Juel.

Barokprofileret sarkofag af gråmalet træ, 217×108/96 cm, 97 cm høj. På lågfladen ligger et til-svarende våbenskjold for slægten Juel. Kisten står som den nordligste i østrækken.

8) (Jf. fig. 17), 1803, over Margarethe Christi-ane (Christiane Margrethe) von Krogh, f. von Juel (g.m. Stie Tønsberg Schøller von Krogh), *14. maj 1764, †29. marts 1803 <i Kiel>.

Barokprofileret sarkofag af gråmalet træ, 209×107 cm, 96 cm høj. En profileret ramme af træ på lågfladens midte indfatter en hvælvet *kiste-plade* af metal, 33×24 cm, med tysksproget ind-skrift med fordybet kursiv. Foroven på låget er et *kistebeslag* af gråmalet metal, 16×16 cm, med

Fig. 84. Kryptens indre set mod nordvest (s. 2470 og 2528). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Interior of crypt looking north west.

Fig. 85-86. 85. Kisteplade på kiste nr. 2 (s. 2528), o. 1763, over Niels Juel (†1763). 86. Kisteplade på kiste nr. 3 (s. 2528), o. 1765, over Niels Juel (†1765). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 85. Coffin plate for coffin no. 2, c. 1763, of Niels Juel (†1763). 86. Coffin plate for coffin no. 3, c. 1763, of Niels Juel (†1765).

forgængelighedssymboler i gennembrudt arbejde: En sæbebobleblæsende putto sidder på et kranium, flankeret af et timeglas og en brændende olielampe. Nederst på låget er fastgjort et våbenskjold for slægten Juel, udført i gråmalet træ. Kisten står som den midterste i østrækken.

9) (Jf. fig. 17), 1859, over Carl Juel Brochdorf (Juel-Brockdorff), kammerherre, ritmester og baron, besidder af stamhuset Thorseng og baroniet Scheelenborg, *17. nov. 1780 på Thorseng, †15. marts 1859 sammesteds (jf. gravudstyr nr. *2).

Voksenkiste af sortmalet træ, 205×94/85 cm, 104 cm høj, stærkt ødelagt. Selve kisten, der hviler på tre bukke, er af halvcirkulært tværsnit og har foroven omløbende bølgeornament, afbrudt af hjørnerosetter. Låget er tagformet; dets nedre

karnisprofil er på langsiderne prydet med småspir, på kortsiderne med sekstakkede stjerner, og de lodrette sider derover med egeløv. På en rektantet forhøjning midt på låget ligger en skjoldformet, kronet *kisteplade* af metal, 24×18,5 cm, med indskrift med indprikket kursiv. Kisten står som den sydligste i østrækken.⁴⁵

†Kiste, o. 1700, over jomfru George Catharine (Cathrine) Seefeld, datter af Claus (Laurids) Seefeldt (Seefeld) til Øland og Margarethe Catharine (Margrethe Cathrine) Brockenhuus, *18. marts 1622 på Øland i Thy, †2. sept. 1700 i København.²²⁹ Fra kisten er bevaret to våbenskjolde af blik med alliancevåben for afdødes far- og morforældre samt et skjold med afdødes fædrene våben (jf. kistebeslag nr. 2-3 og 6 ndf.).

Løse kisteplader og -beslag i krypten. 1) (Fig. 87), 1689, over jomfru Lene Cathrine (Cathrine) Juel, *2. juni 1668 på Vosborg, datter af oberstløjtnant Claus Juel til Vosborg og Sophia (Sophie) Gyldenstiern (Gyldenstjerne), †19. april 1689 i København.²³⁰

Hjerteformet kisteplade af kobber, 26×30 cm, med indskrift med fordybede versaler, sekundært monteret på en plade af hvidmalet træ. Kistepladen var oprindeligt indsat i en gennembrudt akantusramme af blik, 57×57 cm, med engle og afdøde fædrene og mødrene våbenskjolde og malet i brogede farver. Rammen ligger nu løst.

2-5) 1700-tallet, fire våbenskjolde af blik, ca. 24×24 cm, malet i brogede farver og sekundært monteret på en træplade. De to er alliancevåben, henholdsvis for Seefeld og Sehested og for Brockenhuus og Sandberg, og må oprindeligt have prydet jomfru George Cathrine Seefelds †kiste (ovf.). De to andre er for slægten Juel.

6) 1700-tallet, våbenskjold for Seefeld med hjelmklæde af frodig akantus, udført af blik, 37×37 cm, malet med rødt, blå og grønt. Våbenet, der oprindeligt må have prydet jomfru George Cathrine Seefelds †kiste (ovf.), er sekundært monteret på en hvidmalet træplade.

7) 1700-tallet, alliancevåben for ukendt og Lykke, udført af blik, 23×24 cm, malet i brogede kulører. Ophængt på væggen i krypten.

8) 1700-tallet, af blik, 24×45 cm, malet i brogede farver, læderet. Alliancevåben for ukendt og Gyldenstjerne, flankeret af basunblæsende engle, hvoraf kun den højre er bevaret. Ophængt på væggen i krypten.

Et større antal *mindeplader og -kranse* af sølv er monteret på skjoldformede tavler af sortmalet træ og ophængt på væggene i kapellets første og andet fag (jf. fig. 18-19 og 77). Pladerne, der tilhørte de syv †kister af træ, som 1997 blev udtaget af kapellet og begravet på kirkegården

Fig. 87. Kisteplade nr. 1 (s. 2531), o. 1689, over Lene Cathrine Juel (†1689). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Coffin plate no. 1, c. 1689, of Lene Cathrine Juel (†1689).

Fig. 88. Trompet, 1666, udført af Paul Hainlein, Nürnberg (s. 2532). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Trompet, 1666, made by Paul Hainlein, Nuremberg.*

(jf. s. 2517), bærer indskrifter til minde om ægteparret, kammerherre, lensbaron Frederik Carl Vilhelm Niels Adolph Krabbe Juel-Brockdorff, besidder af stamhuset Thorseng, baroniet Scheelenborg og hovedgårdene Hollufgård, Hindemae og Stenagergård, *3. juni 1812, †25. aug. 1876, og kammerherreinde, lensbaronesse Augusta Juel-Brockdorff, f. Utke, *18. juli 1806, †16.

febr. 1879; ægteparret, kammerherre, lensbaron Carl Juel-Brockdorff, *7. nov. 1839, †12. sept. 1900, og kammerherreinde, lensbaronesse Julie Juel-Brockdorff, f. Reedtz-Thott, *8. juni 1846, †6. juli 1936, samt parrets tre børn, Vibeke Juel-Brockdorff, *3. okt. 1876, †5. april 1879, Otto Juel-Brockdorff, *24. sept. 1873, †16. febr. 1882 og sekondløjtnant ved 2. dragonregiment, baron Carl Juel-Brockdorff, *8. juni 1875, †20. sept. 1896.

En *†gravkrypt* eller *muret begravelse* ('åben begravelse') under koret er omtalt 1819. Kisterne, der stod i den, var rådne.²⁸ Muligvis identisk med en *†muret begravelse*, 'under alteret', der blev fundet ved nedbrydningen af *†koret* 1882. Graven, der indeholdt et skelet, angiveligt af en kvinde, blev tilkastet.⁹⁹ Det kan være denne grav, der blev påtruffet ved restaureringen 1997.¹¹⁶

Gravudstyr. 1) En *trompet* (fig. 88), 1666, udført af instrumentmager Paul Hainlein, Nürnberg. Trompeten, af messing, 75 cm lang, har på kranzen på klangstykket en indskrift med graverede versaler, anbragt mellem skraverede bånd: »Macht Pavl Hainlein in Nvrnberg 1666«. Indskriften afbrydes af Paul Hainleins mestermærke, et vandret delt skjold med en siddende høne med hovedet mod venstre i det øverste felt og initialerne

Fig. 89. Mesterstempel for instrumentmager Paul Hainlein, Nürnberg. Detalje af trompet 1666 (s. 2532). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Master's mark for instrument-maker Paul Hainlein, Nuremberg. Detail of trumpet, 1666.*

Fig. 90. *Lyse- eller mindeskjold, 1859, over kammerherre Carl Juel-Brockdorff (†1859) (s. 2533). I Taasinge Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Candle shield or memorial shield, 1859, in memory of chamberlain Carl Juel-Brockdorff (†1859).

»PH« i det nederste (fig. 89).²³¹ Trompeten har været ophængt på hvælvkappen i søndre sideskibs første fag sammen med en *†kârde*, sandsynligvis i forbindelse med en begravelse (jf. fig. 15).²³² Opbevares nu i skabet i alterbordet.

*2) (Fig. 90). *Lyse- eller mindeskjold*, 1859, over Carl v(on) Juel Brockdorff (Juel-Brockdorff), kammerherre, *17. nov. 1780, †15. marts 1859 (jf. kiste i krypten nr. 9). Af jernblik, 52×30 cm, ovalt med krone foroven og snoede bånd langs kanten. På bagsiden er ringe til montering på alterlyset.²³³ Pladen er sortmalet med indskrift med

forgylt antikva; over indskriften er afdødes våben malet i heraldiske farver med gyldne drager som skjoldholdere. Også kronen foroven er forgylt med kulørte detaljer. I Taasinge Museum (inv.nr. 7.876).

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Jf. fig. 91), o. 1819, over Frederike (Frederikke) Kirstine Cloos, f. Kall, *5. nov. 1797, †1. maj 1819.

Stele af rødlig sandsten, 123×67 cm, med en stor revne forneden. Indskriften med fordybede versaler, udfyldt med sort, afsluttes af en hædrende sentens: »For svag til at udholde iordlivets be-

Fig. 91. Kirkegårdsmonument nr. 11, o. 1851, over Frederikke Christine Cloos (†1851) (s. 2537), nr. 16, o. 1881, over skovrider Jacob Cloos (†1881) og hustru Marie Sophie (†1883) (s. 2538), nr. 1, o. 1819, over Frederikke Kirstine Cloos (†1819) (s. 2533) og nr. 12, o. 1857, over Heinrich Martin Ernst Cloos (†1857) (s. 2537). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Churchyard monument no. 11, c. 1851, to Frederikke Christine Cloos (†1851), no. 16, c. 1881, to forest supervisor Jacob Cloos (†1881) and his wife Marie Sophie (†1883), no. 1, c. 1819, to Frederikke Kirstine Cloos (†1819) and no. 12, c. 1857, to Heinrich Martin Ernst Cloos (†1857).

sverligheder, forlod hun, efter forsynets viise raad sin elskede, kun kort ved hende lykkelige mand, for hiset i en for hendes frigiorte aand meere passende virkekreds at være – hvad hun her saa gierne havde været – moder for sine tvende spæde børn, hvis tidligt af sielede legemer hvile i een og samme grav med hendes«. Ved korets nordside sammen med nr. 11, 12 og 16.

2) (Fig. 92), 1840,²³⁴ over Frederik Juel, generalløjtnant, storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd, *29. jan. 1761, †15. marts 1827.

Stele af grå sandsten, 210×78,5×55 cm, med indskrift med fordybte versaler på forsiden. Stelen, der hviler på et profileret postament, afsluttes foroven af en bred frise med palmette- og liljedekoration og kronet af en hjelm. På stelens højre side er relief af en spade, på den venstre af et sværd,

begge dele indsat i en blomsterkrans. Efter personalia er hædrende omtale: »Ham, sin æts hæder, sit fædrelands ven, sit Thorsengs kiærlige fader, ham, der skabte landets held i det han befordrede oplysning, vindskibelighed og velstand, hvis navn derfor længe vil leve i manges taknemmelige erindring, ham satte Niels Adolph og Krabbe af sønlig kiærlighed dette minde«.²³⁵ Monumentet er opstillet ved korets sydside (jf. fig. 25).

3) (Jf. fig. 93), o. 1831, over Michel Larsen, skipper, *5. jan. 1771 i Windebye (Vindeby), †22. maj 1831 i Troense.

Liggsten af rødlig sandsten, 174×97 cm, med indskrift med fordybet skriveskrift. Stenen har profileret kant, hjørnerosetter og skriftfelt med rundede hjørner, der udfylder hele fladen. På fælles gravsted syd for kirken med gravsten nr. 3 (s.

2516) samt kirkegårdsmonument nr. 5 og 8 (sydligst).

4) (Jf. fig. 94), o. 1831, over Christoffer Herman Hansen, færgemand i Windebye (Vindeby), *12. april 1779, †25. maj 1831, g.m. Ingeborg Hansen, f. Nielsen[!] (jf. nr. 5), Troense. Efter personalia et næsten udvisket vers.

Liggelsen af rød sandsten, 158×79 cm, med profileret kant og stort, retkantet skriftfelt, der udfylder hele fladen hvorpå indskrift med fordybede versaler. Stenen ligger på kirkegårdens sydlige del sammen med nr. 6 og 10 (østligst).

5) (Jf. fig. 93), o. 1834, over Ingeborg Hansen, f. Kaysen, enke efter Christopher Hansen, færgemand i Windebye (Vindeby), †31. marts 1834, 54 år gammel.

Liggelsen af rød sandsten, 151×78, øverste højre hjørne er afbrækket. Stenen har profileret kant, hjørnerosetter og ovalt skriftfelt hvorpå indskrift med fordybet kursiv. På fælles gravsted syd for kirken med gravsten nr. 3 (s. 2516) samt kirkegårdsmonument nr. 3 og 8 (den anden fra syd).

6) (Jf. fig. 94), o. 1841, over M. Hansen, skipper, †5. maj 1841, 50 år gammel.

Liggelsen af rødlig sandsten, 190×93 cm, med profileret kant, hjørnerosetter og højovalt skriftfelt med indskrift med fordybet kursiv. Stenen ligger på kirkegårdens sydlige del sammen med nr. 4 og 10 (midterst).

7) (Jf. fig. 95), o. 1849, over Peter Petersen, skibsbyggermester, *1787 i Troense, †21. nov. 1849 sammesteds.

Liggelsen af grå sandsten, ca. 160×94 cm, den nederste ende er dækket af græs. Stenen har profileret kant og hjørnerosetter; skriftfeltet, der udfylder næsten hele fladen, har hjørneindsnit og indskrift med fordybet kursiv. Stenen ligger syd for kirken på fælles gravsted med nr. 9 og 14 (østligst).

8) (Jf. fig. 93), o. 1850, over Maren Christensen, f. Hansen, enke efter skipper Hans Christensen, †27. marts 18..(?), 87 år gammel.

Liggelsen af rød sandsten, 155×78 cm; de nedre hjørner er afbrækket. Stenen har profileret kant, hjørnerosetter og ovalt skriftfelt med indskrift med fordybet kursiv. På fælles gravsted syd for kirken med gravsten nr. 3 (s. 2516) samt kirkegårdsmonument nr. 3 og 5 (den anden fra nord).

9) (Jf. fig. 95), o. 1850, over Maren(?) Petersen, f. ...(?).sen.

Liggelsen af grå sandsten, ca. 168×94 cm; indskriften er næsten helt udslettet. Stenen har profileret kant og hjørnerosetter; skriftfeltet med hjørneindsnit udfylder hele fladen. Stenen ligger syd for kirken på fælles gravsted med nr. 7 og 14 (vestligst).

10) (Jf. fig. 94), o. 1850, over Christian Andersen Bager, Troense, skipper, *22. jan. 1790, †10. juli 1850. Efter personalia et hædrende vers:

»Med stræbsom flid i livets vaar
gik frem paa havets bolger
dernæst i sygdom 17 aar
med taalmod lidt stor smærte
hist lønnes nu hos Gud«.

Fig. 92. Kirkegårdsmonument nr. 2, 1840, over generallojtnant Frederik Juel (†1827) (s. 2534). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Churchyard monument no. 2, 1840, to Lieutenant-General Frederik Juel (†1827).

Fig. 93. Gravsten nr. 3, o. 1743, over jomfru Anna Margareta Hyltoft (†1743) (s. 2516) samt kirkegårdsmonument nr. 8, o. 1850, over Maren Christensen (s. 2535), nr. 5, o. 1834, over Ingeborg Hansen (†1834) (s. 2535) og nr. 3, o. 1831, over skipper Michel Larsen (†1831) (s. 2534). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Tombstone no. 3, c. 1743, of Miss Anna Margareta Hyltoft (†1743) and churchyard monuments no. 8, c. 1850, to Maren Christensen, no. 5, c. 1834, to Ingeborg Hansen (†1834) and no. 3, c. 1831, to skipper Michel Larsen (†1831).

Fig. 94. Kirkegårdsmonument nr. 4, o. 1831, over færgemand Christoffer Herman Hansen (†1831), nr. 6, o. 1841, over skipper M. Hansen (†1841), og nr. 10, o. 1850, over skipper Christian Andersen Bager (†1850) (s. 2535). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Churchyard monument no. 4, c. 1831, to ferryman Christoffer Herman Hansen (†1831), no. 6, c. 1841, to skipper M. Hansen (†1841), and no. 10, c. 1850, to skipper Christian Andersen Bager (†1850).

Fig. 95. Kirkegårdsmonument nr. 14, o. 1878, over skibstømrer Chr. Petersen (†1878) (s. 2538), nr. 9, o. 1850, over Maren(?) Petersen (s. 2535), og nr. 7, o. 1849, over skibsbymester Peter Petersen (†1849) (s. 2535). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 14, c. 1878, to ship's carpenter Chr. Petersen (†1878), no. 9, c. 1850, to Maren(?) Petersen, and no. 7, c. 1849, to shipwright Peter Petersen (†1849).*

Liggesten af lys kunststen, 180×85 cm, meget velbevaret (fornyet?), med profileret kant og fem-bladede hjørnerosetter. Indskriften med fordybede versaler udfylder hele fladen. Stenen ligger på kirkegårdens sydlige del sammen med nr. 4 og 6 (vestligst).

11) (Jf. fig. 91), o. 1851, over Frederikke Christine Cloos, ★22. maj 1820, †2. jan. 1851.

Tavle af hvidt marmor, 58×43 cm, med indskrift med fordybet fraktur og skriveskrift, udfyldt med sort. Ved korets nordside sammen med nr. 1, 12 og 16.

12) (Jf. fig. 91), o. 1857, over Heinrich Martin Ernst Cloos, ★6. jan. 1839, †9. april 1857.

Tavle af hvidt marmor, 58×43 cm, med indskrift med fordybet fraktur og skriveskrift, udfyldt med sort. Ved korets nordside sammen med nr. 1, 11 og 16.

Fig. 96. Kirkegårdsmonument nr. 13, o. 1864, over Jens Karl Sørensen (†1864) (s. 2538). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 13, c. 1864, to Jens Karl Sørensen (†1864).*

Fig. 97. Kirkegårdsmonument nr. 15, formentlig o. 1875-1900, på skibsreder H. M. Hansens familiegravsted (s. 2538). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 15, presumably c. 1875-1900, on shipowner H. M. Hansen's family burial place.*

13) (Fig. 96), o. 1864, over Jens Karl Sørensen, †13. april 1864.

Kors af gråmalet støbejern, 89×62 cm, med profileret kant og indskrift med hvidmalede reliefversaler.²³⁶ Nord for kirken sammen med fællesmonument nr. 1-2.

14) (Jf. fig. 95), o. 1878, over Chr. Petersen, Troense, skibstømrer, *1. sept. 1789, †28. jan. 1878.

Kors af støbejern, 84×64 cm, meget rustent, med indskrift med reliefversaler. Korset har profileret kant og trepasender. Foroven på korsstammen er et relief af en kvinde med et kors i venstre hånd og palmegren i højre; på bagsiden et håndtryk.²³⁷ Korset er opstillet syd for kirken sammen med nr. 7 og 9.

15) (Fig. 97), formentlig o. 1875-1900, »Skibsrheder H. M. Hansens familie gravsted«.

Grotte af grå kunststen, hvidt marmor (tavle og kors) og biskuit (medaljon), 147×65 cm, indskrift med fordybede versaler. På soklen er relief af en afsavet stamme, hvorfra to grene med egeløv og agern vokser op over grotten og indrammer den indfældede, fladbuede indskrifttavle samt en oven over indfældet medaljon med motiv af Natten efter Thorvaldsen. Grotten er kronet af et kløverbladskors, nedfældet i en bladkrans. Opstillet syd for kirken.

16) (Jf. fig. 91), o. 1881, over Jacob Cloos, skovrider, *20. sept. 1790, †21. dec. 1881, og hustru Marie Sophie, f. Kall, *8. marts 1799, †16. april 1883.

Stele af grå sandsten og hvidt marmor (ornamenter), 160×57 cm, med indskrift med fordybede versaler, udfyldt med sort. Stelen, der hviler på et postament med omvendt faldende karnisprofil, har tagformet afslutning foroven. I forsiden er en indfældet tavle og derover en krans af

Fig. 98. Kirkegårdsmonument nr. 17, o. 1885, over Lars K. Storm (†1885), og hustru Mette K. Storm (†1884) (s. 2539). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 17, c. 1885, to Lars K. Storm (†1885), and his wife Mette K. Storm (†1884).*

Fig. 99. Kirkegårdsmonument nr. 18, o. 1898, over gårdfæster Hans Kold (†1898), og hustru Karen Rasmussen (†1891) (s. 2539). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Churchyard monument no. 18, c. 1898, to tenant farmer Hans Kold (†1898), and his wife Karen Rasmussen (†1891).*

egeløv, bundet med en sløjfe foroven. Ved korets nordside sammen med nr. 1, 11 og 12.

17) (Fig. 98), o. 1885, over Lars K. Storm, *28. april 1803, †24. okt. 1885, og hustru Mette K. Storm, *10. nov. 1800, †20. juni 1884.

Grotte af grå kunststen, hvidt marmor (tavle og kors) og biskuit (medaljon), 107×57 cm. Indskrift med fordybede versaler. På soklen er relief af en afsavet stamme, hvorfra udgår to grene med egeløv og agern, som vokser op over grotten og indrammer den indfældede tavle og den oven over indfældede medaljon med motiv af Dagen efter Thorvaldsen. Øverst er spor af et †kors, nedfældet i en bladkrans. Opstillet syd for kirken.

18) (Fig. 99), o. 1898, over Hans Kold af Knudsbølle, gårdfæster, *19. april 1818, †23. maj 1898, og hustru Karen Rasmussen, *9. marts 1820, †15. dec. 1891.

Grottelignende stele af grå kunststen, hvidt marmor (tavle og kors) og biskuit (medaljon), 98×54 cm. Indskrift med fordybede versaler. Steilen, der hviler på en høj sokkel, har riflet kant og trebuet afslutning foroven. På soklen er relief af en afsavet egestamme, hvorfra udgår to grene med løv og agern, som vokser op over monumentet og indrammer den indfældede, tvillingbuede skrifttavle og en medaljon med motiv af Dagen efter Thorvaldsen. Øverst er spor efter et nedfældet kors i bladkrans. Opstillet på kirkegårdens sydlige del.

19) O. 1973, over Povl Fredholm, folkemindesamler (grundlægger af Tåsinge Museum) *1899, †1973, og hustru Ellen Fredholm, *1900, †1977.

Natursten af grå granit, 92×118 cm, indskrift med påsatte versaler af kobber. Syd for kirken.

Fig. 100. Fællesmonument nr. 1, o. 1851, over 22 soldater, †1848-51 på Valdemars Slots lazaret (s. 2540). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Collective monument no. 1, c. 1851, to 22 soldiers †1848-51 at Valdemar Castle field hospital.*

Fig. 101. Fællesmonument nr. 2, 1866, over 14 soldater fra krigen i 1864, som døde på Valdemars Slots lazaret (s. 2540). Foto Arnold Mikkelsen 2019.— *Collective monument no. 2, 1866, to 14 soldiers from the war of 1864, who died at Valdemar Castle field hospital.*

To *fællesmonument*er for faldne soldater i de slesvigske krige 1848–50 og 1864 er opstillet nord for kirken sammen med kirkegårdsmonument nr. 13, indhegnet af et gitter af sortmalet støbejern i nygotisk stil.

1) (Fig. 100), over 22 soldater, †1848–51 på Valdemars Slots lazaret. »Taknemmelige medborgere have sat dem dette minde«.

Kors af gråmalet støbejern, ca. 255×155 cm, med indskrift med reliefversaler, fremhævet med hvid farve, på begge sider af den vandrette korsarm. Korsenderne afsluttes af spidse trepas med stiliserede bladornamenter, og lignende blade udgår fra korsskæringen.²³⁸ Korset er opstillet nord for kirken sammen med nr. 2.

2) (Fig. 101), 1866, over »de fra Krigen 1864 paa Valdemar Slots Lazareth afdøde Soldater«: K. Andersen, Horup; H. V. Larsen, Bjerre; J. K. Sørensen, Hosby; J. P. Jensen, Tjæreby; R. Nielsen, Aarhus; P. Jørgensen, Axager; P. Østerborg, Præstø; A. Henriksen, Tjæreby; C. Pauls, Vesterhever; G. Andersen, Katterup; S. Pedersen, Uglerup; H. Gravesen, Kjærsgaard; J. Ernstsen, Friigaarde; J. P. Bendixen, Kjerndrup. Monumentet er rejst 1866 af taknemmelige medborgere.

Stele af grå sandsten på tilsvarende postament samt sokkel i to afsæt med indfældede ornamenter af hvidt marmor, ca. 295 cm høj; indskrift med fordybet, sortfarvet antikva. Postamentet, med faldende karnisprofil, har i forsiden en fladbuet tavle, 33×40 cm, med relief af faner og bajonetter samt en kanon med kugler. I stelens forside er en rektantet tavle, 79×42 cm, med afdødes navne; på bagsiden er oplysning om monumentets opstilling. Stelen krones af et latinsk kors. Den er opstillet nord for kirken sammen med nr. 1.

I kirkegårdens sydøstlige hjørne findes et *gravsted* for familien Juel-Brockdorff, anlagt 1997.¹⁰⁴ Syv kister af egetræ fra perioden o. 1876–1936 blev udtaget af kapellet og nedsat i gravstedet (jf. mindeplader og -kranse s. 2531).

Fig. 102. Kirken set fra vest. Tegning mellem 1793 og 1882-83. Foto i Svendborg Byhistoriske Arkiv. – *The church seen from the south west. Drawn between 1793 and 1882-83.*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Bregninge Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til Danmarks Kirker, Kbh. 1933–, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786. – Synsforretninger over kirker med uddrag af regnskab 1631-35. – Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark.* Syn over kirker). – Visitatsprotokol 1732-1803. – Visitatsprotokol Sunds Herred og Ærø 1834-96 (*Bispeark.* Visitatsprot.). – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43 (*Bispeark.* Indb. om kirker og kirkegårde). – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98 (*Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde). – Sunds Herreds breve 1541-1805, 1805-1968 (*Bispeark.* Sunds Hrds. breve). – Sunds og Sallinge herreder 1853-67 (*Bispeark.* Sunds og Sallinge hrdr.). *Sunds Herreds provstiarkiv*: Register over kirkernes indkomster 1576 (*Provstiark.* Reg. over kirkernes indk.). – Kirkeregnskaber 1645-75. – Justitsprotokol m.m. 1690-1824 (heri kirkesyn 1760-1824) (*Provstiark.* Justitsprot. m.m.). – Breve fra biskop, amtmand, stiftøvrighed og forskellige 1727-1812 (*Provstiark.* Breve fra biskop, amtmand m.fl.). – Synsprotokol for kirker 1935-81 (*Provstiark.* Synsprot.). *Svendborg Amtsprovsti*: Synsprotokol for

Sunds og Sallinge herreder 1824-39 (*Svendborg Amtsprovsti.* Synsprot.). *Bregninge Sogn*: Diverse dokumenter 1774-1925 (*Sogneark.* Div. dok.). – Embedskorrespondance 1837-1933. – Embedsbog 1842-1959 (*Sogneark.* Embedsbog). *Bregninge menighedsråd*: Forhandlingsprotokol 1928-85 (*Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.). – Menighedsrådets sager 1881-1933 (*Menighedsrådsark.* Sager). *Valdemar Slot*: Diverse dokumenter om gejstlighed og kirker på Tåsinge 1722-1861 (*Valdemar Slot.* Div. dok.). *Schelenborg Gods*: Dokumenter vedr. kirkerne 1755-1940. *Tåsinge birkedommer*: Tingbog 1674-80 og 1696-1704 (*Tåsinge birk.* Tingbog). *Fyn i almindelighed*. *Topografica*: 6. Udskrift af de af stiftets præster i henhold til stiftsøvrighedens befaling af 22. okt. 1706 indgivne beretninger om kirkerne og disses antikviteter (*Fyn i alm.* 6. Indb. 1706).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Gamle kongelige Samling*. 2349. 4°. Jacob Bircherod jun.: Collectanea Fionensia. E. Samling om Taasinge Lands Antikviteter. – 2351. 4°. Udskrift af Præsteskabets i Fyens Stift Antegnelser om Kirkerne i Fyen og underliggende der i Stiftet, for det meeste samlede og indgivne til Stiftets Øvrighed 1706-1707, med nogle faae Tegninger af Gravsteder og Vaabener (GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07). *Kallske samling*. 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755). – 378. 4°. Et Bundt Miscellanea til den danske, især Jyllands, Topographie.

Nationalmuseet (NM). Håndskriftsamlingen: C. T. Engelstoft, *Kirkene i Fyens Stift* (med register af Olaf

Olsen) (NM. *Engelstoft*). *Notebøger mv.*: N. L. Høyen VII, 65 (1830). V. Koch I, 19, 26 (1890). *Indberetninger*: J. B. Løffler 1876 (bygning) (udateret og usigneret maskinskrevet afskrift). – A. Kløvborg 1896 (klokke). – L. Andersen 1896 (klokke). – F. Uldall 1896 (klokke). – Chr. Axel Jensen 1905 (usigneret, inventar og gravminder). – Niels Termansen 1922 (prædikestol). – Einar V. Jensen 1945 og 1950 (korbuekrucifiks, prædikestol). – Mogens Larsen 1964 og 1966 (kalkmalet vægdekoration, pulpitur). – Marie Stoklund 1987 (romansk gravsten). – Mogens Larsen 1989 (inventar). – Karen Stemmann Petersen og Hanne Mathiesen 1995 (kister).

Kirkens arkiv. Embedsbog.

Tåasinge Lokallistoriske Arkiv. Bregninge Kirke. – Svend Højtes samling.

Rønnow Arkitekter A/S. Det Kgl. Bygningsinspektors Arkiv: Bregninge Kirke (Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp. ark.* Bregninge K.).

Tegninger og opmålinger. *Nationalmuseet* (NM). *Bygning*: Christoffer Faber 1837 (eksteriør). – F. Richardt 1848 (eksteriør) og 1866 (eksteriør og interiør). – Ejnar Mindedal-Rasmussen 1949 (opstalt og plan af nyt lågeparti). – Lars Mindedal 1978 (plan og længdesnit tegnet efter opmåling af Andreas Jensen 1943) og 1982 (planer af bjælkelag i tårn og lanterne, samt opmåling af klokkestol). *Inventar*: J. Magnus-Petersen 1878 (akvarel af døbefont). – Hans Chr. Andersen 1896 (indskrift på tårnklokke). – Einar V. Jensen

1949 (kalke af ornamenten på lydhimmel). *Gravminder*. Efter Peder Jensen Lucoppidan 1707 (romansk gravsten). – Søren Abildgaard 1761 (romansk gravsten). – J. B. Løffler 1875–76 (to, romansk gravsten).

Rønnow Arkitekter A/S. Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv: Alan Havsteen-Mikkelsen 1991 (opmåling af tårn og spir).

Litteratur. Fred. Christ. Lund, *Beskrivelse over Øen Thorseng*, Odense 1823 (Lund 1823). – Ferd. Richardt og C. E. Secher, *Danske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker* 1, Kbh. 1867, 1–10 (Richardt og Secher 1867). – C. G. Høgstrøm, *Tåasinge paa Niels Iuels Tid*, Nyborg 1916 (Høgstrøm 1916). – Per Aas Christensen, »Bregninge Kirke«, *Tåasinge Årbog* 1998, 54–60 (Aas Christensen 1998).

Historisk indledning ved Rikke Ilsted Kristiansen, kirkens omgivelser og bygning ved Pia Katrine Lindholt, kalkmalerier ved Rikke Ilsted Kristiansen og Pia Katrine Lindholt, inventar og gravminder ved Rikke Ilsted Kristiansen, heraf dog (†) korbuekrucifiks ved Ebbe Nyborg og orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Marie Louise Blyme, Bjørn Westerbeek Dahl og Kathrine Faust Larsen m.fl. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet marts 2020.

Fig. 103. Kirken set fra sydvest. Tegnet af F. Richardt 1848. I NM. – *The church seen from the south west, 1848.*

¹ *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmark Breve fra Middelalderen*, William Christensen (udg.), 2, I, Kbh. 1928, 106 (11. marts 1454).

² *Repertorium diplomaticum* (note 1), 2, V, Kbh. 1933, 331 (u.d. 1500).

³ Tidligst omtalt i begyndelsen af 1700-tallet, jf. KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07; jf. også *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas* VI, Kbh. 1774, 724.

⁴ »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524-26«, *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 51.

⁵ »Register paa Præsternes Underholdning i Nyborg Len 1554«, *Fra Fyens Fortid. Samlinger og Studier*, G. Wad (udg.), 1, 1916, 134.

⁶ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885-2005 (20. august 1575).

⁷ *Kancelliets Brevbøger* (note 6) (3. april 1576); *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Jens Rasmussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 215. Jf. også Holger Fr. Rørdam, »Efterretninger om Bregninge Sogne kald paa Taasing«, *Kirkehistoriske Samlinger* III, 4, 1882-84, 434-49.

⁸ RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve; *Rørdam 1882* (note 7), 456-58; Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 50.

⁹ Således meddelt af sognepræst Niels Pedersen Lucoppidan til biskop Jakob Lodberg 1721; RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve; *Rørdam 1882-84* (note 7), 452-54.

¹⁰ *Kancelliets Brevbøger* (note 6) (31. maj 1581); *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 7), 215.

¹¹ *Kancelliets Brevbøger* (note 6) (24. okt. 1641).

¹² *Rørdam 1882-84* (note 7), 450.

¹³ RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve; *Rørdam 1882-84* (note 7), 450; Holger Fr. Rørdam, »Bidrag til Fyns Stifts Kirkehistorie«, *Kirkehistoriske Samlinger* IV, 6, 1899-1901, 774.

¹⁴ RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve; *Provstiark.* Synsprot.

¹⁵ S. V. Wiberg, *Personallistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie* 1, Odense 1870, 211; *Rørdam 1882-84* (note 7), 435.

¹⁶ RAO. *Bispeark.* Synsforretninger over kirker med uddrag af regnskab 1631-35. Præsten sørgede for vin og brød og modtog til gengæld et bestemt kvantum korn hvert år, som blev leveret af kirketjeneren. I nogle år, hvor vinen havde været meget dyr, havde han fået ekstra korn. Siden beboerne på Thuro var blevet lagt til sognet, sørgede han særskilt for dem.

¹⁷ *Rørdam 1882-84* (note 7), 450 f.

¹⁸ *Rørdam 1882-84* (note 7), 451-56; RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve; jf. også Peter Henningsen, *Niels Juel og almuen på Tåsinge 1714-66. Elitekultur og folkekultur i Danmark i det 18. århundrede*, Svendborg 1993, 88-91.

Fig. 104. Kirken set fra sydvest. Foto 1905. I Tåsinge Lokalhitoriske Arkiv. – The church seen from the south west, 1905.

¹⁹ L. M. Wedels *Indenlandske Rejse igjennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske Provindser*, 2, Kbh. 1803, 224.

²⁰ A. F. Schmidt, »Sagn og Tro knyttet til Sten i Svendborg Amt«, *Fynsk Hjemstavn* 1929, 18 f. (nr. 28 og 37).

²¹ Allerede 1707 nævner sognepræst Peder Jensen Lucoppidan, at kirken blev brugt som sømærke; KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07. Samme oplysning giver sognepræst Niels Pedersen Lucoppidan 1721; RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve.

²² Bjerreby og Landet kirkers arkiv. Fred. Christ. Lund, *Beskrivelse over Øen Thorseng*, Odense 1823, med forfatterens håndskrevne noter; RAO. *Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark.* Embedsbog. På matrikelkort 1944 var udvidelsen ikke udført, men på luftfoto 1945 er grundstykket indlemmet i kirkegården. Matrikelkort på www.hkpn.dk set 19. nov. 2019; luftfoto på www.kort.geofyn.dk set 19. nov. 2019.

²³ Allerede 1862 trængte kirkegården til udvidelse, men det blev først realiseret 1894. RAO. *Bispeark.* Sunds og Sallinge hrdr.

²⁴ RAO. *Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.

²⁵ RAO. *Provstiark.* Synsprot.; *Fyens Stiftsbog* 2007 173.

²⁶ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 7), 216.

²⁷ RAO. *Tåsinge birk.* Tingbog.

²⁸ RAO. *Provstiark.* Justitsprot. m.m.

²⁹ *Lund 1823* 33.

³⁰ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde.

³¹ Der kan muligvis også være tale om fundamentet til $\ddagger$ kirkeladen (s. 2460); *Høgstrøm 1916* 39.

³² Tegning af Ejnar Mindedal-Rasmussen 1949, i NM. Lågerne er magen til låger ved Tved Kirke (s. 1834), ligeledes tegnet af Mindedal-Rasmussen.

³³ Kvaderstenene er muligvis ældre, genanvendte indgangspiller. Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp. ark.* Bregninge K.

³⁴ Korrespondance i NM; plantegning i RAO. *Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.

³⁵ Lågen var oprindeligt indgang til kirkegårdsudvidelsen fra 1952 (s. 2459). RAO. *Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.

³⁶ Der skulle bruges 1.000 mursten, 200 tagsten og 3 læster kalk til reparationen af indgangene samt 2 dusin brædder og 200 søm til nye låger; RAO. *Tåsinge birk.* Tingbog.

Fig. 105. Hvælvpille med sekundært indhugget kragsten i skibets nordøstlige hjørne (s. 2463). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Vault pillar with carved secondary corbel in the northeastern corner of the nave.

Fig. 106. Hvælvkonsol i sideskibets sydmur (s. 2467). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Vault bracket in south wall of side aisle.

³⁷ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.

³⁸ Den direkte udgang til trafikken på Kirkebakken var risikofyldt, og derfor var indgangen blevet spærret med kæder; Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp. ark.* Bregninge K.

³⁹ Der blev givet tilladelse til opførelsen af bygningen 1989, men ifølge BBR er den opført 1991; korrespondance i NM.

⁴⁰ *Høgstrøm 1916* 40.

⁴¹ Kapellet ses på et foto af kirkegården antagelig 1913 og på flere fotos fra 1950'erne (fig. 2). Fotos af Chr. G. Kielberg 1913 og Georg Georgsen 1957 i Taasinge Lokallhistoriske Arkiv.

⁴² Foto af Nordisk Luftfoto 1928–33, i KB.

⁴³ RAO. *Provstiark.* Synsprot.

⁴⁴ NM. Høyen, notesbog VII, 1830, 65.

⁴⁵ NM. *Engelstoft*.

⁴⁶ Da væggene er pudsede og kalkede, er kampestenene i skibets facade kun synlige fra det vestligste kapelfag mod nord, mens bagmurens sten kan ses omkring sydøren.

⁴⁷ NM. *Engelstoft*; Indb. ved J. B. Løffler 1876.

⁴⁸ NM. Høyen, notesbog VII, 1830, 65; Indb. ved J. B. Løffler 1876.

⁴⁹ J. P. Trap, *Kongeriget Danmark*, 3. udg., H. Weitemeyer (udg.), Kbh. 1899, III, 647.

⁵⁰ Det vides ikke, hvornår kragstenen er indsat, men den kan have båret en bjælke på tværs af korbuen; der er dog ingen efterretninger om et korgitter.

⁵¹ Pillen kan være ombygget både i forbindelse med sideskibets opførelse (s. 2467) og prædikestolens forskellige placeringer ved pillen (s. 2499); en del af pillen er hugget bort for at gøre plads til sidstnævnte.

⁵² Den nordlige pille mellem første og andet fag og den sydlige pille mellem andet og tredje fag er blevet delvist ombygget og kragbåndene hugget bort. Pillen i det sydøstlige hjørne kan være ommuret ved opførelsen af sideskibet (jf. s. 2467).

⁵³ 1892 blev en del af hvælvrribben bag prædikestolens himmel borthugget. RAO. *Sogneark*. Embedsbog.

⁵⁴ NM. Indb. ved J. B. Løffler 1876.

⁵⁵ Engelstoft omtaler 1861 hvælvet i $\dagger$ koret som en 'gammel hvælving'; NM. *Engelstoft*.

⁵⁶ Flere støttestiller kan have stået ved skibets langmure, men de må i så fald være forsvundet ved tilbygningernes opførelse.

⁵⁷ Pillerne kan have været fra nyere tid, jf. NM. Indb. ved J. B. Løffler 1876.

⁵⁸ Stræbepillen er ca. 110 cm dyb.

⁵⁹ Den skråkantede kvader kan være udtaget af gavlen, så stræbepillen kunne mures i forbandt med vestgavlen.

⁶⁰ I 1700-tallet skal sognepræsten Peder Sørensen Aarhuus' initialer (1618-1649) have været på tårnet, hvilket blev tolket, som at han lod det bygge. Dog viser bygningsundersøgelsen, at tårnet må være senmiddelalderligt. KB. *Kallske samling*. 378. 4°. Et Bundt Miscellanea til den danske, især Jyllands, Topographie. I Landet Kirke er tårnets opførelse ligeledes tilkendt sognepræsten.

⁶¹ Tårnets udseende før ombygningen 1882-83 kendes fra fire tegninger udført i midten af 1800-tallet (fig. 21-22 og 102-103).

⁶² Da der ikke findes beskrivelser eller billedlige fremstillinger af kirkens nordside før restaureringen 1882-83, kendes bygningsdetaljerne her kun sporadisk. Muligvis har vinduerne været spidsbuede, jf. s. 2480.

⁶³ Kampestensmurene er sandsynligvis ændret til tegl, da man har indsat hvælv. Mod øst er vederlagene hugget ind i de ældre stræbepiller.

⁶⁴ På fig. 103 er der desuden markeret en firkant i skibets gesimshøjde, hvis funktion ikke kan bestemmes.

⁶⁵ Fra 1800-talstegningerne kendes kun vinduerne mod syd, øst og vest, men der har højst sandsynligt også været et glanhul mod nord.

⁶⁶ RAO. *Tåsinge birk*. Tingbog; NM. *Engelstoft*. Engelstoft nævner 1861, at kirkens gavltrekanter hverken var med 'forsiring' eller kamtakker, så det er uvist,

Fig. 107. Tårnets forhøjede overdør (s. 2466 og 2479). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Heightened upper door of the tower*.

om kirkens øvrige gavltrekanter tidligere har haft kamme.

⁶⁷ Dateringen af sideskibet bliver i J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft (red.), Kbh. 1957, V, 2, 705, sat til 1570, hvilket ikke er sandsynligt, da bygningen skal være bekostet af Jacob Rosenkrantz (*1567). Trap 1.-4. udg. daterer sideskibet til slutningen af 1500-tallet. Jf. også RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Lund* 1823 31.

⁶⁸ Det vides ikke, om den $\dagger$ dør, som Engelstoft nævner 1861, var oprindelig. NM. *Engelstoft*.

⁶⁹ Muligvis har vinduerne været spidsbuede, jf. s. 2480.

⁷⁰ Kapitelet har nu kun to profilled – en rundstav under et bredt, rundet led – men har formentlig oprindeligt haft flere led, som de øvrige konsoller (jf. fig. 16 og 106).

⁷¹ Der har formentlig også været en pinakel mod vest, som kan være fjernet ved tilføjelsen af våbenhuset (s. 2468).

⁷² Våbenhuset nævnes første gang 1803 (s. 2481); RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m. Derudover må dets udseende i 1800-tallet primært bygges på fig. 21-22 og 103.

Fig. 108. Vindfløj på lanternens spir (s. 2482). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Weather vane on lantern spire.*

⁷³ RAO. *Tåsinge birk*. Tingbog; KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07; *Rørdam 1882-84* (note 7), 450.

⁷⁴ *Trap 5. udg.* (note 67), 706, hvor det sandsynligvis er gentaget fra de ældre udgaver af værket.

⁷⁵ Den høje sokkel kan være et resultat af gravkrypten under kapellet (s. 2470).

⁷⁶ Mod øst og vest kan der også have været tvinduer(?), som er fjernet af det nyere vindue og en arkade til Juels kapel (s. 2470).

⁷⁷ Hvælvet i Rosenkrantz' kapel er placeret lidt højere end de to øvrige hvælve, hvilket dog kan skyldes, at det er indsat sekundært (jf. note 84).

⁷⁸ RAO. *Tåsinge birk*. Tingbog; NM. *Engelstoft*.

⁷⁹ Trappen var stadig tilgængelig 1823; *Lund 1823* 32.

⁸⁰ Mod nord kan også have været en tglug, men den blev i så fald fjernet ved gennembrydningen af den nuværende trappenedgang fra 1882-83 (s. 2474).

⁸¹ RAO. *Váldemar Slot*. Div. dok.

⁸² Teglstene måler ca. 18×11×4,5 cm.

⁸³ Det kan ikke afgøres, om døren har haft en oprindelig forgænger. Praktisk set var det ikke nødvendigt med en dør mod vest, da begge de nye kapelrum åbner sig mod skibet.

⁸⁴ Forskellen på hvælvene kan skyldes, at hvælvet i Rosenkrantz' kapel er sekundært (jf. s. 2469), mens det midterste fags hvælv er muret op ad den oprindelige vestmur i Rosenkrantz' kapel. Hvælvet i det midterste fag har derfor ikke vederlag i muren. Det vestligste fags hvælv er primært for bygningen og kunne derfor mures med vederlag i murene.

⁸⁵ Hvælvene er pudset med cement på oversiden ved restaureringen 1882-83 (s. 2474).

⁸⁶ RAO. *Sogneark*. Embedsbog; *Richardt og Secher 1867* 1.

⁸⁷ *Lund 1823* 32.

⁸⁸ RAO. *Tåsinge birk*. Tingbog; *Høgstrøm 1916* 36-38.

⁸⁹ Engelstoft nævnte 1861, at kirken ingen 'takker' havde. De kan være fjernet på dette tidspunkt. NM. *Engelstoft*.

⁹⁰ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker.

⁹¹ RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve; *Sogneark*. Div. dok.; KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; *Hofman 1760* (note 8), 49 f.

⁹² RAO. *Bispeark*. Visitatsprotokol 1732-1803.

⁹³ En opgang til tårnet nævnes 1840-41, og Carl Juel-Brockdorff og hustru Sophie Frederikke Juel-Brockdorffs initialer samt året 1849 var malet på væggen (s. 2483). RAO. *Váldemar Slot*. Div. dok.; NM. Indb. ved Mogens Larsen 1964 og 1966.

⁹⁴ På loftet er trappen bevaret i den sydvestlige hvælv-lomme.

⁹⁵ Der var sandsynligvis også en dør mod syd, placeret symmetrisk i forhold til den nordlige dør, da kalkmalerierne respekterede en lignende rektangulær fyldning i væggen (jf. fig. 30).

⁹⁶ RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; Breve fra biskop, amtmand m.fl.

⁹⁷ RAO. *Bispeark*. Visitatsprot.

⁹⁸ *Lund 1823* 31; RAO. *Váldemar Slot*. Div. dok.

⁹⁹ RAO. *Sogneark*. Embedsbog.

¹⁰⁰ Muligvis blev arkaderne åbnet i første fjerdedel af

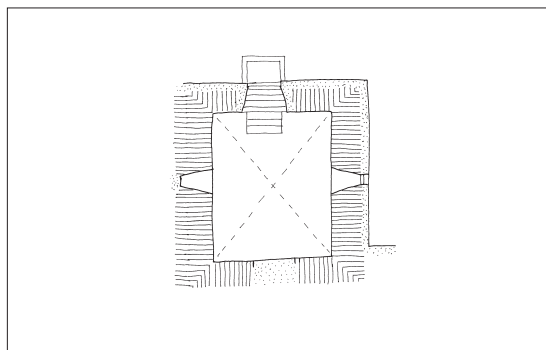

Fig. 109. Grundplan af gravkrypt. 1:300. Målt af Lars Mindedal 1978, suppleret og tegnet af Pia K. Lindholt 2019. Signaturforklaring s. 7. — *Ground plan of burial crypt. Key on p. 7.*

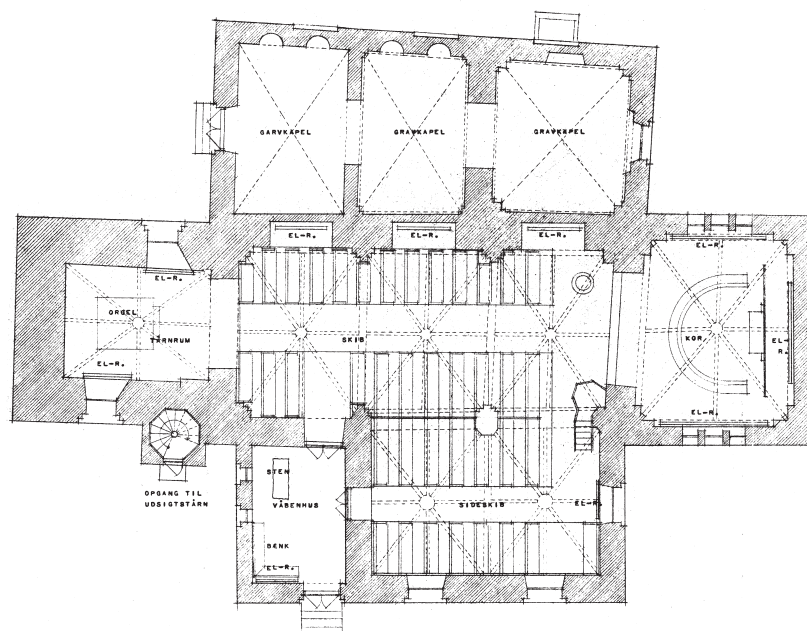

Fig. 110. Plan. 1:300. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1978. – Plan.

1900-tallet og tilmuret igen 1940, jf. *Fyens Amts Avis* 22. marts 1997.

¹⁰¹ Restaureringen er fyldigt beskrevet i RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; Sunds Hrds. breve; *Provstiark*. Synsprot.; *Sogneark*. Embedsbog. Arbejdet blev udført af murermester Madsen og tømrermester Andersen, Svendborg.

¹⁰² En lignende gennemgribende restaurering gennemgik Bederslev Kirke 1886-87 (*DK Odense* 5316), hvor både facader og bagmure blev skalmuret.

¹⁰³ Det romanske $\dagger$ kors grundplan var mindre end det nye, så enten blev der lavet nye sokkelsten eller muligvis kan gemte sokkelsten fra det romanske skibs genembrudte sydvestmur være blevet brugt.

¹⁰⁴ Korrespondance i NM.

¹⁰⁵ Skibets romanske, østlige $\dagger$ gavltrekan blev formentlig fjernet ved opsætning af det nye tag.

¹⁰⁶ RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve.

¹⁰⁷ RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

¹⁰⁸ Den ikke gennemførte restaurering er beskrevet i RAO. *Sogneark*. Embedsbog og *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot. samt i korrespondance i NM.

¹⁰⁹ NM. Indb. ved Mogens Larsen 1966.

¹¹⁰ Den søndre hvælvkappe er på et ukendt tidspunkt også ommuret helt i små, gule teglsten. Korrespondance i NM; avisudklip 3. febr. 1979 i Taasinge Lokalhistoriske Arkiv.

¹¹¹ Tre søjler var blevet udskiftet 1983; korrespondance i NM.; Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp.ark*.

Bregninge K.; Povl Erik Hansen, »Provstesyn set med en bygningskyndigs øjne«, *Fyens Stiftsbog* 2008, 48.

¹¹² Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp.ark*. Bregninge K.

¹¹³ Kapellets fag mod vest blev bevaret som privatkapel for familien Juel-Brockdorff (s. 2516), hvorfor arkaden mod kirken ikke blev åbnet; Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp.ark*. Bregninge K.

¹¹⁴ Aas Christensen 1998 60; korrespondance i NM; *Fyens Stiftsbog* 1998, 197; Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp.ark*. Bregninge K. (forslag til indvendig istandsættelse 1995 ved Alan Havsteen-Mikkelsen).

¹¹⁵ Korrespondance i NM; *Fyens Stiftsbog* 2008, 181. Søjlerne var blevet malet med akrylmaling, hvilket betød, at træet ikke kunne afgive fugt og derved blev angrebet af svamp; Hansen 2008 (note 111), 48.

¹¹⁶ Aas Christensen 1998 60.

¹¹⁷ RAO. *Bispeark*. Visitatsprot.; *Svendborg Amtsprøvti*. Synsprot.; Valdemar Slot. Div. dok.

¹¹⁸ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark*. Div. dok.

¹¹⁹ Foto i NM.

¹²⁰ Høgstrøm 1916 37.

¹²¹ RAO. *Provstiark*. Breve fra biskop, amtmænd m.fl.

¹²² RAO. *Bispeark*. Sunds og Salling Hrdr.; *Sogneark*. Embedsbog; Div. dok.

¹²³ RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; Valdemar Slot. Div. dok.

¹²⁴ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark*. Embedsbog.

Fig. 111. Stempler på alterkalken, 1687 (s. 2489). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Maker's marks on the chalice, 1687.*

¹²⁵ RAO. *Svendborg Amtsprøvesti*. Synsprot.

¹²⁶ RAO. *Tåsinge birk*. Tingbog; Høgstrøm 1916 37.

¹²⁷ RAO. *Sogneark*. Div. dok.

¹²⁸ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; korrespondance i NM.

¹²⁹ Enkelte af pladeradiatorerne er ældre end 1993; korrespondance og plantegning af radiatorplacering i NM.

¹³⁰ NM. Indb. v. Mogens Larsen 1989; korrespondance.

¹³¹ *Fyens Stiftsbog* 2008, 174; korrespondance i NM.

¹³² En lignende kvadrering fra 1880 findes i Valdemars Slotskirke (s. 2566).

¹³³ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 7), 216. Beskrivelsen af kirken er yderst summarisk og giver ikke yderligere oplysninger om inventar eller gravminder.

¹³⁴ RAO. *Provstiark*. Reg. over kirkernes indk.

¹³⁵ KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

¹³⁶ RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve; *Sogneark*. Embedsbog. Kirkens synsprotokol 1862 ff., der er en vigtig kilde til forandringerne i anden halvdel af 1800-tallet, synes bortkommet.

¹³⁷ Tidligere var åbningen under tavlen lukket med en plade i samme blå farve som alterbordet, illuderende et postament; jf. foto i folder ved kirken.

¹³⁸ *Aas Christensen* 1998 60; Bodil Andersen, »Privatisering af altertavler«, *Fyens Stiftsbog* 2002, 114-16; korrespondance i NM.

¹³⁹ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07. Parret blev dog først gift 17. juli 1599.

¹⁴⁰ *Richardt og Secher* 1867 2.

¹⁴¹ *Lund* 1823 32. 1861 beskrev Engelstoft altertavlen som 'gamle træmalerier i en lille gammel opstalt'; NM. *Engelstoft*.

¹⁴² NM. Indb. ved Mogens Larsen 1989.

¹⁴³ Jf. også *Trap* 3. udg. (note 49), 647: På alteret stod 'et forgyldt kors på rødt fløj'.

¹⁴⁴ Dorph har desuden udført replikker af maleriet til kirkerne i Verninge og Fangel (hhv. 1890 og 1894, *DK Odense* 3233 og 3183) samt Ølst (1896, Randers Amt). David Burmeister og Martin Wangsgaard Jürgensen, »Omvendelsens billeder – om Anton Dorphs altertavler«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2015, 230-43.

¹⁴⁵ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07; *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; jf. også *Lund* 1823, 33.

¹⁴⁶ Ifølge Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk kirkesølv*, Odense 1983, 110 f., er bægeret fornyet med gentagelse af våbenskjoldene.

¹⁴⁷ Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*, I, Kbh. 1979, nr. 89.

¹⁴⁸ Det uidentificerede mesterstempel kendes fra sølvarbejder fra Augsburg fra midten af 1600-tallet; *Grandt-Nielsen* 1983 (note 146), 85; Marc Rosenberg, *Der Goldschmiede Merkezeichen*, 3. udg., 1, Frankfurt 1922, 105 (nr. 552).

¹⁴⁹ RAO. *Sogneark*. Embedsbog. 1862 og igen 1877 nævnes, at der burde anskaffes en oblatæske af elektroplet; RAO. *Sogneark*. Div. dok.

¹⁵⁰ Dette år nævnes, at et sygesæt bør anskaffes; RAO. *Sogneark*. Div. dok.

¹⁵¹ Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*, II, Kbh. 1982, nr. 4491.

¹⁵² Hhv. giverens ægtemands våben og hendes fædrene våben.

¹⁵³ Erik Rosenkrantz og Helvig Hardenberg blev gift 1558. Stagerne omtales ikke i inventariet 1576, jf. s. 2486.

¹⁵⁴ *Danske Atlas VI*, 1774 (note 3), 724; RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve; *Rørdam 1882-84* (note 7), 452.

¹⁵⁵ Under det blå for er et antagelig ældre for af lyst stof.

¹⁵⁶ Sammenlign f.eks. med de dråbeformede blade på en fløjlsmessehagel forarbejdet i Genova i 1500-tallet og på et stykke damask fra begyndelsen af samme århundrede, jf. Antonino Santangelo, *A Treasury of Great Italian Textiles*, New York 1964, colorplates 75 og 52. Endvidere *alterklæde nr. 2 fra Århus Domkirke, der er syet af rødt fløj af italiensk oprindelse fra o. 1500 (*DK Århus* 965).

¹⁵⁷ Ved Munkskjoldet udgør skjold og løver en sammenhængende helhed, hvilket ikke er tilfældet ved Slesvig-Holstenskjoldet.

¹⁵⁸ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07.

¹⁵⁹ *Danske Atlas VI*, 1774 (note 3), 724.

¹⁶⁰ *Lund* 1823 19.

¹⁶¹ Nationalmuseets accessionsprotokol 1922 samt registreringskort.

¹⁶² Anne-Grete Thestrup, »Messehagler i Svendborg Provsti«, *Årbog for Svendborg & Omegns Museum* 1991, 108.

¹⁶³ *Aas Christensen* 1998 60; korrespondance i NM.

¹⁶⁴ RAO. *Sunds-Sallinge Herreds provsti*. Kopibog over udsendte cirkulærer 1844-54. Ønsket blev gentaget 1873; RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark*. Div. dok

¹⁶⁵ M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 115.

¹⁶⁶ Korrespondance i NM; jf. også Poul Halkjær Kristensen, *Danske tinmærker*, Holger Rasmussen (udg.), Danmark 1983, 80. Angiveligt er Odenses bymærke (en lilje) stemplet under fodens bund; stemplet er dog ikke umiddelbart synligt.

¹⁶⁷ Ebbe Nyborg, »The Holy Rood Crucifixion Group of Roskilde Cathedral and the Scandinavian Early Gothic«, *Romanesque Art in Scandinavia. Hafnia. Copenhagen papers in the History of Art* No. 12, 2003, 161-96.

¹⁶⁸ Jf. også Poul Nørlund, »Ældre Middelalder. Træ og Metal«, *Danmarks Billedhuggerkunst*, V. Thorlacius-Ussing (red.), Kbh. 1950, 66 og *DK Frborg* 1546, hvor Bregningefiguren sammenstilles med dem i Ølsted og Særslev; *Skatte fra Valdemar Sejrs tid*, Jesper Hjeremind og Erik Levin Nielsen (red.), Viborg 1991, 31 (katalog nr. 12 ved Ebbe Nyborg).

¹⁶⁹ Lena Liepe, *Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv*, Lund 1995, 258 f.

¹⁷⁰ NM. Indb. ved Niels Termansen 1922. Figuren var fastgjort på et postament af eg med renæssanceprofiler og spor efter seks $\dagger$ diamantbosser på forsiden (fig. 113). NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1945; Korrespondance.

¹⁷¹ Jf. folder ved kirken.

¹⁷² NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1950. Einar V. Jensen antog, at bemalingen stammede fra slutningen af 1700-tallet, men det er fristende at kæde den sammen med kammerherre Niels Juels renovering 1753, der efterlod kirken 'ganske som ny' (jf. s. 2486). Mørkegrå marmorering anvendt som hovedfarve var mere udbredt i 1700-tallets sidste del, men kendes i enkelte tilfælde fra midten af århundredet, f.eks. på et epitafium fra 1751 i Gauerlund Kirke (Vejle Amt), jf. Karin Vestergaard Kristiansen, *Dansk kirkeinventars farvehistorie. En kronologisk og kontekstuel undersøgelse med Nationalmuseets Antikvarisk-Topografiske Arkiv som indsamlingskilde* (ph.d.-afhandling), 2014, 269 og 275 f.

¹⁷³ Våbenerne i det centrale felt var i 1700-talsstafferingen gråmalede med få forgyldte detaljer; den nuværende staffering i heraldiske farver er fra 1949.

¹⁷⁴ Oprindeligt var der malede nicher med vaseliggende ornamenten i opgangens felter (fig. 114). NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1950.

¹⁷⁵ Ved forundersøgelsen 1945 konstaterede Einar V. Jensen svage spor af forgyldning direkte på træet på rundstavene i korsfæstelsesrelieffets fodliste, som kunne stamme fra en oprindelig partiel staffering; dette omtales dog ikke i hans senere indberetning om restaureringen. NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1945 og 1950.

¹⁷⁶ Dateringen 1874 er bestemt ud fra oplysninger i kirkens synsprotokol 1862 ff., jf. NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1950. Protokollen er siden forsvundet (jf. note 136).

¹⁷⁷ NM. Indb. ved N. J. Termansen 1922.

¹⁷⁸ Malingen blev påført hen over de manglende led; NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1950.

Fig. 112. Mesterstempel, Augsburgs bymærke og oldermandsranke. Stempler på undersiden af disken fra midten af 1600-tallet (s. 2489). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Master's mark, Augsburg city mark and guildmaster's mark. Marks on underside of the paten from the mid-1600s.*

Fig. 113. Kristusfigur fra (†)korbuekrucifiks, o. 1250, sekundært monteret på postament med renæssanceprofiler (s. 2497 og 2504). Foto Einar V. Jensen 1945. I NM. – Christ figure from (†)chancel arch crucifix, c. 1250, secondary mounting on pedestal with Renaissance profiles.

¹⁷⁹ NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1950.

¹⁸⁰ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark*. Embedsbog; NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1950.

¹⁸¹ Først blev staderne i søndre sideskib fornyet, derefter (efter 1905) staderne i skibet. Fornyelserne skete i sognepræst A. Kløvborgs embedstid (1891–1928). RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark*. Embedsbog.

¹⁸² KB. *Kallske saml.* 378. 4°. Et Bundt Miscellanea til den danske, især Jyllands, Topographie; *Lund* 1823 31.

¹⁸³ En gavl, dog uden det svejfede topstykke, kan være anbragt ved opgangen til prædikestolen, jf. s. 2502 og NM. Indb. ved Einar V. Jensen 1950.

¹⁸⁴ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 7), 216. Han nævnte samtidig, at der ikke var nogen skriftestol.

¹⁸⁵ RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve; jf. også *Rørdam* 1882–84 (note 7), 452.

¹⁸⁶ RAO. *Bjerreby Sogn*. Kirkeprotokol 1862–2004.

¹⁸⁷ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹⁸⁸ *Svendborg Avis* 20. aug. 1968.

¹⁸⁹ RAO. *Bispeark*. Visitatsprot.; Kirkens arkiv. Embedsbog.

¹⁹⁰ *Fyens Stiftstidende* 22. febr. 2010. Det blev angiveligt udført til parrets bryllup i København 23. juni 1661.

¹⁹¹ NM. *Engelstoft*; foto 1949 i NM.

¹⁹² Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe*, Svendborg 1989, 74; samme, »Kirkeskibene i Bregninge Kirke«, *Tåsinge Årbog* 1999, 21.

¹⁹³ Indskriften, der er vanskelig at læse, gengives efter *Thalund* 1989 (note 192), 74.

¹⁹⁴ Indskriften må være opmalet, næppe helt korrekt.

¹⁹⁵ *Thalund* 1989 (note 192), 73, og samme 1999 (note 192), 21. Skibet blev først navngivet 1842 i forbindelse med en istandsættelse (jf. ndf.).

¹⁹⁶ *Thalund* 1989 (note 192), 74, og samme 1999 (note 192), 23.

Fig. 114. Niche med vase. †Ornament malet på prædikestolens opgangspanel i slutningen af 1700-tallet (s. 2503 med note 174). Foto Einar V. Jensen 1949. I NM. – Niche with vase. †Ornament painted on ascent panel of pulpit at the end of the 1700s.

¹⁹⁷ Klokken er nummereret »6722«.

¹⁹⁸ Hofman 1760 (note 8), 50; *Danske Atlas VI*, 1774 (note 3), 724.

¹⁹⁹ NM. Indb. ved F. Uldall 1896. Indskriften blev desuden afskrevet af sognepræst A. Kløvborg og af klokkestøber L. Andersen; NM. Indb. ved A. Kløvborg 1896 og L. Andersen 1896, ligesom der kendes flere ældre afskrifter, bl.a. KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07; *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

²⁰⁰ RAO. *Provstiark.* Justitsprot. m.m.; jf. også NM. *Engelstoft* (1861). 1893 præciseres, at det manglende stykke målte 15 tommer i bredden og ca. 2½ tommer i højden. RAO. *Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde.

²⁰¹ Indtil klokken blev omstøbt, lånte man en mindre klokke af Valdemars Slot. RAO. *Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde.

²⁰² Lis Jacobsen og Erik Moltke, *Danmarks Runeindskrifter. Text*, Kbh. 1942, nr. 184; <http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Bregninge-gravsten,T%3%a5singe>, besøgt 15. nov. 2019.

²⁰³ Tilsvarende arkader findes på døbefonten i Rise Kirke (Ærø Hrd.), på soklerne i Bjerreby og Magleby kirker (Langelands Sønder Hrd.) samt på en kisteformet gravsten på Magleby kirkegård, jf. *Mackeprang 1941* (note 165), 119 f. Jf. også J. B. Løffler, *Danske Gravstene fra Middelalderen*, Kbh. 1889, 5 og 16.

²⁰⁴ NM. Indb. ved Marie Stoklund 1987. Udsmykningen på den nordvendte langside er ikke opmalet.

²⁰⁵ Thomas Bircherod, »Dissertatio epistolaris de causis deperditarum, apud septentrionales, et præsertim apud Danos, Antiquitatum«, *Dänische bibliothec IV*, Kbh. 1743, 409 f.

²⁰⁶ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07. I Resenhåndskriftet AM 360 anføres det, at stenen blev fundet ved kirkens nordmur 1687, jf. Jacob Isager (udg.), *Resens Atlas Fyn*, Odense 1984, 326 (note 580). Peder Jensen Lucoppidan var personel kapellan i Landet og Bregninge fra 1672 og sognepræst fra 1679.

²⁰⁷ *Lund 1823* 32 f.

²⁰⁸ KB. NKS 3296 4°. P. G. Thorsens optegnelser, tegninger m.m. vedr. runer og runemindesmærker, a1. 1: Øerne.; *Svendborg Avis* 1. febr. 1875; Lis Jacobsen og Erik Moltke, *Danmarks Runeindskrifter. Text*, Kbh. 1942, nr. 184.

²⁰⁹ Indskriften er gengivet efter Abildgaards afskrift og suppleret efter Lucoppidans (jf. note 211).

²¹⁰ *Løffler 1889* (note 203), 24 og tavle XXI, 100.

²¹¹ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07; Poul Grinder-Hansen, *Søren Abildgaard (1718-1791) Fortiden på tegnebrættet*, Kbh. 2010, nr. 370.

²¹² Notat og tegning ved J. B. Løffler, i NM; jf. også J.

B. Løffler, »Danske daterede Gravstene fra Tiden indtil Aar 1400«, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1887, 119.

²¹³ Indskriften er afskrevet i RAO. *Menighedsrådsark.* Sager.

²¹⁴ RAO. *Menighedsrådsark.* Sager.

²¹⁵ Brev fra Henry Petersen til Pastor Müller 28. juni 1878 med ønske om at man fandt plads til at opsætte stenen i våbenhuset. RAO. *Sogneark.* Div. dok.; jf. også RAO. *Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde; *Tiap 3. udg.* (note 49), 647.

²¹⁶ NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen (usign.) 1905.

²¹⁷ KB. GKS 2351. 4°. Antegnelser om Kirkerne i Fyen 1706-07. Jakob Rosenkrantz døde †1616 i Bergen; Pernille Gyldenstjerne (†1622) er begravet i Øster Hæsing Kirke (Sallinge Hrd.) i sine svigerforældres begravelse. De omtalte to lig er antagelig Lene Cathrine Juel (†1689, jf. kisteplade nr. 1, s. 2531) og George Cathrine Seefeld (†1700, jf. †kiste s. 2530).

²¹⁸ NM. *Engelstoft*; *Richardt og Secher 1867* 2. Der kan ikke redegøres nærmere for gitrenes oprindelige placering.

Fig. 115. *Servante, 1903 (s. 2507). I Taasinge Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – **Washstand*, 1903.

²¹⁹ NM. Indb. ved J. B. Løffler 1876; J. P. Trap, *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, 2. udg., IV, Kbh. 1873, 742, og 3. udg (note 49), 647.

²²⁰ RAO. *Schelenborg Gods*. Dokumenter vedr. kirkerne 1755-1940. I forbindelse med den projekterede restaurering i 1940'erne (s. 2479) påtænkte man at genåbne arkaderne mod kirken og indsætte smedjernsgitrene i åbningerne, jf. RAO. *Sogneark*. Embedsbog.

²²¹ *Hofman 1760* (note 8), 50; *Danske Atlas VI*, 1774 (note 3), 724. I A. Thiset, *Stamtavler over Danske Adels-slægter VIII*, Kbh. 1914, 377 anføres hun at være begravet i Roskilde Domkirke; af Bregninge Kirkebog fremgår dog, at hun blev begravet i kirken 6. okt. 1700. Jf. også omtale af kisten i KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

²²² *Hofman 1760* (note 8), 50. Afdøde lå i en kiste uden indskrift; KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

²²³ Sarkofagen er muligvis først udført nogle år efter hendes død; i hvert fald lå hun 1755 i en kiste uden nogen indskrift; KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

²²⁴ Kisten er beslægtet med en kiste tilhørende afdødes søster Sophie von Holsten (†1753) i Tved Kirke (s. 1890).

²²⁵ †1. aug. 1803, begravet i Aunslev Kirke (Vindinge Hrd.).

²²⁶ I Mogens Krag sig Jensen, »Juel«, *Danmarks Adels Aarbog* 2000-02, Jesper Thomassen (red.), Odense 2003, 412 anføres hendes fødselsdag som 4. dec. 1699, bryllupsdagen som 26. nov. 1720 og dødsdagen som 8. nov. 1788.

²²⁷ I *Krag sig Jensen 2003* (note 226), 413 anføres dødsdagen som 1. maj 1761.

²²⁸ I *Krag sig Jensen 2003* (note 226), 415 anføres fødselsdagen som 7. juli 1788.

²²⁹ RAO. *Landet Sogn*. Diverse breve og dokumenter 1597-1916; jf. også note 221.

²³⁰ Indebrændt ved teaterforestillingen på Sophie Amalienborg i København, jf. også Louis Bobé, *Operahusets Brand paa Amalienborg den 19. April 1689*, Kbh. 1889, 48. Jf. også KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.

²³¹ William Waterhouse, *The New Langwill Index. A Dictionary of Musical Wind-Instrument Makers and Inventors*, London 1993, 155 f., hvor trompeten i Bregninge dog ikke omtales. Det samme gælder en trompet i Nationalmuseet (Musikmuseet) (inv.nr. CL 528); Lisbet Torp og Marie Martens, *Nationalmuseet. Musikmuseet*, 2019, 35.

²³² *Richardt og Secher 1867* 2; *Svendborg Avis* 6. nov. 1974, hvor †kården også er afbildet; *Fyns Socialdemokrat* 15. juni 1961.

²³³ S. Ellkier-Pedersen, »Offerlys og mindeskjolde. En gammel begravelsesskik«, *Vejle Amts Årbog* 1981, 7-60.

²³⁴ Bjerreby og Landet kirkers arkiv. Fred. Christ. Lund, *Beskrivelse over Øen Thorseng*, Odense 1823, med forfatterens håndskrevne noter.

²³⁵ Indskriften var forfattet af sognepræst ved Landet Kirke, Frederik Christian Lund; dog blev navnene på de tre sønner tilføjet uden præstens vidende, jf. note 234.

²³⁶ Aase Faye, *Danske Støbejernskors*, Kbh. 1988 (nr. 63).

²³⁷ *Faye 1988* (note 236), nr. 216-18.

²³⁸ *Faye 1988* (note 236), nr. 194.

Fig. 116. Pengebøsse nr. 3, nyere (s. 2508). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Money box. no. 3, recent.

BREGNINGE CHURCH

The church hill of Bregninge, with its 72 m above sea level, is the highest point on the island of Tåsinge (fig. 1). It lies at the centre of the parish, which extends over the northern third of Tåsinge with Vindeby and Troense as the two largest towns. Towards the west, below the church hill, lies the village.

Building. The appearance of the church as it stands today is the result of a restoration in 1882–83, which is why older parts of the building can for the most part only be seen in the interior of the church.

The Romanesque church is encapsulated by later additions, but it consists of a Romanesque nave, to which a narrower †chancel, demolished in 1882–83, was added to the east (cf. below). The walls are in raw fieldstone, and they stand on a double foundation of dressed granite ashlar (fig. 11). Only the Romanesque south door has been preserved, but rebuilt (fig. 10), while the †north door and the †windows have disappeared in later rebuildings.

In the Late Middle Ages both nave and †chancel were vaulted over with octagonal rib vaulting (fig. 14). It is possible that the chancel arch was expanded in this connection. Up against the west gable of the nave two buttresses were erected (figs. 13 and 21–22), and at the eastern corner of the †chancel two †buttresses were also built.

Towards the west a tower of raw fieldstone and medieval red brick was built (fig. 24), in connection with which the buttresses were partly demolished. The upper part and roof of the tower have been rebuilt several times, and the Late Medieval appearance is not known.

After the Middle Ages the church was expanded, first with a side aisle of two bays towards the south at the end of the 1500s (fig. 16), built by Jakob Rosenkrantz, and to this a porch was subsequently added. The side aisle is in medieval brick and is connected to the nave by two point-

ed-arched arcades (cf. fig. 15). The construction and original appearance of the porch are only known to a limited extent (figs. 21–22).

Towards the north a chapel with one bay was built in the first quarter of the 1600s; it was funded by Jakob Rosenkrantz' widow, Pernille Gyldenstjerne. A high footing of granite ashlar bears the walls, which are presumably of brick (fig. 6). Beneath the chapel a crypt was constructed, access to which is now through the churchyard, but was originally from the interior of the church (fig. 17).

Around 1760 the chapel was expanded with a further two bays, and the whole chapel row was vaulted over and connected by round-arched arcades (fig. 18). Towards the church the interior of the chapel similarly opens up through round-arched arcades (figs. 73–74), which were bricked up c. 1876, but were re-opened in 1997.

In 1793 the upper part of the tower was rebuilt as a lantern with a viewing gallery (fig. 22). A restoration in 1882–83 left the building with a consistently historicizing expression, and all the masonry work was done in large, red bricks. A new chancel was built, since the Romanesque †chancel was dilapidated, and all doors and windows were renovated. The church was united beneath a large, new, cruciform roof (fig. 4), and a new lantern spire was built on the tower. In 1997 the church saw its most recent interior refurbishing of walls and furnishings.

Furnishings. The oldest item of furnishing is the Romanesque font (fig. 45). Other medieval objects preserved are the head and upper body of a very finely executed Christ figure from a (†) chancel arch crucifix from c. 1250 (figs. 48–49), attributable to a Zealand workshop. A crucifix figure from c. 1475–1500 (fig. 50), of uncertain provenance, has been donated to the church in recent times. The century of the Reformation is represented by altar candlesticks from c. 1525 (fig.

38), presumably donated by Helvig Hardenberg after 1576; and by a *chasuble of red velvet with a pomegranate pattern, probably an Italian work from the 1500s (figs. 40–41), supplemented by applications of silk and metal wire from the mid-1600s. The chasuble appears to have been donated to the church by Kirsten Munk's daughter by King Christian IV, Hedevig, around 1661.

The pulpit (figs. 51–58) was donated in 1621 by Pernille Gyldenstierne, widow of Jakob Rosenkrantz. A *relief with the alliance arms of Admiral Niels Juel and Margrethe Ulfeldt (fig. 62), from c. 1661–1700, once hung on the west wall of the southern side aisle (cf. fig. 15), but since 2010 has been at Valdemar's Castle. The altar pattern from the mid-1600s was made by a goldsmith in Augsburg, while the slightly younger chalice bears the mark of the goldsmith Niels Svendsen, Copenhagen; it was donated by Niels Juel and Margrethe Ulfeldt in 1687 (figs. 35 and 111–12). A poor box from the 1500–1600s (fig. 59) has been stored since c. 2004 in the parsonage.

From the 1700s come two of the church's three church ships. The oldest, unnamed, from 1727 (fig. 63) was probably built by the shipwright Christen Jensen Thurøe, Troense, while the second, the "Sophie Frederikke" from 1791 (fig. 64), was built and donated by L. C. Møller from the same place.

A *chasuble from c. 1840 is at Valdemar's Castle (fig. 43). The baptismal dish and jug are from c. 1850 (figs. 46–47); the latter, which is of pewter, was probably made by Niels Frederik Ebbesen Sørensen, Odense. A *money box of sheet brass from c. 1860 is in the Taasinge Museum (fig. 60). The Communion set for the sick was made c. 1862 by Johan Frederik Edsberg, Svendborg (fig. 37). From the end of the 1800s comes the church's third church ship, "Ingolf" (fig. 65), which was built in 1887–88 by the shipwright R. V. Møller, Troense, and donated in 1963 by Hans Georg Møller.

The pews in the southern side aisle are from 1897, while those in the nave are slightly younger, added in 1905 (cf. figs. 16 and 61). The wafer box and an altar jug (fig. 36) were made in 1915 by

Marius Rathje, Svendborg, and donated respectively by Augusta Iuel-Brockdorff and her mother, Julie Iuel-Brockdorff. A chasuble was made in the 1950s after a design by painter Birgitte West (fig. 44). The organ (cf. fig. 61) is from 1967 and was built by Troels Krohn, Hillerød. The bell (fig. 66) was cast in 1983 by Petit & Fritsen, Holland. The altar with Communion table, altarpiece and altar rail from 1997 (figs. 32–33) was designed by Alan Havsteen-Mikkelsen and has contemporary altar paintings by Sven Havsteen-Mikkelsen.

Colour scheme. The pulpit stands with dark, greyish-black marbling with gilt details and polychrome reliefs. The colouring is presumably from 1753 and was rediscovered in 1949. The other furnishings were coloured in 1997. The Communion table is blue with a tabletop in a natural wood colour, the altar rail is green and the pews light grey with blue end panels. As for the older ornamentation from before c. 1750, it is only known that the pulpit stood unpainted in natural oak colour until the present marbling was done. In 1849 the pulpit was painted mainly in white and violet shades with gilt details, and the same colour scheme was found on a †gallery and the west wall. Around 1875 the furnishings were painted in imitation oak, and in the 1940s the pews and presumably also the †gallery were painted in grey shades, while the †altarpiece (no. 3) was grey-marbled like the pulpit.

Sepulchral monuments. The church has two medieval tombstones: one is a coffin-shaped Romanesque tombstone with a runic inscription from c. 1200–50 (figs. 68–70), the second was laid over a priest (†1376) (figs. 71–72). Along the north side of the nave is the Juel Chapel, installed c. 1760 and screened off from the nave by gratings of wrought iron (figs. 73–76). In the chapel stand five sarcophagi of sandstone from c. 1754–88 (figs. 18–20 and 77–79), and beneath the east bay there is a masonry crypt with nine coffins of wood from c. 1736–1859 (figs. 17 and 84). A *trumpet* (figs. 88–89), made in 1666 by the instrument-maker Paul Hainlein, Nuremberg, was probably hung up in connection with a funeral.